

Gondi és Egei fényképe után.

Nyomt. Kutasi I. Debreczenben.

CSOKONAI EMLÉKSZOBRA

Lelepleztetett Debreczenben 1871 October 11.

CSOKONAI-EMLENY

SZERKESZTI S KIADJA

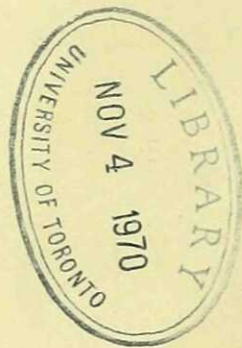
HAMAR LÁSZLÓ.

DEBRECZENBEN.

Ifj. CSÁTHY KÁROLY GAZD. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1871.

PH
3213
C8268

CSOKONAI-EMLENY.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY EMLÉKSZOBRÁRÓL.

(KÉPPEL)

Sok, sok idő mult el már, mióta lánglelkű költőnk, Debreczen büszkesége, Csokonai Vitéz Mihály a sirban aluszsza örök álmát.

Ő is csak odajutott, — hova a pornak vissza kell térnie.

Született, küzdött, dalolt és meghalt.

A por — porrá lön.

Ám hadd legyen porsátora a földé, joga van hozzá, — de szellemét nem emésztheti meg enyészet.

E szellem él, örökké világol.

És e szellem most már a miénk; Debreczené, a hazáé, a nemzeté.

Csokonait nem a kegyelet halhatatlanítja; ő maga szerezte örökzöld babérát; ő maga tette feledhetlenné emlékét.

Nem márványoszlop, nem aranybetűk vetnek fényt ő reá; mert hiszen a hideg kő, a felcizfrázott ércztömeg, nagyon türelmes és békén hirdet erényt, dicsőséget ott is, hova a megvesztegetett kéz a hazugságnak emelt czégért benne.

Csokonai emlékszobrának alapját önmön érdeme veté meg, melyet aztán a későbbi ivadék kegyelelte épített tovább s a hódolat emelt fel.

Most egy nemzet fon dicskoszorut emlékszobra köré.

Ime előttünk áll a költő, de az érzkebel nem dobog, az egykor szózatós ajk, nem nyílik dalra, hanem azért arcvonásaira a művész keze elővarázsolá azt a szellemet, melytől mintegy életre látszik kelni a hideg érczalak.

Hajadon fővel áll, dusan megtermett szőlőtőke mellett. Arcza, tekintete a költés ihletett pillanatában van előtüntetve; deli alakját magyar öltöny fedi, vállairól bő köpeny omlik alá; balját lanton pihenteti, míg jobbát felemelve tartja, mintha kezével kigondolt eszméjét akarná megragadni.

Megtettesítve van tehát valahára az eszme, mit Debreczen város lelkes közönsége oly rég kívánt foganatosítani.

Csokonai szobra immár felemelve, több mint negyedszázados készülődés után! . .

Igen, több mint negyedszázados készülődés után, mert már az 1836-diki „Honművész“ czimű folyóiratban nyomaira lelhetni azon mozgalomnak, melyet az elhunyt költő néhány tisztelője indított meg oly czélból, hogy Csokonainak necsak sirja jelöltessék meg emlékkal, hanem érdemeinek elismeréseül bent a városban is emeljen nagyobb szerű oszlopot számára a kegyelet.

A többi közt ide vonatkozólag, a fentebb jelzett folyóiratban ezeket olvashatni:

„... ha a közkivárat teljesülend, nemcsak a távollevő temetői magányban mutatandja hideg márvány a tisztelt költő porainak sirját, az őt meleg kebellet keresőnek, hanem a város közepén, a ref. nagytemplom s iskola közötti téren is szivelégülve fogja szemlélhetni minden szép-lelkű hazafi szeretett költőjének emlékoszlopát; stb.“

E sorok akkori közzététele után sok, sok idő telt el és Csokonai Vitéz Mihálynak mégsem emelt szobrot a buzgó igyekezet.

Azonban az 1861-dik évben kedvező fordulatot vett a kialudni készülő eszme.

Ez évben alakult meg a debreczeni „Emlékkert-társulat“, és pedig egyebek közt oly czélből, hogy elvégre a Csokonai-szobor ügye ne csak tervben vesztegeljen, hanem valósággal is érje meg az annyiak által ohajtott eredményt.

E társulat legelőbb is a nagytemplom és a főiskola közötti disztelen és szabálytalan tér átalakítását, kicsinosítását vette figyelme alá; ez intézkedésénél az levén irányadója, hogy a hazas az irodalom körül kitüntetett nagy férfiaknak (igy Csokonainak is) majdan emelendő szobrai számára, oly diszes kertté varázsoltassék azon hely, hogy az élők örömmel keressék fel a nagy halottaknak idővel ott csoportosítandó emlékeit.

A munka haladt s évek multával az „Emlékkert-társulat“ s a közönség együttes áldozatkészsége, emberi ügyes szorgalom és a természet ujjaáteremtő ereje folytán, csinos kert területe el a hit s a tudomány számára emelt két hatalmas épület között.

Bár feladatunkhoz nem tartozik, de a debreczeni „Emlékkert-társulat“ dicséretére közbevetőleg felhozzuk, hogy czimét jogosan viseli, mert nem pusztán a Csokonai-szobor létesítése körül fejtett ki nagy erélyt,— hanem a „Honvéd-emlék“ felállítására, mely a kétfelé szakadó emlékkertnek nyugoti részében látható,— és a nagycserei erdőben az 1849. aug. 2-kán elesett honvéd s általában a szabadságharcz hőseinek emlékére emelt márványoszlop, szinte e derék társulat érdeme.

Midőn már a kert teljes diszében virult, és midőn már a Csokonai szobra alapjára begyült pénz jelentékeny összegre gyűlt, — újabb lépés tétetett a czél felé.

Az „Emlékkert-társulat“ Izsó Miklóst kitünő hazai szobrászunkat megbizta, hogy Csokonairól mintázatot készítsen.

Izsó el is készítette.

A minta „kicsiben“ — ugy felfogásra mint kivitelre nézve, mindenkit meglepett.

Most már jeles művészünk remeklését a felemelt szobor — „nagyban“ hirdeti s e nagy-szerű alkotás újabb elismerést csatol teremtője hirnevéhez.

Maga az érekszobor Münchenben, a királyi öntödében készült 4500 bajor forintért.

Talapzata, mely 900 vámmázsa sulylyal bir, Wassenburger bécsi kőfaragó műhelyéből került ki s ára 5500 osztr. forint volt. A jelzett s egyéb meg nem nevezett kiadásokkal együtt az emlék költsége meghaladja a 15,000 forintot. A szobor magassága talapzattal együtt 21 láb.

A meglepő szép mű az „Emlékkert“ keleti felében diszeleg, a talapzaton e felirattal:

„CSOKONAI. 1773—1805.“

Fennáll tehát immár Csokonai Vitéz Mihály élettelen alakja, de szelleme körülöleli s a halhatatlanságról beszél.

AZ ELSŐ NŐI LAP HAZÁNKBAN ÉS CSOKONAI.

IRODALOMTÖRTÉNETI ÉS SZÉPÉSZETI RAJZ.

Ki ne ismerné a vadregényes Skócia népének költői lelkületét?

E nép gyönyörű regéinek egyike azt tartja, hogy a hon nagyjainak sirhalmait égő láng jelöli.

Mulandóság és öröklét!

Elporlad a földi burok, ha a legnagyobb honfi szellemének volt is hordozója az életben, csak az isteni szikra, mely keblét áthevítette, csak ez világol szüntelen, csak ez marad fent, az örök lámpának fényével ragyogva be a kegyeletes emléket. . . .

Szolgáltassunk tápanyagot ez igénytelen irodalomtörténeti és szépészeti rajzzal azon szent lángnak, mely irodalmunk országosan kegyelt büszkesége, Csokonai Vitéz Mihály emléke fölött ég.

Hogy rajzomba belekezdhesek, alapra van szükség; — ez alapot pedig ünnepelt költőnknek következő sorai képezik:

„Ha kérditek tőlem : mi szép ? azt felelem : *)
Én a szépet s rútat olyformán képzelem,
Hogy szép mindaz, a mi ő benne láttatik,
A mi benne meg nincs, az rútnak mondatik.“

A szépnek érzetét az emberi lélekkel együtt fuvalta a halandó testbe a szépnek, jó- s igaznak örök kútforrása, a világ- és emberalkotó istenség.

A szép ezen érzetének nyomait, nyilatkozatának kisebb-nagyobb mértékét föltaláljuk a rég- és közelmúltban élt népek s nemzetek gondolkozásmódjában, művészetében, irodalmában.

A szép érzetének sugara ihlette Homer, Dávid, Virgil múzsáját, nemkülönben a Niebelung-dal ismeretlen szerzőjét, valamint a Dante, Milton, és sok más jeles lantjait.

A szép érzete szólal meg Perikles, Demosthenes s Cicero lángoló ékesszólásának erejében.

A szép érzete ragyog le Zeuxis szőlőfürtös fiának vonásairól, Parrhasius függönyéről s Raphael madonnáiról.

Orpheus lantjának bűvös zengzetére útra kel a lomha szirtek lába, szaladásában megáll a futó folyam, megnyílik a virág zárt keble, leriad a csillag a mennyég boltozatáról s futtában ki-alszik.

Az élénk, eleven képzelmű görögök felhevült szív- és lélekkel hullámzanak a theatrum

*) Csokonai legelső költeményeinek egyike az „Uránia“ III. évnegyedének 211-dik s következő lapjain „A szépek szépe“ czímmel.

nyílt portaleján s fedett arkádjain keresztül Sophokles s Aeschylles bámulatos tragoediáihoz, a legelsőkhöz, melyeket a világirodalom örökbecsűeknek tarthat.

Tagadni ugyan nem lehet, hogy az anyagi érdekek túlbecsülése a szép érzésének uralmát a sziv honában olykor-olykor szűkebb korlátok közé szoritotta, de nem vonta egyszersmind maga után, mint azt anyagelvű napjainkban sajnos tapasztaljuk, a szellemi élet elsatnyulását s a szép érzetének kihalását a keblekből.

Vessünk egy futó pillantást Olaszhonra, a való művészi szépnek e sok tekintetben igazán szép hazájára, és pedig azon időszakban, midőn egyik viruló tartományában igazságos, művelt s hatalmas Mátyásunk kortársa, Medici Kozmo s Lorenzo viselik a hercegi koronát.

Az ő uralmuk alatt karöltve járt a szép a haszonnal; az árukötegek mellett a költő lantja s a vizsgáló tudós kéziratái is kelendőség- s kitüntetésnek örvendtek.

Igy a szépnek érzete, de nem így tudata; ennek nyilvánulása s kultusza nem ily általános.

S bár a pogánykor egyes gondolkodó elméi, mint Plato s Aristoteles, oldallagos kitéréseikben vonatkoznak a szép elméletére is, de mégis a kereszténységnek jutott a dicsőség nemcsak a művészetnek minden ágát kifejleszteni, hanem a szépzészetet is tudományos alakba önteni.

És e tér különösen a mult század végén s a jelennek elején nyert a művészetekben szerencsés munkásokat s áldásos gyakorlati alkalmazást, főleg a németeknél.

Különösen pedig a művészetek tetőzetén, a költészetben, ha nem is minden esetben tisztán felismerhetőleg, de mégis kezdenek már mozogni, mint balladában az éji árnyak, ama szellemek, melyek az öntudatos szépnek voltak szüleményei. —

Ilyen irányzat, jellem és fölfogás tükrözött le az európai művelt nemzetek viruló irodalmáról, midőn az 1772-ik év táján, irodalom- s műveltség-történetünk szép reményekkel kecsegtető kezdetén, a fölébredt nemzeti szellem a legnemesebb hévvel odamunkál, hogy egy uj, az európai művelt irodalmak színvonalára emelkedett magyar irodalom jöjjön létre.

Irodalmunk renaissance korának kezdetleges törekvése helyesen fogta föl nemes hivatását, midőn a szépnek érzetét fejleszteni, s a tudat, vagyis a széptani elmélet keretébe önteni igyekezett a gyakorlati nyilvánulásokat, vagyis a költői és szépprózai termékeket.

És e tekintetben a rövid virágzásu s egyoldalúlag működött francia, klasszikai s népies iskolák kora letűnte után legjelentősb nevet vívott ki magának a „kassai magyar társaság“, a később magas virágzásra jutott uj iskola vívmányainak legérdemesebb előbajnoka.

Ez a társaság az „uj iskola előzői“ nevet viselő írói csoportozatnak volt fiókegylete.

Ugyanazon elveket vallotta tehát, melyek a francia, klasszikai s népies iskolák egyoldalu munkásságának utját állották.

A költészetben nem lehet megszorítás. Föl kell abban használni mindent, a mi szép. Az elágazó kísérleteket egy közös irány-, a szépnek irányában kell egyesíteni. Jöjjön létre már egyszer a nemzeti költészetnek önálló fejlesztése s lehető művészi tökélyre emelése.

Ezen óhajok s vágyak körvonalozák az „uj iskola előzői“ s a „kassai magyar társaság“ lelkes íróinak nemes törekvését.

Ezt czélozták a mult század végén a népies iskolából kiváltak írói csoportozata is, a „debreczeni kör“ tagjai, de a szigoruan felekezeti alap miatt, nem igen tudtak többre menni a széptanilag indokolt alak reformoknál.

A Bacsányi, Baróti s Kazinczy által 1787. nov. 13-dik napján*) Kassán alapított s 1788—92. fenállott „kassai magyar társaság“ leginkább megközelíté e czélt „Magyar Muzeum“-ában.**)

E társulat akkor hangadó volt az irodalmi körökben, ámde az ellenkező elemek s fölfogások, melyeket az alkotók képviseltek, még inkább pedig a szerencsétlen Martinovics-féle pör elrettentőleg némitó hatása e szellemi egyesületre, nemcsak hogy rövid jövődöt ígért életének, hanem meg is szakasztá azt.

A simulékony Kazinczy a dölyfös s hatalmaskodó Bacsányitól még 1790-ben elvált, új folyóiratot az „Orpheus“-t megindítandó, ez pedig, mint a Martinovics-féle összeesküvés állítólagos részese, az 1793-dik év telén elfogatott s bebörtönöztetett.

A társaság megszűnt, de szelleme az erdős Kárpátok árnyából a Duna partjára költözött, Pestre, hol egy kised irodalmi egyesület keletkezett, melynek tagjai valának: Kármán József ügyvéd, Pajor Gáspár orvos, és Schedius Lajos, a szépészetnek nemrég kinevezett egyetemi tanára.

Mindhárom a férfikor reggelén, telve irodalmi ábrándokkal, melyekhez csak a körülmények kedvezőségének kellett volna járulni, hogy valósággá legyenek.

Épen egy írói estélyre gyülekeztek össze többed magukkal az 1793-dik év valamelyik téli alkonyán Schedius Lajosnál.

Legifjabb s leglelkesebb vala közülök a 23 éves Kármán.

Arról folyt a társalgás: miképen lehetne kiegyenlíteni a nyelv, az izlések s az egyének differentiait, melyek annyiféle alakban tünedeznek föl irodalmunkban, ahány helyen jelenkeznek.

Az élénk eszmecserét és szóváltásokat végre Kármán felszólalása szakítja meg, ki egy határozott hangú s többféleképen okadatolt indítványnyal áll elő.

Messzeható eszmét hord ez méhében, mely sem több, sem kevesebb, mint Pestnek irodalmi központtá tétele.

Ettől lehet csak mindent, a dolgok szebb s jobb fordulatát várni.

Mint közönségesen minden indítvány, minden eszme, mely magasztos eredményeket czéloz, de keresztülvitele nem kis nehézségekbe ütközik, ugy ez is jónak találtatott, osztásnak örvendett, de csak elvben.

A szűkkeblűleg értelmezett tekintélyek, a szertartásos külsőségek diadalmas korszaka volt ez, mely egy ily nagyhorderejű eszmének élén valamely születés-, ész-, vagy legalább is koraristokráciát szeretett volna látni.

Mert az indítványozó, lelkes fiatal embernek ismertetett ugyan, ki alakjának külső szépsége s csínja, finom s szellemdús társalgása által a salonoknak is kedvence s szívesen látott vendége volt, de írói tehetségeinek eddig még nem adta jelét.

Az elvben fölkarolt eszmét a gyakorlatban senki sem pártolta, csak Schedius és Pajor, az indítványozó meghitt barátai, különben az irodalomban még szintén névtelenek.

Már most a kivitelre került a sor. Igen de hogyan, miképen??

*) L. „Társaságkötés. Sz.-András havának 13-dik napján, 1787.“ Baróti Szabó Dávid költeménye a társaság „Magyar Muzeum“ c. széptani folyóiratának 1788 és 1789. esztendőkről szóló I. kötetében, 1—3 l.

**) Két kötetből áll ez évnegyedes folyamokban. Az I. 1788—89. évekről Pesten, Trattner M. betűivel látott napvilágot. A II. Kassán 1790—92-re szólólag Ellinger J. nyomdájából került ki.

Régi tapasztalás, hogy a nők azok, kik minden nemesnek s nagynak főszközei; kiknek buzdítása nélkül nem történik semmi szép; kiknek pillantása lelkesít s bátorít; lovagias tiszteletök- s szerelmökért mindenre kész a férfi szív.

„Minden, mi szép van e világon, fényét csak a nőktől nyeri.“

Az ünnepelt francia költő, Hugo Victor szavai itt is valósulnak.

Élt ekkor Pesten egy kitünő műveltségű s ritka szivnemességű urnő, Beleznai tábornok neje, ki mélyebben nézett az ifju Kármán lelkébe, mint a tekintélyes férfiak, és anyagi támogatásának ígéretével biztatta a lelkes indítványozót, hogy valahogy el ne álljon eszméjétől, hanem hovahamarabb létesítse azt.

A terv elkészült. S az érett lelkű indítványozó bizva tudományában, tehetségében s kitarításában, bizva főleg a jövőben, egy időszakos széptani folyóirat közrebocsátásával törekedett azt valósítani, melyet a szelid Muzsák melléknevével „Uránia“-nak keresztelt.

A magyar szélrózsa minden iránya felé küldözgetett előfizetési ivateket, de csak 142 név gyűlt össze.

Az idősb írók s tudósok kinevették, elítélték, lenézték vállalatát.

Még azok is, kik talán gondolkozóba estek a felhívás ivének olvasásán, hidegen várták, hogy ugyan mi lesz, mi lehet már egy ilyen ifju erőtől kezdeményezett irodalmi zsengeből?

A ránczos szemöldökű s irigy öregek meg épen semmibe se vették az egészet — mert nem tőlök származott.

Pedig hát meg van mondva abban a nagybölcsesegű s igen tanulságos könyvben, melynek biblia a neve, hogy az öregeknél van ugyan a tanács, mert volt elegendő idejük az érett megfontolásra, de azért jó az ifjakat is meghallgatni, mert ők is mondhatnak vagy tehetnek valami okosat és szépet.

A fiatal irodalmi triumviratushoz széles Magyarország összes vidékéről csak egyetlenegy író csatlakozott, a mi ünnepelt költő-hősünk, az ekkor csak huszonegyéves Csokonai, még névtelen, mint a többi három; csak az ő lelke kapott lángot, azon szép eszme valósításához járulni, mely az első tulajdonképeni női lapban érvényesíté magát.

Mert Kármán, tapasztalva a férfi közönyt s szűkkeblűséget, a lelkes magyar hölgyekre veté reményteljes tekintetét: övék, gondolá, a jövőd, ők, a szépek, segíthetik biztos diadalra a szép eszmét.

Lehetetlen alá nem írunk az érvelést, melylyel e föltevését indokolá.

„Az izlés — ugymond — a jó erkölcsök szülőanyja. A komor virtus elveszti enélkül legszébb tulajdonságát, a szépséget, az élet édességét, a tudomány kedveltető használatosságát.... Ezt terjeszteni szép hazánkban, a helyes izlés által még szébbé tenni, boldogabbá az életet, kellemesebbé a lételt — ez is, ugy véljük, nem ártalmas igyekezet.

Az, hogy ezen munkát különösen az asszonyi nemnek szántuk, nem zárja ki a férfiakat is. Kívánunk a böles itélőktől olvastatni, hogy jobbithassunk, a gyengébbektől, hogy jobbitsunk. Talán lesz itt-amott munkánkban, a mely kívánságunk mindkét részének megfelel.

Nem bántjuk meg a férfiui nemet, ha azt állítjuk, hogy a szépnem az izlés uralkodónéja. Lány érzések hatalmasabban elfogadják mindazt, a mi szép. Nem kételkedünk, hogy egy nemnek tökéletesítése által a másiknak is szolgálunk, akár azért, mivel a házi tiszta örömet felemelni

igyekeztünk, hahogy házastársakból érzékeny barátnékat és kellemetes társalkodónékat készíthetünk, akár azért, hogy ezen édes vehiculum által a férfiúi nem tökéletességeire is munkálunk, vagy annak vonzó természeti ereje, vagy azon nemes vetekedés által, melyet annak pallérozása szülhet; akár legalább az olvasásnak megszerettetése által, a mely sok részeiben hazánknak csak a jó könyvek nem léte által fojtatik el... Legszebb álmaink közül való az, ha egy kellemetes hazánk leányának unalmas óráját hasznosan rövidíthetjük.“ *)

És most: „Gyenge leánya! — szólítja meg**) „Uránia“-jának útra kész első negyedét, — ***) indulj el immár kimért úton, emlékezzél meg mennyei származásodról. Taníts, és igyekezz tetszeni! Légy tiszta, és kellemes! Légy hasznos társalkodónéja hazánk szerelmes leányinak, a kik közé most kibocsátunk.“

És az is volt, sok tekintetben az lehetne még most is.

Nagyon sok helyet venne igénybe egyenkint felsorolni, széptani rövidletekben előtüntetni s aesthetikailag jellemezni azt a sok szép mindent, a mit a szépirodalom, hasznos ismeretek, szépművészetek, aesthetika, nép-, hely- és természetrajz, történelem, sőt még a szükséges házi tudnivalók köréből is e széptörekvésű ifju írók az első női lapban a szépeknek följegyeztek, ¹⁾ s itt-ott műlapokkal s hangjegyekkel illusztráltak.

De meg kell emlékeznünk arról a szép hét költeményről,²⁾ melyek e vállalat harmadik évnegyedében, Csokonaitól, mint érzelmdús lelkének legelső zsengei,³⁾ példányszerű szerénységgel névtelenül jelentek meg, de melyek csakhamar elárulták az ihletett költő kilétét, ország-szerte ünnepeltté tévék lantját, és sokban elősegíték további sikerét.

Jobbára szerelmi dalok ezek, melyekben egy kedves alak szerepel Laura név alatt, de ki hihetőleg csak eszményi kedvesnek a neve, miképen az a költők ideál-világában szokás.

Amit onnét is következtethetünk, mert biztos tudomás szerint Lillája előtt, kit szívében szerelmének egész bensőségével, költeményeiben a magas gondolatok mély erkölcsi érzelmével szeretett, nem volt még szívének választottja.

E hét költemény elsejében „A vidám természetű poéta“ azt énekli magáról, hogy az ő dalainak nem kellene a sirhalmok és gyász temető kertek, mert:

*) „Urania.“ I. k. Bevezetés.

**) U. o. a záradékban.

***) Mint ez, ugy a többi két negyed is Váczott Mármarosai Gottlieb Antal es. k. s püspöki könyvnyomtatónál készült, 1794.

¹⁾ Itt jelentek meg legelőször a II. és III. évnegyedes kötetekben „Fanni hagyományai“ is, melyek megható nyilatkozványai lesznek mindenkor az ártatlan kedélyvilágnak. Egy erősen érdeklő lélektani regényt alkotnak e naplótörédek. Az érzés mélysége — s a belső valóság megragadó erejénél fogva egyetlen a maga nemében e regény, s pírulás nélkül áll meg az erősebb, de nem forróbb francia Babet mellett. Valóban Fanni magasztos geniusát költőnőink közül még mindeddig senkinek sem sikerült tulszárnyalni, sőt elérni is alig. Minden a szívből fakad és minden oda foly vissza. És aztán Kármán széptani elveinek híven megfelelőleg, minden izről-izre magyar benne. Ajánlom különösen szíves olvasónőim becses figyelmébe. Kármán kedvesének, ki élte hajnalán a rideg sir mélyébe hervadt, eme „Hagyományai“ olvashatók a „Hölgyek Lantja“ című könyvben, melyet magyar költőnők műveiből korán elhunyt tehetséges szépészünk, Zilahy Károly szerkesztett, s Ferenczy Teréz költőnők arcképeivel Heckenast Gusztáv adott ki díszesen, Pesten, 1865-ben.

²⁾ Az „Uránia“ III. k.-ben nincs is több vers, csak Csokonaitól e hét; nevezet szerint: 1. A vidám természetű poéta. 2. A feléledt pásztor. 3. A legédesebb méz. 4. A tanunak hívott liget. 5. A szépek szépe. 6. A háborus zivatar. 7. A rózsához.

³⁾ Ezek előtt még csak 10 költeménye jelent meg, mint legelsőik, különböző, jobbára alkalmi helyeken. I. Magyar államférfiak és írók. Életrajzi emlékek Toldy Ferencztől. II. k. Pest, Ráth M. 1868. 157. l.

„Itt az érzésnek minden neme
Még az élőben is meghal.
Füle csak csendességet hall,
A semmitől irtózik szeme,
A ciprus a hold fényénél
Árnyékát mutatja.
Egy sirból kitántorgott szél,
Bágyadtan mozgatja.

Szörnyű környék! melyhez a lélek
Fantázián repülve,
Irtózással megy, s rémülve
Félholtan hátrál vissza vélek.“

Szörnyű környék! kérkedjék bár veled búslantu Yungod, én istenhozzádott mondok neked
s komor angolodnak; jajgassák be sirhalmaid csöndjét keserves verseikkel, kik rokonszenvez-
nek veled:

„Én nem ohajtom egyszer is
Követni ezeket.

Nékem inkább oly koszorú
Kösse felkent fejemet,
Melynek színe nem szomorú,
S múlatja a szebb nemet:
Ezt a vidámabb Múzsáknak,
A mosolygó Gráciáknak
Fűzzék össze rózsaszínű ujjai
Éleszszék fel ambróziás csókjai.

Igy veszem fel víg lélekkel,
Gyengén rezgő lantomat.
S majd kedvesem egy énekkel
Lelkesíti húromat.
Mig leng az esteli szellő
Szárnyán, egy nektárt lehellő
Rózsában, a kit szerelmek megszállnak
És mennyei hármóniát csinálnak.

Szivünk elolvadt részeit
Élesztjük új dalokkal.
Pauzák unalmas idejét
Édesítjük csókokkal.
Ah! a hives esthajnalon,
Igy alszunk el egy szép dalon,
S énekünknek végső bágyadt szózatja
Az andalgó vidéket elaltatja.“

Ugyan gondolta-e költőnk, midőn e szép szinkép lelkének érzelemforrásából felcsillámlott,
s melyben későbbi élénk, eleven Muzsájának pajkos alakja játsza gyermekjátékát, mintegy előre
jelezve a szellemet, mely költészetét át fogja lengeni, gondolta-e, hogy az első női lap hatyu-
dalát zengé abban el; hogy ama szép eszmének sirirata az, melynek így adott lantja költőileg
bár, de valóigaz kifejezést:

„Ha kérditek tőlem: mi szép? azt felelem:
Én a szépet s rútat olyformán képzelem,
Hogy szép mindaz, a mi ő benne láttatik,
A mi benne meg nincs, az rútnak mondatik.“

Alig hangzott el „A vidám természetű poéta“ énekének „végső bágyadt szózatja“, midőn a részvétlenség, de leginkább Kármán, a széplelkű szerkesztőnek halála, ki ifjúkori bűneinek szomorú áldozatául 25-dik élettavasában Losonczon, a szülői ház szerettteinek ápoló karjaiból kora sirba dőlt, magával vivé a háromévnegyedes „Uraniá“-t is, melynél tisztább eszmélettel nem indult meg egy is, de mely épen rövid életénél s még szűkebb körénél fogva, hatni kezdett csak.)*

Az „Uraniá“-ban meghalt szép eszme nem támadt fel többé. A Martinovics-pör hóhérjainak kegyetlen bárdja iróink s költőink sorai között is csapkodott, kioltva nem egy nemes életet, vagy hosszas időre megfosztva szabadságától, az élve maradt hivatottakat pedig elriasztva ama pályától, melyen a haza, egyenlőség, szabadság, testvériség, felvilágosultság, férfias öntudat és sok más szép eszme- s érzelmek dallása, fejtvesztő jutalommal végződhetett.

Pedig kár, nagy kár volt érette, mert mult századbeli irodalmi termékeink között valóban „A szépek szépe“**) volt ez, melyről elzenghetjük ünnepelet költőnkkel:

„Isten! hát csak azért mivelsz ily remeket,
Azért árasztasz rá minden szépségeket,
Hogy egy légyen! szódat felduló múltjonnal
Minden szépségeket eltörölj azonnal.
Hová teszed akkor ily dicső mívedet
A melyet még semmi föld pora nem fedett,
Hadd tudjam, sirjára rózsákat plántálok,
S ezt írom rá: szépek! — de ez szebb volt nálók.“***)

*) A magyar költészet története. Irta Toldy Ferencz. Második kötet. Pest, Heckenast G. 1854. 220. l.

**) Csokonai egyik költeménye az „Uraniá“ III. egyszersmind utolsó kötetében, 211—213. l.

***) U. o. 212. l.

A FRANCZIA NEMZETHEZ.

— METZ ELESTE UTÁN.

Szegény nemzet! csak árulás körüléd
— Mint egykor a magyart elárulák! —
Csapásid büszke megvetéssel tűrjed
Ha távol korba vesztek a csudák:
Ha a nép karja immáron tehetlen —
Az élet-ért fölszakgtván az ellen.

Athén és Róma önvétkét siratja —
Te harcosid balsorsát siratod!
Zsarnok bukása, szabadságod napja
Hivénk, hogy ezredévre kihatott,
És fény öleli majdan a világot —
Eljő a „testvér“ — a ki rég hiányzott.

Komor falat épített a hiúság
Az ember és ember közt vakmerón:
Fiaid voltak, a kik ezt ledúlták
És vén földünk rá megifjodva lón
És füstölt öt világrész áldozatja,
Midőn a szent hang füleit meghatja.

A szolgaság legalsóbb izben érzé
Az édes kéjt, a mely beléje folyt:
Hő vágyainkat tett alkotta vérré,
Mely ujabb korba ismét éltet olt:
Anyák emlője más tejjel volt telve:
Minden csecsemő — világ fejedelme!

Minden csecsemő csak a szolgaságnak
Elátkozott csatlósa ezután!
A jéghegyek még fel nem olvadának
A véres évek gyászos lemúltán:
A jéghegyek — a fejedelmi szívek
Mig bánataink végre elmeritnek!

Óh, vén világrész! ugy elrontott immár
Több ezredéves zsarnok hatalom,
Hogy urad karja, habár merre himbál
Te eltűröd a járnót nyakadon?
Már hozzá szoktál a szörnyű igához —
Hogy földre nyomjon: csak azért imádkozz'.

Jól tudják ők, a nagyravágyó lelkek
A népeket mámorban tartani:
Elsatnyítás, a mit lassan mivelnek
Hogy keblükből, mi jó, szakadna ki;
Hogy az atléták váljanak pulyákká —
Még a teremtő maga is csudálná!

Örök multság, divat, kóros eszmék,
Hiu dicsőség, pompa, csillogás,
Hazug szerelem, vakság, álmiveltség —
Mind egy-egy daemon, haj, mi volna más?
S a népek rá oly jóízűn alusznak:
A nagy veszélyről a költő ha tud csak. . . .

De ébren egy: őrt áll az éjszakában —
Hisz' az őr mindig a magyar vala!
Hit megmentője, majd elvért hazátlan:
E hon volt a nyugatnak védőfala;
És fenmaradni fog még nagy időkre:
Itt kelet szíve, még ép — nincs legyőzve!

És elkiáltja, majd ha üt az óra:
Ti élő-holtak, föl, ébredjetek!
Ki nem mozdul meg most a harci szóra —
Azt nehéz álma súlya ölte meg:
Ha nincs már hang, mely őket fölébreszse —
Embernek lenni hitvány ugy az eszme!

BALOGH ZOLTÁN.

MULATSÁG A ROMOK KÖZT.

s a világ zokogott, tördelte kezét! . . .

A művészek haragtól szikrázó szemekkel beszéltek a commune embertelen tetteiről, s összeszorított ökleiket emelgeték az ég felé, hogy: verdd meg Isten mindörökké az emberiség azon fáját, mely állatiasságának üszkét a Louvre tetőzetébe dobva, nem rettegett azon gondolattól, hogy porrá lesz Franciaország műkinestára.

Az élő hadd veszszen rakásra, hanem az élők másolatát a ki érinteni meri, az nem az Istennel számol, hanem az emberrel, ki azt teremtette. Az az övé, s ha az övét bántod: boszuja rettenetes leend.

Midőn már ellepte Európa egét a füstgomoly, mely Páris falairól emelkedett; midőn oly magasra nyúlt e kinlódó város lángnyelve, hogy magasabbra kuporodott az ég, hogy meg ne égjen; s midőn csak az emberiség átka szállhatott e lángnyelvnél magasabban, — akkor azt hittük és volt meggyőződésünk: hogy vége, — vége ez életrevaló, e finom, e divatos és művelt nemzetnek, vége mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Számolgatták az ötezer millió frankot, melyet fizetni kell aranyban, ezüstben. Építettek aranypénzből, ezüstpénzből Csimborassokat és Dhawalagiriket; kikalkulálták, hogy két vonalnyi ezüst lemezzel mily földterületet lehetne bevonni abból a kincsből, melyet a poroszok a francziáktól kizsarolnak.

Vége e nemzetnek mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Vetéseik letiporva, falvaik földülva, fölégetve, a fiatalság virága kiirtva. Az anya szeme kiég a könnyektől; apa ajkára nem jöhet ima, csak átok; leány ajkára nem jöhet többé mosoly. A földművelő ásója eltemetett francia hősök szívébe merül, a paripa fölbotlik a sirban. A mi fehér vagy a mi fekete van a föld fölött, kőből vagy fából, sirkeresztté van faragva!

Oh mikor telepedik le ide az öröm madara ismét, mikor virít ki újra a boulognei erdő, melynek forgácsolt törzsei a természet nyomorultjaiként meresztik csonka tagjaikat.

Kerüli e földet még a hulla-keselyű is, annyira megundorodott már a tortól, pedig nem evett egyebet fájdalomában megrepedt szívnél. . . .

Vége e nemzetnek mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Igy gondolkozott, sirt és zokogott a világ! Ezt gondolta a vándor, midőn megindult a csak hónapok előtt teljes díszében látott világváros felé, s szent borzalom futá át idegeit, a mint a füstölgő fekete romokat megpillantá. Ment és minél közelebb ért, annál elfogultabbá lön, és megszorult lélegzete; tekintetét nem merte fölemelni, mert a mi előtte állt, az nem volt más, mint izmaitól megfosztott csontváza egy óriási városnak.

Rémséges kép!

És amint ment, amint így haladt, midőn léptei már süppedezni kezének a hamuban, melyet a megégett paloták kincseiből odasöpört ki az orkán; midőn érezni kezdé a gőzölgő szén dohadt levegőjét, s szemei előtt apró fekete lidérczekként repkedtek a szállongó pernyék, midőn már egészen magába szállva oly sajtoló érzés kezdé meglepni, melyet százezrek halála megilletett: ekkor hangok üték meg füleit.

Fölemelé fejét és széttékintett: mi ez?

Hahota, gunykazaj, dal, ledérhangok, vadlárma, és féktelenség?

Valóban mi ez? — kérdé a vándor megdöbbenve? Az ördögök keltek-e ki a földrepedésén át, hogy kikaczagják egy nemzet gyászos szenvedését?

És ment tovább. Lábai mindinkább mélyebben süppedtek a hamuba, de mindinkább megtelt dallal, kacajjal a lég. Nem tudá magát hol képzelni az idegen.

Ekkor körültekintett, és Párist látta maga előtt: romban. Aztán a romok fölött látott lobogókat, a romok előtt kifeszített tarka sátorokat, a romok alatt rögtönzött ülőhelyeket takarva tarka néptömeg által.

— Álom-e ez? Hol vagyok?!..

És ment tovább, és amint ment, szaporodtak, megujultak a látványok, nőtt a zaj, a lárma és a kacaj!

A ki legközelebb jött hozzá a víg mulatók közül, azt megragadta és megkérdezte tőle:

— Hogy hívják ezt a várost?

— Páris.

— És ezt a nemzetiséget?

— Francia.

— És azok itt miféle város lakói?

— Párisiak.

.....
És a világ sír, zokog, kezét összecsapva felkiált: Vége e nemzetnek mind örökké!

TÓVÖLGYI TITUSZ.

CSOKONAI LAK- ÉS HALÁLOZÁSI HELYE.

(KÉPPEL.)

ebreczenben, a ref. főiskola mellett nyulik le egy keskeny, görbe utca, az ugynevezett „Darabos-utca“, melynek jobb oldalán, a 993-dik szám alatt, alacsony, nádas házikó áll, külső falán veres márványtáblán e felirattal:

„Csokonai Vitéz Mihály lak- és halálozási helye.“

Szent e hely. Megszentelé azt a nemzet hálás kegyelete.

Tekintsünk szét e kisdéd lakon.

Midőn belépünk a szűk udvarra, balfelől mindjárt egy keskeny szobára bukkanunk, melynek ablaka az utcára nyílik. Ez volt a költő dolgozó szobája.

A kis szobából alacsony ajtó, mely most be van falazva, — vezetett a nagyobbik szobába; itt az utca felől jobbra eső szegletben volt azon ágy, melyen Csokonai a napnak fáradalmait ki szokta pihenni.

De nemcsak e rideg falak közt volt az ő kedves otthona. Költői lelke regényes helyet szükségelt.

Az egyszerű házikó végénél csinos kertecske diszelgett, hol gondos kezek ápolák a nyíló virágokat, s hol a magyar költészet fölkent papja dicséré halhatlan dalaiban a barátság és szerelem istenét.

A kis kert felső részén, a ház belső szegleténél állott egy terebélyes bodzafa, ennek lombjai körül a felfutó virágok gyönyörű lugast alkottak. A lugas közepén fenyőfa-asztal állott. Ide menekült költőnk nyáron át az égető hőség elől, s itt teremtette ihletett dalait, midőn a nap kívül forrón süttött s midőn

„Az égető kutyácska
A zöld mezőt aszalta;
Miatta Flóra hímes
Virági haldokoltak;
Fonyadtak a ligetnek
Zöldségi megkonyulva;
A föld egész határi
Alélva bágyadának.“

Ez a kert az 1802-dik évi tűzvészkor elpusztult; csupán a bodzafa újabb hajtása jelzi még „hogy itt hajdan szebb élet volt“, — de ez is átsarjadzott már a szomszéd udvarára.

A jelzett kertcskéből, mely egyedül „a költő kertje“ volt, zöld rácsozattal szegélyezett ut vezetett az udvar végén elterülő s még ma is fenálló nagyobb kertbe, hol a lombos fák árnyékai fogadták a pihenni s ábrándozni vágyó ifjut.

Visszatérve a költő házára, csaknem oly alakban áll fent az ma is kívül s belől, mint a század elején.

Az udvari szobában egy kis sárkemence volt még akkor, mely azóta kihányatott, erről maradt fent szájhagyomány útján a következő adomaszerü esemény:

Névnapot tartott Csokonai. Összegyültek a jó barátok; a jó édes anya pedig a kis sárkemencében sütötte kedves vendégeinek a híres debreczeni bélest. Mig a sütemény csendesen irult-pirult, költőnk a kemence oldalánál melengeté magát s onnan mulattatá baráti vendégeit. Jóízűen folyt a tréfa, midőn egyszer csak Csokonaival bedült a sáralkotmány s oda lapitá a bélest.

Kivülről sem ment át a ház lényeges változáson. Mindössze is csak az ablaknyílások nagyobbítottak, s a falak némileg felemeltettek.

Ezen ház az 1802-dik évi debreczeni nagy tűzvész alkalmával szinte ki volt téve a pusztító lángoknak, annyira, hogy csak a falak maradtak meg.

Érdekesnek véljük ide átvenni Csokonainak e tűzvész után kelt levelét a „Vas. Ujs.” 1871. 33. számából, melyet Milesz Béla az eredeti után közölt. E levél Papszász Józsefhez íratott Igarra, s így hangzik: *)

„Tekintetes Ur!

Minémü Romlásra jutott légyen szegény Városunk, eddig tudom értésére esett a Tekintetes Urnak: nem kívánom tehát ezt az Itéletet írni vagy festeni, quæquæ ipse miserrima vidî, et quorum *pars magna* fui, mert az a Hajlékotska is, hová a világ lármája elől vonni szoktam magamat, s az a kertetske is, mely nékem Tusculanum gyanánt szolgált, azon rémitő Csapásnak áldozatjává lett. Űszög és hamu közt írom ezen soraimat; s az Ég között, mely meg nem szánt és közöttem, kit a kevéstől is megfosztott, tsak egy vékony deszkázat vagon, mely az esső ellen sem védelmezhet. Kiégett ablakaimon keresztül szórja most is a sovány szél magam' és szomszédim' pernyéjét e szomoru Levelmre, mely hosszabban panaszolni és az által alkalmatlankodni nem akarván, a Tekintetes Urnak szives Segedelméért esedezni bátorodik. A nádra, létzre, gerendára és deszkára legnagyobb szükségem volna, hogy mig az essözések beállanának, egy oltalom-fedelet állíthatnék fejem felibe. A miből a Tekintetes Ur, maga megszűkülése nélkül segíthet: instálom alázatosan méltóztassa azzal segélleni tsekély voltomat. A vasszükség kénytelenít a kérésre, annyival is erősebben, hogy tehetősebb Atyámfiái s Jóakaróim ugyanezen veszedelembe borultak. Megújítván előbbi alázatos kérésemet s annak fogamatját tellyes bizodalommal elvárván, magamat a Tekintetes Urnak Gráziájába ajánlom s egész tisztelettel maradok.

Debreczenben, jun. 15-ik napján 1802.

alázatos szolgája
Csokonai Mihály, m. k.“

A költő háza nem lön elfeledve. Sokan járnak oda nemcsak hazánkfiái, hanem a külföld jelesei közül is meglátogatni azon egyszerű hajlékot, hol ama nagy lélek működött, hol a szerelem és barátság földi édene felett egy magyar költő uralgott.

Az 1860-dik évben egy veres márványtábla tétetett, a ház falába, e felirattal:

„Csokonai Vitéz Mihály lak- és halálozási helye.“

* * *

Csokonai lak- és halálozási helye mindig szent marad a magyar nemzet előtt. És Debreczenre vár a kötelesség, hogy e helyre plántálja bé a kegyelet örökzöld virágát.

Ez a ház jelenleg magánbirtok.

Ki tudja, nem fogna-e e hely is azon sorsra jutni, mint a Kazinczy szülőháza Ér-Semlyén-

*) Megemlítjük itt az idézett közlemény után, hogy e levél Csokonainak költői pecsétjével volt ellátva, mely hosszas körben, koszoruba foglalt lantotstetején csillagon álló galambot ábrázol.

ben, hogy az ott lakók sem tudják, mily áros kincse azon elhanyagolt épület a magyar nemzetnek?

Anyagi irányu korunkban ez könnyen feltehető.

Debreczen városának nem szabad ez időt bevárni. Emlékezetessé kell tenni e helyet, s ez emlék legyen méltó a debreczeni nagy lantoshoz.

Vásárolja meg ünnepest költőknek egykori házát, kegyeletesen őrizze meg azt, s külsejét óvja meg a modern izlés kívánalmaitól. Legalább ugy épen fog maradni archeologiai becse, legalább ugy ez ereklye nem veszítendő fölemelő erejéből. Azonkivül hasznosítsa is e hajlékot s jóvedelmét fordítsa a város — irodalmi czélokra.

Hadd legyen a Csokonai háza, egyszersmind a nemzeti irodalom kincse is.

Gondi és Egei fényképe után.

CSOKONAI LAK-és HALÁLOZÁSI HELYE.

CSOKONAI ÉS PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM.

sokonai és Horváth Ádám ismeretsége egyike a legszebb irodalmi viszonyoknak. A népies iskola úttörő bajnoka Csokonaiban már zsenyéiből fölismerte a leendő nagy költőt, még pedig oly korban, midőn a debreczeni collegium elzárkózott növendéke tanulótársai közt is inkább különcségeiről, mint költői termeléseinek értékéről volt ismeretes. Lángelméjét ekkor, bár első drámai kísérlete: „Tempefői“, és satirai költeménye: a „Béka egérharcz“ több apró darab kíséretében már készen hevert íróasztalában, csak kevesen sejtették s még kevesebben méltányolták. De Csokonai sem bizott eléggé teremtő képességében s tanácsért a nagy Kazinczyhoz folyamodott, ki nemcsak sűrűn váltott leveleivel nyújtott tápot buzgalmának, de megismertette a fiatal tehetségek másik pártfogójával: Horváth Ádámmal is, kihez Csokonai költői levelet intézett.

Ismeretségük és összeköttetésük itt kezdődik.

Toldy Ferencz a költő kéziratái közt föltalálta Csokonai verses levelének töredékét s a viszony keletkezését mi sem jellemezhetné jobban, mint az „epistolá“-nak e néhány sora:

Sokszor a barátság egygyé úgy forraszt két sziveket,
Hogy a harmadik enyv gyanánt fogja össze ezeket,
Te is, hogy kedvet találhass Horváth Ádám szívébe,
A Kazinczy fávörával menjél Horváth élébe.

S ha kérdezi: ki lehet az, ki tiszteli Horváthot,
Mondjad, hogy a téged hozzá Debreczenből bocsátott,
Ama musák lakhelyéről, hol tudományok atyja
Fiait deák binárral zavart vízből itatja.
Tedd hozzá, hogy míg lehelnek tudóje hólyagjai,
Addig igaz tisztelője s hive lesz Csokonai.

Horváth Ádám ettől fogva leveleivel buzdítá az ifju költőt, de hogy személyesen találkoztak volna, arról nincs tudomásunk. Az irodalom bajnokai, központ hiányában, ekkor csupán leveleikben érintkeztek egymással, de a kölcsönös eszmecsere gyümölcsöző volt, mert a bátoritan kezdő, az irodalom elismert tekintélyeitől nemcsak bátoritást, de egyuttal tanácsot és utbaigazítást is nyert. Horváth Ádám, Kazinczy és mások nemcsak példányképei, hanem egyuttal tanítói és buzgó vezérei is voltak a fiatalabb nemzedéknek.

Csokonai személyes ismeretsége Horváth Ádámmal 1798. közepére tehető. Komáromi seibeiből némileg kigyógyulva, ez év június havában kereste föl Nagy-Bajomban Sárközy Istvánt, ki mint a költészetnek nagy barátja, kérve kérte Csokonait: maradna nála élte fogytáig.

Csokonai nem akarta megkötni szabadságát: de használta a kedvező alkalmat s 1798.

junius utóljától 1799. május első napjáig csaknem állandóan e derék családnál tartózkodott, s tette ezt annál örömebb, mert közös barátjuk a költő és philosoph Horváth Ádám szintén Nagy-Bajomban lakott. Nem volt mulatság vagy családi ünnepély, melyben a költő részt ne vett volna, s tréfás ötleteivel nem egyszer fölvilanyozta a társaságot. Kedélye ily barátok közt lassankint visszanyerte előbbi rugékonyságát, s a Horváth Ádámmal kötött ismeretség, költészetére is fölismerhető befolyással volt. Népies költeményeinek nagy része, Horváth Ádám befolyása alatt, Nagy-Bajomban született, s derűsebb lelki állapota kifolyásának tekinthetjük ama darabjait, melyek tárgyban és kidolgozásban egyiránt a komikum mezején mozognak.

A mester és tanítvány személyes érintkezése tíz hónapig tartott, Csokonai ekkor ment Csurgóra s többé nincs jel a költőnek sem írásai sem levelezései közt, hogy újra látta volna pártfogóját.

Horváth Ádám jóval túlélte kedves tanítványát. Hátrahagyott levelezéseiben, melyek tavaly baráti szivességből kerültek kezeim közé, többször melegen emlékezik meg felőle, de nem folyt be ama heves csatározásokba, melyeknek színtere a szoborállítási viták alkalmával a „Hazai tudósítások“ czimű folyóirat volt. „Non nostrum inter vos tantas componere lites — mondja egyik jegyzetében — már én ahoz öreg vagyok: mivel azonban Csokonai valóban megérdemli a tartós emlékezetet és azt neki megszerezni a mennyiben rajtam áll, én is tartozom, a helyett, hogy a kőmonumentum felől való intézésben közbe szóljak, abban a kis Halottas Krónikámban, melyben szorosabb kötelességű Barátimnak időről időre parentálni szoktam, iktatom ez egynehány verset; utánna fogom tenni, ha megkapom, életének körülállásos leírását is.“

Az életleírás vagy elmaradt, vagy nem maradt fönn a költő kézíratai közt, az emlékvész azonban sajátkezű írásáról híven lemásolva így hangzik:

Árnyékok! kik itt előttem rémletek a Templomban,
 Kiknek oszlopot emeltem kis mauzoleumomban,
 Szabad-e egy Poétának árnyékát közitekbe
 Iktatnom s koszorujának helyt adnom ez rejtekbe.
 Ötet ugyan az Orfeus titkai tornáztában
 Még kívül érte Morfeus a Hallgatók sorában,
 De méltó volt az ő nemes elméje már azokra:
 Holta után is érdemes a ti társaságtokra;
 Eltér s éppen jó helyt talál, ifjúkorban költözött
 Koszorúja Némety Pál s Czindery lantja között.
 Ugyis üresen maradnak maholnap a szent helyek,
 Mihelyt engem befogadnak hív barátim melléjek.
 Ha én betöltöm a számot; mert én is készen várom
 Ölelésteket s kriptámat magam után bezárom.
 Hátha nincs is hátra több fő, a kinek ma szentelek
 Kosszorut, és utósó kő, a melyet most emelek.
 Ötet ugyan hív Barátok! Ti alig ismertétek
 Avagy csak azt nem tudtátok, hogy ő is a Tiétek;
 Hogy ötet is ide hozom: hogy sirkövet csinálni,
 Ő neki is én tartozom; s én fogok parentálni,
 De én ismertem sokképpen az egekig szárnyaló
 Lelket s tudom, hogy ő éppen Ti közitekbe való,
 Hogy a hatalmas természet keze ellen vétkezem,
 Ha ötet, örök enyészet ellen, nem védelmezem.
 Vallyon egy ilyen ritka mív, magas elme nemesebb
 Agyagból alkottatott szíve nem-e sokkal jelesebb

Tárgyja egy philosophusi nemes, örök életnek,
Mint méltatlan triumphusi sok haddal nagygyá lettnek.
Hány kegyetlen bajnokoknak emelünk oszlopokat,
Azért, hogy büntelen soknak eszközlük halálokat.
Hát e maga kedveltető Vitéznek sirkő helyett
Egy homoksziklai temető-kertben adunk-e helyet?
Hol az elmultak királyja feledékeny hatalma
S a semmiség ideája lessz az Érdem jutalma.
Oh nem; ha nints magasrahányt dombon temető-sirja,
Ha a fővény a neki szánt oszlopot meg nem bírja;
Ha ki sokall egy költséges sirkövet a szegénynek,
Ha szálka e tisztességes intézet sok szemfénynek,
Ha elmés vers darabjai talán nem elegendők,
Hogy megéljen Csokonai vagy azok is veszendők;
Jer édes név, hadd irjalak e nagy Nevek számába,
Jer Mihály, hadd iktassalak olly angyalok sorába,
A kik meghalni nem hagynak, míg ők élendők lesznek,
A kik itt például vagynak az erköltsnek és észnek.
Horác tovább él s most dicsőbb az ő Meczenásánál,
Virgil a legelső s legfőbb római Monarchánál,
Legalább örök életek szebb, mint ama nagyoké,
Gyakrabb s jobb emlékezetek, sokkal, mint amazoké;
Homér nem hogy kisebb volna most a nagy Achillesnél,
Sőt, ha Homér nem lantolna, s e koldus Énekesnél
Nem bámulnánk az Erősnek remek monumentomát,
Alig lelnénk Achillesnek emlékezete nyomát.
A mit az Atya nem adott és a mit a születés
A lélektől megtagadott, majd egy késő számvetés
Végetlenül kipótolja, mikor mind Achillesről
Az erő, mely magasztalja, mind a vak énekesről
A ruharongy lerothadnak, mint nem rá tartozandók,
Csak elme s erkölts maradnak öszve hasonlítandók.
S míg azokat egyiptomi vádolók kitsinyítik,
Sőt hosszabb idők ostromi elenyészni segítik,
Ezek Fabricz, Harles s mások fényes Pantheumikban
Ragyognak s mulató-társak velünk írásaikban.
Ne irtózz hát Csokonai, ha sirkő hijjával léssz,
Egy kegyesnek barátjai közt koszorúd helyje kész;
Áll már s jóformán rakva van egy barátod házában,
Egy kis kriptá a tsinatlan magyar Arkadiában.
A hol hajdan sipolgattál, Széchenyit idvezletted,
Egy Czinderyt elsirattál, Dorottyát énekletted,
Hol velem Megapolisban néha versent lantoltál
S egy nyájas Amarillisban Pásztor Leányt rajzoltál.
Vagy Messene szomszédjában a sugárt tenyésztetted
Egy újépült oskolában Apolló terhét vitted.
Mindenütt Aesthesisednek szűz példáit mutattad,
Emberszerető szivednek nemes jeleit adtad:
Itt, mondom, itt ama hajdan Pán Isten hazájában,
Egy, az Arion tulajdon keze' alkotmányában
Kész a Te s a mi sirboltunk, melyben fogják szemlélni,
Hogy valaha mi is voltunk s nem is szüntünk meg élni.
Vannak már itt Euboeából, vagynak Athenéből is,
Lesz, ha élek, Megarából, s előre Thebéből is.
Argolisi, a hazába nevezetes férfiak
Messenebül Eliába költözött Atyafiai.
Egy kis sereg, melly félve várt s a hajnalt sobajtozta,

Mikor Arion az oltárt egy éjjel karján hozta:
Itt, itt ezek közt intézem el sorát emlékezet-
Oszlopodnak én Vitézem! itt ezekkel fogj kezét.
Micsoda kegyetlenség is volna s öldöklés neme,
Hogy az elme derékségi s eredeti érdeme
A dög testre ráhalmazott sir alatt elfolytassék,
Csak míg mozgott és dolgozott és tovább ne tudassék.
Mert az égi származásu szent tűz míg melegített
Egy alacsonyabb szabásu testet elevenített.
Csak harminczkét esztendeig éljen-e Csokonai,
Kinek ily kevés ideig tündöklött virtusai
Százakat érdemlenének s másként is ez szünetlen
Munkás, eleven elmének elmulni lehetetlen.
Jer hát, jer végy halhatatlan Árnyék helyt sirboltomban
Koszorud hervadhatatlan marad Pantheumomban.
Ide le a mennykő sem hat, méjj kripta: sem olvasztó
Tűz az árnyéknak nem árthat: sem a mindent apasztó
Régiség meg nem semmisít; s míg magyarul beszélnek
A magyarok, mind a kik itt előttem állnak — élnek.

Közöltem a hosszadalmas, áradozó költeményt nem annyira benső értékeért, mint inkább megvilágításaul ama viszonynak, melyben a népies iskola első jelentékenyebb költője s ez irány betetőzője egymáshoz állottak. A közönség nem sok élvezetet találhat benne, mivel a költő nem férfikori tüzével írta, már pedig „a poezis — mint maga Horváth mondja — az időkorral fogy, elhull, elröpül mikint a haj“, — de az irodalom történész, ki egykor irodalmunk újra ébredési korát tanulmányozza, érdekes vonásokat találhat e költeményben is. Én csak egy téglakövel járulok az építkezéshez; magában véve kevés értéke van, de mással egyesülve hasznos szolgálatokat tehet.

SZANA TAMÁS.

MAGÁNYBAN.

Mért van neveddel ég és föld betelve,
Hogy én azt hallok mindig s mindenütt?
Mért támad fel újból a szerelem,
Mely szívem mélyén meghalva feküdt?

És mért a sziv, és mért e sebhedt lélek,
Mért oly bohó, oly balga mindenik,
Mint a hajós, ki tengerekre készül,
Bár ott veszté el egykor mindenit?

Mért vágnak úgy az izzó láng után,
Melynek sebét mindegyik hordja még?
Vagy oly édes az önkinzásnak kéje,
Hogy ennyi seb még arra nem elég?

... Itt járok az erdőnek vadonában,
Óh a magány oly hűséges barát!
És hallgatom a szellők susogását,
És hallgatom a madarak dalát.

Nézem a tónak csillogó tükrében
Mint fürdenek a fényes csillagok,
S ajkamra egy-egy szelid sohaj lebben,
Hisz' én oly nyugodt, oly boldog vagyok!

És hallgatom a szellők susogását,
De hallga! mostan nevét sugja mind!
És hallgatom a madarak dallását,
De hallga! ez az ő neve megint!

És nézek a tó csillogó tükrébe,
Hol most két fénylő csillag-szem ragyog,
— És futok, futok, mint az üldözött vad,
Hisz' én olyan boldogtalan vagyok.

UDVARDY GÉZA.

A GYUJTOGATÓ.

ELBESZÉLÉS DEBRECZEN MULTJÁBÓL.

„vörös torony“ órája kilenczet kongott; a kollegium előtti tér üres lön, s a hosszú togás humanissimék siettek illető termeikbe, tudván, hogy nagytsizteletü Tóváry uram, kinek épen most van praelekcioja, midőn az óra koppant, rendesen el szokott indulni hazulról.

Épen a félévi vizsgák állottak küszöbön. Censurák napja volt. A nagytsizteletü tanár ur a mai nap penzumául az „Eretnekségek“ történetét tűzte ki.

Arius, Photinus, Macedonius, Apollinaris, Nestorius, Euriches, sat. eretnekségeikről szóló tévtanokat kellett a humanissiméknak mai nap előadni, mi az egyháztörténettannak egyik legfogósabb része.

Az ifjuság közül többen a fiatalság jó kedvével csevegve, mások könyvecskéikbe hajlott fővel várták a nagytsizteletü professor ur megérkeztét.

Nem valami soká kellett várniok. Alig tiz percz mulva fölnyilott az ajtó, s belépett rajta az admodum reverendus ac doctus dominus professor Tóváry.

A nagytsizteletü ur igen szelid, szeretetre méltó férfiú volt, nagyon ritkán látták őt tanítványai valamiért boszankodni, hanem ha egyszer mngharagudott, nagyon is goromba volt tanítványaihoz.

Kopott, régiség miatt fakószinü esernyőjét, melyet jó és rossz időben egyiránt magával szokott hordani, a katedra egyik szögletébe támasztotta, háromszögü kalapját letette maga elé a pulpitusra, aztán kihuzva sarkig érő kabátja zsebéből katalogusát, szemlét tartott a megszólítandók fölött.

Az ifjuság pedig remegett. Már a nagytsizteletü ur belépte alkalmával leolvassván arczáról, hogy valamiért nagyon boszankodik, elárulta ezt borzas üstöke, melyet különben rendesen szépen lesimitva szokott viselni.

Ilyenkor pedig nagyon nehéz volt a nagytsizteletü professor urnak kedve szerint felelni, ha valaki szószerint mondta el a mi az „írásban“ van, ráförmedt, hogy ne szajkózzon, ha másik megkísérlette csak az értelmét adni elő, zugolódott, mikép nem azért dolgozta ő ki az eclesiastikát, hogy azt csak dirib-darabba törve szedjük fel. Egy és vagy is kihagyásáért vagy betevéséért ilyenkor óranegyedig elzsörtölösködött.

Jaj lesz annak, kit ez most föl fog szólítani!

A professor ur nagy sűrű szemöldökét fölemelve, katalogusából szólítá:

— Domine Pósalaky!

A fölhívott ifju sápadtan kelt föl, s remegve várta a fölteendő kérdést.

Hanem a nagytiszteletű professor ur most az egyszer minden várakozás és elősejtelem daczára is oly szelid, oly jó volt mint rendesen, fölvette a kérdést, hogy beszéljen neki a dominus az eretnkségekről, Áriusról; aztán felelt maga a megszólított helyett, elmondván, hogy ki volt ezen Árius, mikép vezett össze a „Logos“ kifejezésen a maga püspökével Sándorral, mikép állította Árius, hogy a „Fiu“ az „Atyának“ első teremtése, kit az atya a semmiből azért teremtett, hogy ő általa teremtené a világot, mint rekesztette ki ezért Áriust az alexandriai zsinat az eklézsiából; miképen igyekezett Konstantin császár kibékíteni az egymással vitatkozó feleket; mit határozott a „nicaei oekumenicum concilium“ Árius tudománya ellenében, s mint szenvedélyes tanárok szoktak ugy belemelegedett a magyarázatba, hogy alig hallotta, midőn a csöngettyű hangja az órát jelzé, nagy öröme az összes antiarianus ifjuságnak.

A dominus Pósalakynak alig volt egyéb teendője, mint hogy nagytiszteletű tudós tanárának ékes feleletét végig hallgatva, megadja neki ezért a megérdemlett eminenciát.

A professor ur más alkalommal óra után mindjárt szedte-vette esernyőjét, kalapját és távozott, most az egyszer azonban épen nem látszott, hogy ezt akarná.

— Lássuk tovább beszéljen humanissime Pongó, — Nestoriusról.

A megszólított gyönyörű szép ifju volt barnapiros arczczal, tűzként égő szemekkel, évek óta első eminens osztályában, tanulótársai azt mondák, hogy a theologiai tudományokat tudja legalább is ugy, mint a nagytiszteletű tanár urak; helyette nem kell soha felelni, mondja s folyton folyvást ékesen és értelemmel idézve még a kútföket is, honnan állításait meríti s a szükséges bibliai lókusokat, az eredeti héber és görög nyelven, épen mint a nagytiszteletű tanár urak.

A megszólított ifju arczán könnyű pir lebbent keresztül. Aztán elkezdett beszélni Nestoriusról, elmondván, hogy ez konstantinápolyi püspök volt, ki Máriát „Krisztusszülőnek“ ohajtott neveztetni, a miért megtámadta őt az alexandriai Cyrillus; heves viszály keletkezett ennek folytán mindkét fél között, a dolog eligazítására II-dik Theodosius császár conciliumot hirdetett Efézusba, mely gyűlésen Nestorius párthiveivel megjelenván, Cyrillus őt kiátkozta az anyaszentegyházból; daczára ennek Nestorius és párthivei közel voltak a győzelemhez, midőn Theodosius ingereltetvén nővérétől Pulcheriától. . . .

— Taceat domine! ne zavarjon ily profanus dolgokat az ecclesiasticába.

Az ifju nem hallottá téve a nagytiszteletű ur rendreutasítását, folytatá beszédét:

— Uj vizsgálatot rendelt Nestorius ellen. Ez ugyanis Pulcheriának meggyónt vétkeit

A nagytiszteletű urnak ugy látszottak, hogy egyáltalában nem tetszenek a Pulcheriák, ki akarván őket még az egyháztörténetből is kűszöbölni.

— Maga domine ugy látszik inkább szeret a pulcheriákkal, mint magával a történet komoly oldalával foglalkozni.

— Igy mondja ezt Evander capite duodecimo, Calixtus György Centuriae colum III°.

— Hallgasson, ne beszéljen ostobaságokat!

— A történetet meg nem hamisíthatom!

— Mit? hát maga dilecte még visszafeleselget nekem? a szombati „sede s“-re meg fog citáltatni.

Az egész osztály megrettenve nézett össze.

— Mi lelte a nagytiszteletü urat, hogy a sexeniumból az első eminentst akarja megcítáltatni.

— Clarissime domine! fordult a nagytiszteletü ur az épen belépő juratushoz, jegyezze föl a dominus Pongót, s citáltassa meg a szombati gyűlésre.

S azzal vevén kalapját, esernyőjét, dörmgöve, elégedetlenkedve hagyta el a tantermet.

II.

Nagy rémület volt az időben szabad kir. Debreczen városában, a városnak majd egyik, majd másik részén, hol itt, hol amott történvén égések, melyeket mint látszott, bérbefogadott gyujtogatók okoztak.

Még folyvást szomorú nyomai voltak az alig néhány év előtt pusztított tűzvésznek; Hatvan, Kis és Nagy-Ujutcza, Német és Miklós utcák, melyek az időben porrá égtek, még nem egészen épültek föl romjaikból.

A lakosság annál jobban meg volt rémülve; a tanács hasztalan tette a legszigorubb elővigyázatot, hiába kettőztette meg az éjjeli őrköt, hiában hagyta meg a legkeményebb rendeletben, hogy senkinek az utcákon éjjel járkálni nem szabad, hasztalan vont kordont mindenik utca végén mihelyt alkonyodott: a tűz, mintha csak épen gúnyolni akarta volna az érdemes magistratus intézkedéseit, hol itt, hol amott, s rendesen a legjobban őrzött helyeken ütött ki.

És ez iszonyu szerencsétlenség közepette legrémítőbb volt azon körülmény, hogy elhányt levelek előre megjósolák, hol fog a tűz kiütni: most Hatvan-utcán, holnap Péterfián, aztán Csapó-utcán. Hasztalan volt aztán ez ellen minden óvszabály; nevezett utcákban a tűz a jelzett napokon, az örök szeme láttára csakugyan kiütt.

Közhit volt, hogy ezt bérbefogadott gyujtogatók eszközlik; a francia háboru ez időben javában folyt, s az ellenségnek érdekében feküdt, hogy minél több bajt és zavart okozzon hadakozó ellenfele tartományában.

Ezt mutatta pedig azon körülmény is, hogy nemcsak Debreczenben, hanem több nevezetes városaiban is a hazának (mint Sopron, Pozson, Selmecz-Bánya, Buda, Érsekujvár, Tálya) dült ez iszonyu vész.

Hanem az aztán igazán kétségbeejtő volt, hogy ezen istennélküli incendiáriusok ellen, magát a város egyáltalában nem tudta megoltalmazni, egyet sem tudott belőlök kézrekeríteni, kitől társait megtudhatná.

Jutalmak, ígérek hasztalan tétettek, ajánltattak; hiában ígértetett a földónak, ha részes lenne a bűnben, teljes bűnbocsánat és jutalom; az ujabban elhányt levelek kigúnyolták az ajánlatokat, s ujabban utcákat jelöltek ki, melyekben a vörös kakas meg fog jelenni.

Ily szomoruan rettegett vala az Urnak 1802-dik esztendeje szab. kir. Debreczen városára nézve.

Épen azon napon, midőn nagytiszteletü tudós Tóváry professor ur a dominus Pongó citáltatását elrendelte, a városi érdemes magistratus együtt ült tanácskozni a további teendőkhöz.

A tiszteletes főbíró uram előtt nyitott levél volt, melynek tartalmát épen most ismertette meg a senatusbeliek többi tagjaival.

— Az már bizonyos, — mond egyik tanácsbeli, — hogy gyujtogató bandával van dolgunk, mely városunk hamuvá égetését tűzte ki gonosz céljául.

— Jól vigyázzatok Péterfiára és Mesterutczára! — olvasá az egyik főnnszóval a rettentes levelet, — pénteken ott fog legelsőben a vörös kakas felülni a házak tetejére!

A tanácsbeliek közül némelyek a kiállított öröket gyanusíták, kiknek egy kézre kell játszaniok az incendiárius*) bandával, mások erősíték, hogy nyilakkal messziről kell lövöldözniök azon házak tetejére, melyek meggyuladnak; mások ismét úgy vélekedtek, hogy a gyujtogatók elfogdosott verebek és fecskék szárnyai alá kötözgetik a tüzes zsarátnokot, melyek aztán ezt fészkeikbe szállítják; többen kettőzött felügyeletet ajánlottak; indítványozták, hogy magok a tanácsbeliek se átalják ily általános vész idején együtt örködni a kisebb rangu tisztviselőkkel.

S határozattá lőn, hogy ezentul a senatusbeliek mind kimenjenek egymást fölváltva örködni a város közjóléte fölött, egyedül a tiszteletes főbíró uram maradjon otthon a városházánál, hogy kéznél legyen, ha valakinek valami sürgős jelentenivalója talál lenni.

A Péterfia igen féltett hely, ennek elején van két predikatori és két kántori ház, a professori lakok egy része, a kollegium, sőt maga az Isten háza is. Kettőzött figyelemmel kell e városrésze ügyelni.

Fel is osztották senátor uraimék, hogy ki mely tájon örködjék, a veres templom körül egy tanácsbeli fog állani, a kollégium előtt egy második, a prédikatori és professori lakok előtt harmadik, negyedik és a többi. Szóval talpon fog lenni az egész tanács.

Aztán meghatározott és kiadatott a jelszó; elvégeztetett egyszersmind, hogy ez minden éjfélkor meg fog változtatni, újabb adatván ki helyette főbíró uram által, nehogy a gonosz, praktikus ellenség ezt valamikép megtudva, fölhasználhassa. Végzésbe ment az is, hogy egyszersmind magánházakhoz is szállittassanak biztos emberek, kik ottan titokban elrejtőzködve virraszsanak, s ügyeljenek, ha vajjon nem fedezhetnének-e föl valamit.

— Én nekem erős hitem van, ugymond a főbíró uram, hogy Isten nem hagyja e gonoszok praktikáit sokáig büntetlenül, hogy végre is világosságra hozza gonosz tetteiket.

— Ámmen! vala az összes tanácsbeliek kegyes óhajta!

III.

Nagytiszteletü és tudós Tóváry professor ur szokatlan fölgerjedését tanítványai legkevésbé voltak képesek magoknak megmagyarázni, annál inkább tudta ennek okát leánya Juliska, ki most igazi aggódó szorongással várta atyjának hazajöttét.

Máskor midőn a tiz órát kongatta, Juliska sietve futott ki a konyhából, a folyosó végén várta az utcaajtó nyílását, s a mint azon atyja belépett, tüstént karjai közé röpült, s öleléseivel és csókjaival derite nyájas világot a tudomány hideg fényétől sugárzó arczára.

Juliska a 17-dik évében levő gyönyörű leány volt, oly termettel, mely szobrásznak szolgálhat vala mintául, rózsapiros arczczal s tüszemekkel, melyeknek egyetlen tekintete gyujtani és ölni vala képes; aczélfényes, gazdag hajfonadécai mintegy terhére látszottak lenni, s talán ennek volt tulajdonítható, hogy szép fejét kissé féloldalra hajlítva tartá, mi másnak talán nem épen illett volna, mig nála nem csekély mérvben emelé mesterkéletlen bájait.

*) Gyujtogató.

Ha a nagytiszteletű tanár urat tisztelnék és szeretnék tanítványai, a gyönyörű Juliskáért legnagyobb részök elvállalta volna akár az Arius, Nestorius és a többi eretnekek minden bűneit, vagy az ismert és ismeretlen eretnekségek sectáinak minden tévelygéseit, csak hogy a szép Juliska szívének tündérvilágában tévelygessen.

Hanem hát ez csakis *pium desiderium*, jámbor óhajtás volt azon ifjúságtól, mely a legtisztességesebb theologiai tudományok mellett ily profanus gondolatokkal is ráért vesződni; mert hát a regebeli sárkány nem őrzötte jobban a reá bizott kincset, mint a nagytiszteletű professor ur, szerelme drága zálogának egyetlen kincsét, megvédvén ezt az oly gyakran léhaságokkal foglalkozó diákseregnek még csak tekintetétől is. Tanulószobája a folyosó szélén volt, s ha valamely diák jött, a nagytiszteletű ur azt rendesen a nyitott ajtóban várta, aztán meghallgatva ügyét-baját, segített rajta, ha lehetett jó szóval és tanácssal, sőt a körülményekhez képest egyébbel is.

Egyetlen diák volt kivétel, ki előtt ajtaja mindenkor nyitva volt, kinek meg volt engedve, hogy távolléte alatt is átlépje küszöbét, bemenjen szobájába, s ott forgassa és tanulmányozza azon rengeteg foliántusokat, melyekből a nagytiszteletű ur a maga tudományának kincseit aknáztá; egyedül ez az egy volt az egész kollegiumban, ki felől a nagytiszteletű tanár ur meg volt győződve, hogy szemeit hire és tudta nélkül soha nem fogja Juliskára fölemelni, de sőt hogy ha ezt véletlenül meg is tette volna, e bűnét azonnal töredelmes szívvvel be fogja előtte vallani.

Ez az ifju pedig, a nagytiszteletű ur kegyence, nem más volt, mint a humanissimus Pongó, az első eminens a sexenniumban.

A mi még inkább emelte a humanissimusnak becsét a nagytiszteletű ur előtt, azon körülmény volt, hogy az ifju mint szülőtlén árva nevedett. Kétszeres ok, hogy a nagytiszteletű ur iránta a leggyöngédebben érezzen.

Hanem hát ha valaki tűz körül jár, bár mint ovakodjék is, egyszer csak megégeti magát; a humanissimus Pongó is a nagytiszteletű ur tanulószobájában addig tanulmányozta Hegesipust, Eusebiust, Theoretust, a krónikákat, és Annalisokat, az újabb tudós írók közül Wigan-dot, Faber Basiliust, Schröck Mátyást, és Bod Péter „Vitézkező“ anyaszentegyházának históriáját, míg egyszer csak azt vette észre, hogy míg fejét tudományokkal töltötte, szívét vesztette el.

Mindennap találkozott ugyanis a szép Juliskával, mindennap szemlesütve kívánt neki jó napot, néhány hó mulva már többre ment, szemlesütve s elpirulva mert hozzá néhány szót szólani, később ismét hónapok mulva azt vette észre ifju barátunk, hogy azok a könyvek a bibliotéka polczain nagyon porosak, s hogy midőn a nagytiszteletű tanár ur nincs otthon, a Juliskától valami tollseprőt kellene kérni a tisztítására; aztán ismét később ugy tetszett neki, hogy az a munka rettenetes egymagának; talán sokkal gyorsabban folya, hogy ha a Juliska is segítene; mely fölhívást Juliska jó szive épenséggel nem volt képes visszautasítani; szóval, hónapok, évek mulva, ugy összeszoktak, hogy már el sem lehettek volna egymás nélkül.

Természetesen ebből a nagytiszteletű professor ur egy világért sem vett észre egyetlen mákszemnyit is; ő csak az ifju roppant szorgalmát látta, mint tölt az éjet-napot az ő könyvtárában tanulmányozással. Igazi vasszorgalmu ifju; midőn belép hozzá, rendesen könyvvel kezében a kis ablak felé fordulva találja, mivel a könyvtár kissé sötétes, s az avult foliánsok betűi nem könnyen kivehetők. A nagytiszteletű ur mint okos ember, többször figyelmeztette kedven-

czét, hogy tegye le már azt a könyvet, a mi sok csak sok, s egyszer aztán a szemnek is megárt, pedig erre öreg korában is szüksége van az embernek.

Hanem hát egyszer aztán olynemű tanulmányozásokat vett észre a nagytiszteletű ur, mi miatt valamennyi Eusebiust és egyéb tudós historikusokat rögtön ott kellett az ifjunak hagyni.

Történt nevezetesen, hogy a nagytiszteletű professor ur épen előadásra ment; ez volt a legalkalmasabb idő a könyvek porozására, a miben természetesen Juliskának is segíteni kelle őt, egy óra biztos volt ekkor számukra, szerelmeseknek pedig egy órai háborítlan időköz a mennyország boldogságával ér föl.

Hanem az ifju párt most az egyszer elhagyta jó szerencséje. A nagytiszteletű ur otthon feledte esernyőjét, pedig az idő ugyancsak borus volt, visszafordult tehát az iskola kapujából esernyőjéért.

A mint aztán szép csöndesen megnyitotta a tanulószobájának ajtaját, oly dolgokat látott ottan, a miket a humanissime sem Hegesippus, sem Eusebius, sem a többi igen derék és igen tudós férfiak munkáiból egyáltalában nem tanult, de sőt a mely dolgokat a kegyes egyházi atyák egyenesen az ördög incselkedéseinek mondtak.

— Apage Satanas! kiáltá, midőn látá, hogy az ifjak ajkai sokkal közelebb hajolnak egymáshoz, mint a mennyi szükséges lenne a por lefuvása tekintetéből.

— Domine Pongó! szólítá meg a tanár a mélyen megrémült ifjut, (most már nem volt humanissime) azt nem tanulta kigyelmed az én könyveimből (azt elhallgatta a nagytiszteletű ur, hogy egy mindezeknél bölcsőbb könyvből a természetből), mától fogva absolválok kendet a hozzám való járástól.

A professor ur már akkor rettenetesen haragudott, mikor valakit kendezett.

S ezzel megfogva az ijedtében csaknem megdermedt leányka kezét, kivezeté őt tanulószobájából.

Midőn visszatért, a dominus Pongó még mindig ott állott egy helyen, mintha sóbálványnya változott volna.

— Most pedig azt mondom kendnek, hogy keresztül ne lépje többé ugyan kend küszöböm! . . . különben! . . .

S nem merte kimondani azt a rettenetesen bűnös gondolatot, melyet a harag diktált nyelvére, hogy különben . . . úgy összetöri mint a pozdorját.

IV.

Éj volt. Az örök mindenütt ki voltak állítva. Utakon, utczákon, utfeleken és udvarokon; mindenfelé lándzsás, fegyveres őrzérek czirkáltak, legsűrűbben a fenyegetett Péterfián és Hatvan-utcán, sőt a magistratus határozataihoz hiven egyes házak udvaraiba is szállásoltattak örök, kik az ott netán történendőket figyelemmel kísérik.

Elmult tiz óra; semmi nesz, semmi előjele a rémitő fenyegetésnek, semmi gyanus egyént nem lehet látni vagy találni, a mint a veres templom tornyába elhuzták a kilencz órát, mindenki bezárta kapuját, s ovakodott elhagyni házát, nehogy valami bajba keveredjék; tizenegy óra, sehonnan nem hangzik vészjel . . . már tizenkettőt is elvert, hála Istennek minden baj nélkül, mondák az utczákon a felügyelők.

De nem így vélekedtek ám azok, kik nagytiszteletű Tóváry professor uramnak épen tözsomszédságában vigiláltak, örködve, ha vajjon nem kísérti-e meg valamely zsvány az udvarokon keresztül lopni magát. Egy félszerbe állottak, honnan az egész udvart beláthatták, s hol őket a homály miatt senki nem vehette észre.

Sötétséghez szokott szemek minduntalan bejárták az udvart, néha áttekintettek a szomszédba is, ha vajjon nem látnának-e valami gyanusát.

Éjféli 12 óráig minden a legnagyobb csöndben folyt le; hanem alig hangozták el az órák a tizenkettőt, midőn az egyik ór a félszerben oldalba lökte társát könyökével, tudatva mintegy, hogy valamit vett észre.

Társa jelzé, hogy ébren van, és lát mindent.

Az udvar hátsó részén levő kerítésen egy sötét alak mászott keresztül, s mint látszott, egyenesen azon helynek, a félszernek tart, hol embereink vannak.

Épen jó helyre jő az istentelen gyujtogató, valahára elveszi gonoszságának méltó büntetését.

Az a sötét alak pedig lassan, ovatosan, koronként meg-megállva s hallgatózva: ha vajjon nem vesz-e észre valami gyanus, áruló neszt, jött mindig közelebb, közelebb.

A félszerben levők csak azt várták, hogy 5—6 lépést tegyen még feléjük; akkor egyszerre fognak reá rohanni.

Hanem azt ugyan most az egyszer hiában várták, mert a mint azon helyre érkezett, hol a nagytiszteletű Tóváry professor ur udvarát magas deszkakerítés választja el a félszertől, hirtelen, a gondolatnál csaknem gyorsabban vetette az magát a kerítésen keresztül, egyenesen a nagytiszteletű ur udvarába.

Az örök elrémültek; mit csináljanak? ha lármát ütnek, az illető bizonyosan megugrik, ha nem, meg lehet felgyújtja a szent eklézsia épületét, porrá égeti a nagytiszteletű uram beces bibliotékáját. Pedig csak egy szikra kell, hogy az a nádfedelű öl, mely épen a ház mellett van, mint a kéngyertya (még az időben nem volt gyufa) föllobbanjon.

Oda mentek a kerítéshez, ha valamit láthatnának; de hát bizony nem láttak ott semmit, az a tolvaj gyujtogató, ki tudja melyik szomszédban járt már akkor.

A kerítésen való átmenetel sem történhetett zöreij nélkül; magas volt az, majd másfél öl; annak a gazembernek igen nagy ügyessége lehet az effélékben, látszik, hogy próbált mestersége, mint macska kúszott föl s vetette át magát rajta nesz nélkül, holott akárki más, bizonyára nem csekély zajt fogott volna ütni.

Tanakodás, aggály és félelem között várták netáni visszatértét. Már az egy órát is elütötte. Az a kötélre való bizonyosan csak keresztül ment ezeken az udvarokon, aztán ki tudja, hogy melyik háznál fogja rettenetes szándékát foganatosítani. Hátha nem is erre tér többé vissza! mégis jó lett volna idejekorán vészjelt adni, figyelmeztetni legalább az utcán levőket az észrevett veszedelemre.

Bizonyosan nem erre fog visszatérni!

A tornyokban épen két órát kongott; a távol keleten vérvörös vonal látszott; a közelgő nyári hajnal előjele.

— Hála Istennek, sohajtának föl az örök könnyült kebellem.

Hanem e pillanatban úgy tetszett, mintha az éj mély csendében lassan suttogó beszélgetést hallanának.

— Hah!

Csakugyan a nagytiszteletü uram udvaráról lassu, óvatos hangokat s halk léptek neszt leheté észrevenni.

A két ór figyelve állott. Mindkettőnek egy gondolata volt: a mint az illető a kerítésen átveti magát, tüstént torkon ragadni.

A deszkakerítéshez lopták magokat, hallották, hogy suttognak még most is. Bizonyosan gyilkos tervök kivitele felől. A nagytiszteletü professor uram udvarában egészen szabadon találhatják magokat, tudván, hogy a tanár ur, mindig az igazak nyugodt álmát szokta aludni, s leányán és vén, siket gazdasszonyán kívül pedig nincs más lakó személy az egész udvarban.

Ugyan jól kiválasztották a helyet, hanem most egyszer vesztükre.

Aha jönnek már!

A gyujtogatók egyike a leggyakorlottabb gymnasta ügyességével vetette föl magát a kerítésre, innen aztán a szomszéd udvarba.

Hanem azon pillanatban, midőn átvette magát, négy erős kéz ragadta meg aczélizmaival, s következő perczben hallatszott a vézsíp jeladó sivitása a néma éj csöndén keresztül.

— Add meg magad gonosz gyujtogató!

A szomszéd nagytiszteletü professor ur udvaráról éles sikoltás hallatszott.

E hang magához látszott mintegy téríteni a megragadottat.

Szabadon maradt jobb kezével olyat lökött egyik megtámadóján, hogy az hármat is gurulva esett hátra, másikat pedig úgy lökte a deszkakerítéshez, hogy koponyájának koppanása messze elhallatszott a csöndes éjben.

Aztán vesd el magad!.... egyetlen pillanat alatt, mielőtt az illetők feltápáskodtak volna, már átszökött a szomszéd kerítésen; a házörző nagy szelindekeb elébb ugyan nagyot mordult rája, hanem aztán az is rögtön elhallgatott. Hihetőleg valami csalétket dobott elibe. Az ilyen éji rablók nagyon könnyen eltudnak bánni a legvadabb ebekkel is.

— Tolvaj! gyilkos! gyujtogató!! meg kell fogni!! hallatszott a menekülő után minden oldalról.

Az udvar csakhamar telve lett az utczáról berohanókkal, kik lámpákkal, fustélyokkal és lándzsákkal fölfegyverkezve jöttek.

— Megugrott a gazember! nyögé az egyik ellökött; hanem azért hogy éj volt, jól megneztem arczát, megismerem ezer közül; azonfelül rokkjának egy darabja is itt maradt kezemben, erről föl lehet találni!

S mint ellenségtől elvett diadaljelt mutatott föl egy fekete szövetszövetdarabot, mely az illető öltönyéből kezében maradt.

A magistratusbeli személy megnézi a feketeszövetszövetdarabot, aztán megcsóválá fejét; utána egy öreg kereskedő nézte meg, s ennek arcza is elszörnyedt a foszlány láttára, azután harmadik, negyedik tizedik mind megnézte, s mindegyik szörnyüködve csóválta meg fejét.

— Egy t ó g a d a r a b! volt az általános szörnyüködés fölkiáltása!

V.

Mixta sedes volt. Vegyes iskolai szék. Meg voltak hívva a főtiszteletű püspök és a többi prédikátor urak, valamint a tiszteletes főbíró uram, és egy pár senatusbeli férfiú.

Igen furcsa ügy volt szőnyegen; azt kellett megtudni, ha vajjon az a szövetanyag csakugyan tóga-e, és így a tanuló ifjak között van-e a gyujtogató; a mire nézve, az épen fönnforgó corpus delicti után most már igen is erős gyanu van.

A tanuló ifjuság össze van gyűjtve egy terembe. Ott várják a nagytiszteletű iskolai szék további rendelkezéseit.

Senki nem tudja a tanulók közül, miért vannak összehívva. A professor urak gyakran szokták ezt tenni, midőn valamely felette fontos ügyet akartak az összes tanuló ifjuságnak tudomására juttatni. Azt hitték, hogy ez az eset most is.

Szigoruan meg volt parancsolva, hogy senki el ne maradjon; az elmaradóra ki volt mondva, hogy rögtön kicsapatik.

A kollegium előtt négy fegyveres, városi drabant sétált föl s alá a civis uraimék nagy bámulatára, kik lassanként csoportba gyűlve, a veres templom körül nézék e szokatlan jelenetet, tanakodván ennek oka s jelentősége fölött.

Egyetlen egynek sem fordult meg még csak távolról is gondolatában, hogy ezek miért vannak itt. Ha a gyujtogatót megtalálják, az tüstént kicsapatva az iskolából át fog adatni megbüntetés végett a világi hatóságnak. Azért van a városi fegyveres négy drabant, hogy ezek az illetőt tüstént bekísérjék.

A sedes sokáig tart. Már tizenkét óra is elmúlt, mégsem jutottak biztos megállapodásra a teendők felett.

Oda kívül nagy szél dühöngött; egyike azon száraz nyári viharoknak, melyek az áfrikai Szamumot helyettesítik hazánk alföldi tájain. Az átmelegedett, átfült légáramlat sebesen nyomult a hidegebb tájak felé, a fölkavart utczaí port sűrű füstfelleg gyanánt hajtva maga előtt. A nagytiszteletű professor és lelkész urakban, nemkülönbén a senatusbeliek szívében is megfagyott a vér azon gondolatra: hogy ha most tűz találna kiütni.

Egyik sem mondta ki ugyan közülok a vérfagyasztó gondolatot, le lehetne azonban azt mindeniknek arczáról olvasni.

— Uram légy irgalmas minekünk bűnös szolgálidnak!

A vegyes iskolai szék kihallgatá az éji öröket, kik a gyujtogatót megfogták; megvizsgálták a „corpus delicti“-t; megállapíták, hogy ez csakugyan tógadarab, minek folytán szomorú valószínűség, hogy az éjjeli gyujtogatók egyike csakugyan diák lehet.

Az elhányt levelekben „Péterfia“ utcza volt egyenesen kitűzve, valószínű, hogy nagytiszteletű Tóváry tanár ur, vagy plane szomszédságában rejtetett el valamely istentelen gyujtó masina, mely bizonyos idő eltelte után fölrobbanjon.

Nagytiszteletű Tóváry professor ur, a máskor derült lelkü és kedélyü férfiú nagyon szomoruan ült karos székében. Ugy tetszett neki, mintha valami terhelné, nyomná lelkiismeretét; de hogy mi? azt már maga sem tudta volna megmondani.

Aha! megvan; tudja már. Azt a szegény leányt bezárta tanulószobájába. Nagyon föl volt

ellene ingerülve. De hiszen nem is ok nélkül. . . . Azóta midőn hazulról eltávozik, mindig bezárja őt tanulószobájába, melynek utczára nyíló része állandóan vastáblákkal van elzárva a külvilágtól.

Mégis, most az egyszer úgy tetszik a nagytiszteletű professor urnak, mintha ezt nem jól tette volna. Hátha távolléte alatt valami szerencsétlenség történnék a háznál. Az örök Isten mentsen meg még a gondolatától is!

Aztán túlszigoru is volt a dominus Pongóhoz. Eszébe jutott, hogy egykor ő is ifju volt, s hogy tudományát és életét oda dobta volna boldogult hitveséért, egyetlen s örökre feledhetlen szerelmeséért!

Hosszas gondolkodás után csöngetett; a dominus Pongót hívatta. Nem tünt fel senki előtt. Mindenki ismerte a ritka jó erkölcsű ifjut, a professor-kollega kegyenczét, kinek a tanulóifjuság között egyedül volt megengedve, hogy házához járhasson.

A mint a dominus Pongó belépett a sedes ajtaján, a nagytiszteletű professor ur igen nyájas arczczal fölállott, elibe ment, kezében tartva a szobakulcsot, melyben leánya el vala zárva.

— Menjen domine hozzám, fogja e kulcsot: leányom tanulószobámba van bezárva, bo-csássa

A mondat további része torkán maradt a nagytiszteletű tanár urnak.

Véletlenül a diák tógájára pillantott, melynek jobb mell felőli oldalán, egy, meglehetősen nagyságu egészen új folt vala látható.

Rémítő gondolat villant át a nagytiszteletű professor ur lelkén, mely mint szélhűdés megbénítá beszélő műszereit és minden idegeit.

Szemei kisérteties merevséggel tapadtak a diákra, ajkai értetlen szavakat suttogtak, térdei ingadoztak, mintha le akarnának rogni.

Hirtelen azonban megragadá a diák karját, s egyetlen pillanatra visszatért egész lelki erélyével kiálta föl:

— Gyilkos, gyujtogató!

A mixta sedes tagjai rémülten ugráltak föl.

Tűz van! tűz van! hallatszott e pillanatban kívülről a vértfagyasztó rettenetes kiáltás, s ezt követőleg a „Rákóczi“-nak*) kisérteties egyhangu kongása.

— Bam bam bam !

A nagytiszteletű Tóváry professor ur háza ég.

A száraz zsindeletű egyetlen pillanat alatt lángba volt borulva; a láng, mint óriási tüzes sárkány kavargott jobbra, balra a szomszédos házak tetejére, millió, meg millió kis sárkányokat, szikrákat szórva az átfült, átmelegedett légáramlatba.

A sedes ablakából épen a nagytiszteletű ur házára lehete látni. A nagytiszteletű ur „gyilkos, gyujtogató“ fölkiáltását mindenki a rémület első kitörésének tulajdonította.

A nagytiszteletű professor a mint lángbaborult házát megpillantotta, élettelenül omlott össze.

A sedes szétriadt. Kinek volna ilyenkor eléggé higgadt vére nyomozást folytatni, tanuvalomásokat hallgatni ki.

*) A debreczeni ref. egyháznak legnagyobb harangja.

A dominus Pongó, a mint a tüzet megpillantá, a már kezében levő kulccsal, mint villám nyargalt ki a teremből, le a lépcsőkön. Másnak százszor kitört volna a nyaka bele.

A nagytiszteletű professor ur laka egészen lángban állott, s Juliska a tanulószobába volt bezárva.

És hogy ha az égő poklon kell érte keresztülmenni, még akkor is megmenti őt a dominus Pongó!

A mint az iskola kapuján kiért, már akkor a tanuló ifjuság is nyargalt fecskendőjével a vész színhelyére.

Hanem Pongó barátunkat ugyan meg nem előzte egy is közülök. Az utcaajtó be volt zárva; akár nyitva lett volna, Pongó barátunk a mint neki vetette vállát, azon pillanatban sarkából kiemelve omlott az be.

A gyorsan elégett háztető egy része már akkor leomlott; a folyosó előtti tér füstölgő, lángoló gerendákkal volt borítva; a száraz fahasáboktól bőven táplált, s a vihartól korbácsolt tűztenger lángja le-lecsapott a tetőzetről, visszarettentvén minden közeledni akarót.

Hátha a pokolnak égő gyehennája állana előtte, nem keresztül törné magát rajta Pongó barátunk.

Oda rohant a tűzi fecskendőhöz, ledobá magáról tógáját, megmártá azt a vízben: s következő pillanatban magára borítva nyargalt tűzön, lángon keresztül.

Már a folyosó faoszlopai is égtek. Valódi pokol volt, a hová az ifju ment. Tógája két-három helyen is meggyuladt. Ugy nézett ki, mint valami mozgó, füstölgő fekete-oszlop.

Hanem hát ott voltak bajtársai a tanuló ifjak. Ez a derék, bátor, veszélyt nem ismerő se-reg, kiknek semmijök nincs, mit féltsenek, kik mindig elsők, hol baj és vész van, hol valakit menteni kell; neki irányozták a fecskendő vizsugarát. Tűz és víz küzdött az ifju élete és halála fölött.

Pongó barátunk szó nélkül vetette vállát a tanulószoba ajtajának. Nincs most ideje a kulcsot használni. Egyetlen pillanat alatt bent volt minden ajtóstól, s másik pillanatban már tóga nélkül, fehér ingben, hajadon fővel jelent meg az ajtóban, karjai között tartván az elfedett, elájult leánykát.

Átalános éljen hangzott a tanulóársak ajkairól. A fecskendő kormányzója ismét reábo-csátá a vizsugárt, melynek oltalma alatt összepörzsölve bár, szerencsésen kimenté a drága ter-het, a halál bizonyos torkából.

Csak midőn a még mindig füstölgő tógát eldobá, látták oda kívül, hogy kit mentett meg az ifju.

A város pedig néhány pillanat alatt tüztengerré vált; a szép Péterfia mindkét oldalon égett; Mester, Hatvan, Nagy és Kis-Ujuteza, s Német-utczák egymásután borultak lángba.

Hasztalan volt minden emberi segély. Hasztalan erőlködése véges erőnek a végetlen hata-lom ellen.

A vörös templom tornyában mindegyre zúgott a vést hirdető „Rákóczi“.

— Bam . . . bam . . . bam! . . . baj, baj . . . szörnyü baj, halálos veszedelem a szegény városra.

Nem panaszkodhatott sokáig; a vihar mindegyre kavargott. Egyszerre csak mintha valami

démoni kéz lenne, melynek föladata vész, pusztítást és halált terjeszteni; a tüzes zsarátnokot úgy szórta az Isten házára, mintha égből hullana ama kénkőves tüzeső, mely Sodomát és Gomorát megemészté.

Utójára szólott még a „Rákóczi“ szomorúan, keservesen, hangosabban jajgatva.

— Bam bam bam bam! . . .

Aztán nem volt többé, ki kongassa! Az egész templom a toronnyal együtt lángban állott; a láng és tüztengerből kilátszott a mint ott áll a „Rákóczi“ nehéz, nagy állványán; a többi kisebb harangok már szétolvadva darabokban hulltak le a „Rákóczi“ azonban még mindig állott szilárdan, mint egykori kegyura a vész és viharok között.

Hirtelen, mintha löpor lobbant volna föl, csapott föl a tűz százölnyi magasra az égő toronyból, vérvörös szikrákkal hintve be a füsttől elsötétült ég boltozatát.

Aztán egy nagy döbbenés hallatszott. A „Rákóczi“ esett le a toronyból!

VI.

Elmult a vész. A magistratus jegyzőkönyvileg fejezé ki elismerését a tanuló ifjúság iránt, mely annyi minden feláldozó erélyvel nyújtott segílyt a legnagyobb vész közepette a város lakosságának.

Tóváry professor ur hagymázban feküdt. Napokig félrebeszél, a legiszonyubb dolgokat, melyeket hallani is rettenetes.

Minduntalan gyujtogatókkal küszködött. Szünetlen azt kiabálta, hogy fogják el Pongót, az a gyujtogató gyilkos.

Azt pedig mindenki tudta, mily nemes önfeláldozással mentette ki az ifju a professor ur egyetlen leányát a rettenetes halálból a tüztengerből; még most is össze van égve keze s több sebhely van testén. A kollegium pénzgyűjteményét is ő menté meg, nagy része nála nélkül ott veszett volna. Igazán derék egy ifju, nagyon megérdemli tanárai szeretetét.

S az a szegény beteg lélek mint elkinlódik, mint elgyötri magát a legrettenetesebb visiókkal. Kinpadra van feszítve. Mindenki szánja.

A mint a betegség lázrohama szünni kezdett, lassanként elmultak a professor urnak lélekgyilkoló kórálmai.

Elbeszélte magának a történeteket, szomorú megnyugvással hallgatá a rettenetes pusztulás históriáját, midőn pedig Juliskának hősie megmentését hallá, mintha valamely világító fény derült volna láztól kinzott agyába, hirtelen felugrott, s sürgetve kíváná, hogy a dominus Pongót tüstént hívják hozzá; fontos beszélni valója van vele. Meg akarja neki köszönni leánya megmentését.

Egyike a jelenvolt kollegáknak hiában állitá, hogy hiszen ráér arra még később is. Az ifju maga is gyöngélkedő.

A professor ur nem hagyta magát lebeszéltetni. Neki mindenáron küldjék el a dominust.

Rövid félóra mulva megjelent az. Homloka még most is be volt kötve. Egy égő gerenda esett reá, midőn drága terhével kimenekült a lángok közül. Mást agyonütött volna, neki csak bezúzá homlokát. Vannak fők, melyeknek nem egyedül az rendeltetésök, hogy valamely ostoba gerenda agyonsujtsa őket. Egyik keze is fel volt kötve, akkor ment ki helyéből, midőn a meg-

mentett numismatikával az első emelet ablakából leveté magát, le nem mehetvén már többé a leszakadt égő lépcsőzeten.

— Figyeljen domine! szólt a professor ur, szárazan fogadva az ifju köszöntését; aztán feljeljen minden kérdésemre hiven és igazán; legyen meggyőződve, hogy miket itten nekem elmond, abból a professor egyetlen hangot sem fog megtudni.

— Igazat fogok szólani.

Mit beszéltek aztán együtt nem tudjuk; hanem azt igenis tudjuk, hogy jó félóra mulva a professor ur becsöngette leányát.

— Te rosz gyermek, szólt a tanár nyájas hangon, majdnem hogy szerencsétlenné titted ezen ifjut. Azt hittem, hogy ő a gyujtogató, s ime most meg kell győződnöm, hogy te vagy az. Nem is kerülöd el büntetésedet, örök fogságra büntetlek, s felügyelődül ezt a rosz fiut rendelem.

Az ifjak leborultak a beteg ágya előtt.

— Keljetek föl! Te fiam Pongó, minthogy ugy is bevégezted a theológiát, kimégysz egy vagy két évre a wittenbergi egyetembe; aztán ha haza jössz, elfoglalod tanári széketemet. Addig pedig ajtóm a nappali látogató előtt mindig nyitva, az éjjeli tolvaj előtt örökre zárva leend.

* * *

A professor ur beváltotta ígérését. A dominus Pongó, midőn másfél év mulva hazajött Wittenbergából, elválasztatott professorrá. Juliska pedig oly gyönyörű professorné asszony lön, a milyen az időtől fogva alig volt egész a legujabb korig.

A „corpus delicti“ a tógadarab pedig sok ideig ott őriztetett a város archivumában. Soha nem jöttek nyomára, hogy kié lehetett. A nagy tüzvész alkalmával sok diáknak oda égett minden öltözete. Nem is keresték többé. Bizonyos, hogy az diáké nem lehetett.

Megeshetett, hogy valami alakoskodó ravasz gyujtogató szerzett valami ócska tógát árverésen (a dominus Pongóé épen nem volt ujnak nevezhető) s ebből való az a kiszakított darab szövet.

Legalább ez volt felőle a közvélemény!

ÁBRAI KÁROLY.

MICZBÁNNÉ.

Ézüst, arany untig, — van selyme uszályos,
És lesve parancsát száz szolga körül; —
Urnó, kit irigyel sok fényre sovárgó,
És szive szegény, — szive még sem örül. —
Meglopja nyugalmát az éjjeli bánat,
Hervasztja virágít a nappali bú . . .
„Jó asszonyom! ott lenn, — ne hijjam elédbe
Múlatni személyed — hét szép ifjú? —
Lantjára felolvad“ „Híjd, híjd csak elő!
Hadd jöjjön elém a hét hárfaverő!“

Hangozva kobozát a hurba kap egyik: —
. . . . Hol, hol nem, elég az, volt egy uri nő, —
S jött egyszer elé egy pár özvegye; — keblén
Mint két teli bimbó, két szép csecsemő. —
És esde szerényen a két árva javára, —
— Apjok elesett hajh, a harcmezején! —
„Üzzétek el innét! önnön büne szennyét
Fitítva mit ólálgt itt e jövevény?!“
„Jó asszonyom! istent kísértetni kár,
Ő adta, — javam e két árva madár!“

„Töled dali ifju, ám untig elég ez!“
S megpöngéti másik a zenge kobozt:
. . . S honn osztja szerelmét, s hő csókjait a hölgy
Hű férje csatában a míg sebet oszt . . .
És életet ad a kék, hét csecsemőnek;
Hét zsenge fi, — mindenik oly üde szép!
S ah, volt szive mégis az édes anyának
Eldobni magától, hogy vizre tegyék!
Hét gyermeket, élőt! — „Óh nem, ne tovább!“
S a harmadik ifju legott belevág:

. . . Hét gyermeket, élőt a vizre bocsáták,
De füzfa kifogta, talán szive volt!
És küldte anyát is, — jó parti halásznőt
Megszánva siralmuk az éjjeli hóld. —
— „Két ürge fiacskám, itt nyelte az ár el,
S érette cserébe im most hetet ad!“
Ágyába lerakva gyügyögteti szépen,
És búteli keble kisírja magát . . .
„Óh hagyd ez unalmatos éneket el!“
S szavára legott negyedik dala kel:

. . . Hét szép csecsemőnek hogy hire futamlék:
Suttogva titokról egy vén banya jött:
„Jobb vizre bocsátni, — fenyengeti szörnyen —
Vesztetre leend a hét uri kölyök!“
S hogy óvja veszélytől az árva fiúkat,
Keblére ölelve el messze bolyong,
S hét szép daliának örülget idővel
Az éjjeli, nappali hű anyagond . . .
A hölgy keze görcsösen inti: „elég!“
S a másik azonnal utána kilép:

. . . És horda borostyánt, s az édes anyának
Ölébe raká mind, a harezi babért;
Hejh, sok sok irigylő szem nézte sovárgva,
Hét szép daliája mikor hazatért . . .
Jött messze vidékről egy várur is egykor,
És kérte magának a hét ifiút; —
Van kincse temérdek, de gyermeke egy sincs,
S a jó anya még soh'se volt szomorúbb.
Néz tétova, könye zokogva folyik . . .
A hölgy keze tilt, s veri a hatodik:

. . . Elhagyni szegénykét, ah egy se tudá őt,
Bár kincse csupán szive, lelke vala. —
„Hét gyermekem édes, mind, mind az enyém hát!“
Csókjába förösztli a boldog anya. —
Hét gyermeke édes, — ah egy sem övé már!
Nem látja szemével örülve nekik;
A völgy kebelén őt bús síri virágok
S hét dalnoka gyásza, siralma fedik! . . .
„Hadd gyermekem!“ — és szeme fölmerévül,
S hurjába kap a hetedik merevül:

. . . És most sem apánk, sem anyánk, ki szeressen,
Kivette világra bolyongva kelünk!
— „Ezüst, arany untig! — a vár ura zendül,
S nincsen, ki megoszsa, örülve velünk!
Óh jertek ölemre kitérva karom, mely
Eléri talán még az átkos anyát!
Jó hölgyem öleld meg a hét dali ifjút,
Öröme szegény volt meddő nyoszolyád!“
Hajh! kelme, de tagja hidegre meredt
— Hét szép fia sir büne s hunyta felett.

ILLYÉS BÁLINT.

A MAGYAR ANÁKREON.

SZÉPÉSZETI VÁZLAT.

nákreon, a késő öreg kort ért görög dalnok, borról és leányról dalolt teljes életében. Maga teremtett játszi gondolatainak költői alakot, — hét szótagu szökő sorokban, — melyet előtte még nem használt senki.

A bor és a leány — a barátság és szerelem személyesítője a költészetben. E két eszme bizonyára méltó tárgya is lehet a költészetnek; mondhatni, ez eszmék foglalják magokban az ember lelki világát.

Jelszava ez volt a theoszi lantosnak:

„Hisz' részegen feküdni
Jobb, mint halálos ágyon.“

Innen van, hogy az öreg Anákreont a bor mámore nélkül képzelni sem tudta az utókor, sőt azt is beszélték róla, hogy a 85 éves élemedett agg szőlőmagtól fúladt meg.

— Anákreon kedélyvilágában jól esett mulatni a mi Csokonaink költői szellemének is. S a balhiedelem ő róla sem maradt el. Csikóbőrös kulacscsal gondolja őt mindenki, s nem egy festő ecsetje örökíté így meg a híres debreczeni lantost.

Szerencsétlen felfogás, mely a költő magánélete nem ismeréséből származik. Egyébiránt e közhit más oldalról tekintve nem jelent egyebet, mint hogy Csokonai dalai oly mélyen hatottak a nemzet szívére, hogy gondolatait megtestesülve képzelték magok előtt lebegni. Így születhetett a „csikóbőrös kulacsos költő“ képzelt alakja is.

Az ily balvéleményeket megsemmisíti a költő egy tanítványa és csurgói laktársa, Gál László, ki magyar becsületére állítja, hogy Csokonai a bortól soha változást nem szenvedett, nagyon keveset ivott, pedig gazdája soha sem zárta be előtte a pincze ajtaját. Boros üvege nyolcz szegletű kis palaczk volt. Debreczenben 1804-ben pedig egy csepp bort sem ivott.

Ezt az őszinte kortárs mondja. Beszélhet a világ sejtelve akármit.

Nem vitatjuk ugyan mi sem azt, hogy diák korában költőnk némelykor elfelejtkezhetett magáról — vig cimborák társaságában, de ki volna azért oly rövidlátó, hogy ebből lelkületére, annyivalinkább életére vonhatna következtetést?

Csokonait méltán nevezhetjük — magyar Anákreonnak. Bele élte magát az agg görög dalnok kedélyvilágába. A szerelem és barátság tiszta szentélyében merengett ő is, ifju lelke ott társult az öreg éber szellemével.

Csokonai szeretett, rajongott az — eszményi szép után. Csokonai kedvelte a mámort, az ő

élete a lelkesültség mámorá volt. Rajongása tiszta, mint a harmatesepp; lekesültsége, mint a füst nélkül fellobbanó láng.

Ily fenkölt lelkületet tanusít költőnk minden anákreoni dalában. Tárnya csak az „Álomlátás“ cziműben ereszkedik köznapi alacsonyyságra, de általában a „makacsul vidám lélek“ nemes érzése tündöklik gondolataiból. E makacsul vidám lélek tette őt irodalmi mártyr rá.

Jellemző e következő dalrészze is:

Kancsót fiu! veszendő
Ez élet és előlünk
Mint egy palackbor elfogy.
Hát kurta napjainkból
Hányat lelopnak a bűk!
Mért bokrosítsam a bajt?
Miért fogyasztszam éltet,
Míg a gohér virágzik?
Iszom, ha szívem örvend,
Iszom, ha bánat éri.
S ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csucsulnak.“

* * *

Csokonainak minden műve között talán az anákreoni dalokat méltatják legkevésbé az újabb időben, pedig szerintünk a lánglelkű Vitéz itt tanusított legnagyobb szépészeti izlést a költészet iránt; anákreoni dalain látszik legkevésbé prózai körének lealacsonyító hatása; itt mutatja ki legfényesebben romlatlan érzékét a természetű szép iránt.

Egykoru költő-társai közül a széphalmi dalnokot, Kazinczy Ferenczet elbűvölték s bámulatra ragadták Csokonai anákreoni dalai.

Ő korához képest valóban művészies izléssel kezelte a nyelvet. Ezért küldé hozzá Kazinczy Édes Gergely anákreoni dalait, hogy javitgassa; ez alkalommal írott levelében mondja Kazinczy Csokonainak, hogy nézze, mily gyarló anákreoni dalok is vannak a világon, azért ő ne szerénykedjék úgy, „higye el magát s vegye elő az érdemlett kevélykedést.“

Egy jénai irodalmi lap is megemlékezett akkor tájban Csokonairól, s ott az mondatik, hogy ő legszerencsésebb — anákreoni dalaiban.

Mily szépen zengi Lillájához:

„Leányka, hő szerelmem
Tűzét miért kerülöd?
Ne félj, ez a beteg szív
Dobog csupán tenéked,
Ez a te birtokodban
Nyög és imádja képed.
Lelánczozott rabodtól
Ugyan miért remegsz hát?“

Sok ideig azon vélemény uralkodott az irodalom férfiai között, hogy Anákreon csak egy volt a maga nemében, s minden kísérlet, mely az ősz görög költő szellemében iratott, csak szolgáló utánzása az ő utólérhetlen műveinek.

Csokonai fényesen bebizonyította ennek ellenkezőjét.

És mi ugy tartjuk, hogy jogosabban elmondhatni azt Csokonairól, mit Schulzer irt az agg görög lantosról, hogy t. i. az ő humora oly könnyü, mint a legszebb tavasz, dalgyüjteménye hasonló a virágos kerthez, melyben ezer illat kellemes vegyülete lepi meg az embert.

Egyébiránt a két költő lelke egy régióban lakott. Anákreon kedélyvilágára maga mondja Csokonai, hogy nincs abban semmi fajtalanság, részegítő és lázadó indulat, vastag baromi gyönyörködés, hanem csak nyájas enyelgés, rendkívüli vidámság, lomhaság nélküli elérzékenyülés. Csokonai költői philosophiája pedig körülbelöl ide megy ki: „éljünk vidáman és minél kevesebb gonddal, mert egyszer meghalunk; ha pedig élünk és örülnünk kell, hagyjunk élni és örülni másokat is.“

Ennek nemes öntudatában büszkén kérdi a költő:

„Egy öszveséggel ily sok
Gyönyörüt, becses ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?“

Ily eszmék jellemzik lantosunk anákreoni dalait.

Annai bizonyos, hogy Csokonai e nemben még ma is felette áll minden eddigi lyrikusnak. Lelkének tiszta érzete, természetes humora, vig kedélyének meglepő hullámzata, eleven eszének rögtönzött találékonysága oly magas fokán állanak itt a tökélynek, hogy századok folyhatnak még le addig, míg egy Csokonai születik az idők méhéből.

Csokonai — valószínűleg — maga is több előszeretettel viseltetett anákreoni dalai, mint másnemű költeményei iránt, mert ezeknek napvilágra hozatása végett Széchenyi Ferencz grófhoz is akart fordulni, holott pedig az ő szigoru szerénysége máskülönbén alig engedte volna ezt megtennie. És hogy mennyire kedvelte az anákreoni dalokat általában véve, kitetszik ezen nyilatkozatából is, hogy „vajha én hazámnak oly komponistájára találhatnék, a ki egy magyar anákreonismust (anákreoni dalt) muzsikára vévén, velem és magyarimmal közelebről tudná s kívánná éreztetni a görög szabásu rithmusoknak mennyei hármóniáját.“

Huszonkét anákreoni dala maradt fen csupán a híres debreczeni lantosnak. E művek Kazinczynak és Földynek vannak ajánlva, mint a „kik belöle poétát tettek.“

Mintegy előbeszédképen áll „A magyarokhoz“ irott dala, melyben így szól:

„Ez a butella másolás
A megdühödt világnak
Minden csetépatéját
Kiverte a fejemből, —
S a Lilla hév ölében,
Lillán kívül egyébre
Elmém ügyelni nem tud!“

Ezt adja okul, hogy királyok estét s csatákat nem énekel, ezért kér engedelmet a „magyaroktól“, mert ő csupán szerelmet és bort fog dalolni.

Mindent megengedünk neked jó Vitéz, mert te nemzeted nyelvén szólottál!

Mint az eddigiekből láttuk, bor és szerelem tehát tárgya az anákreoni daloknak. Csokonai e két dolgot gyönyörü összhangzásba tudta hozni, vagy, mint maga is mondja egy helyen:

„Ha bort iszom leánykák,
Uj lángra kap szerelmem,
S ha lángra kap szerelmem,
Óh milyen édes a bor!“

Tokajt is megénekelte, kedélyes dalt irván róla egyik barátjához. Ily egyszerű szépen még soha nem dicsérték a Hegyalja e híres vidékét. — Parnasz hegye vadon, Tempe völgye puszta, de óh Tokaj, az ész t hozó Tokaj! — ez a muzsák valódi hazája,

„S nektárral élnek ottan!“

Ha búfellegek tüntek fel a jó Vitéz egére: kancsót ragadt, — habár csak képzeletben is, és víg dalával tova űzé a komor gondokat.

De sokkal örömebb dalolt ő a szerelemről, mint a borról. Gyöngéd keblének minden érzeménye, egy mennyei virágszál a szerelem dicső országában. Szerelmi dalai örökszép gyöngyök maradnak.

Csokonai mindenek felett a szerelem dalnoka volt; mintaképe Lilla, igazi néven Vajda Juliánna. Andalogva bámulta ragyogó tüzes szemének két földi csillagát. Nagy szelleme felemelkedett a szeretet istenéhez, ott is dicsőséget szerzett, s onnan nyerte el dalaiért — Lillát, kit szeretett forrón, mélyen. Sorsa távol hajtá az angyaltól, ott hagyá vele mennyországát, lelkét, gondolatát — mindenét. És lángoló szerelme mitsem változott.

Ezen érzelmek kifolyása e következő gyönyörű dalocskája :

„A rózsza szép virágszál,
De túske szurdal ágán.
Ha mézet ad is a méh,
Fulánkja néha megcsip.
A bor betölt örömmel,
S mámort okoz gyakorta.
Szép vagy te Lilla, s édes,
Vidit kegyes szerelmed;
De mennyi, — ah, de mennyi
Kin is gyötör miattad.“

És mégis, mily őszintén nyilatkozik más helyen :

„Lillám! elég csak egy szó
Annak kitételére,
Hogy én téged — szeretlek.“

Víg pohár közt édesebb a szerelem; — e költői elvet, ha nem mondta is, de bizonyára Csokonai alkalmazta legelőször.

Jázminos lugasában mily eleven képet tár elénk! Lillával ott dalolgat, csokolózva tréfál, a zöld gypágyon egy üveg bor áll, s mellette

„— — Anákreonnak
Kellő danái vannak.“

Ez aztán valódi költői boldogság. Midőn ezt Csokonai elbeszéli egyik kedves dalában, végül ő is mintegy önelégülten kérdi :

„Ki boldogabb Vitéznél?“

Igazán, neki lantja volt minden boldogsága. Egyebet ugy sem juttatott számára az élet.

Költőnk sokat társalkodott a görög lantos halhatatlan szellemével. Kiváncozott, vágyott mindig hozzá.

Óhaja beteljesedett. Találkozott vele. A földön is, — az égben is.

SZATMÁRI KÁROLY.

AZ ELVESZETT KAMÉLIA.

NAPLÓTÖREDÉK.

Midőn B** mezővároskát elértem, a nap már rég lenyugodott.

Fuvarosom egyhangu nógatással ösztönzé fáradt lovait a tovább menetelre, én pedig némán nézegettem oly egyén után, ki majd a fogadó hollétérol fölvilágositást adand; de a sötét utca csöndét nem zavará a járkálók zibaja s így csupán a véletlenre számíthattunk.

Már csaknem kiértünk a helység görbe házsorai közül, midőn kocsink egy nagy kőépület elé került, mely büszke méltóságos külsőjéből ítélve, hihetőleg urasági kastély lehetett.

A tárt kapu előtt férfi-alakot vettem észre.

— Hé! atyafi! nem mondaná meg, hol itt a fogadó?! kérdém kibontakozva nehéz rókaprémek bundámból.

Az alak megmozdult helyéből s anélkül, hogy feleletet adna, némán közelgett szekerem felé.

Gondolva, hogy nem hallotta kérdésemet, — ismételtem és pedig az előbbinél magasabb hangon.

— Teringette! csakugyan nem csalódtam! kiáltott fel élénken, megkettőzve lépteit; majd hevesen felugrott hozzám s mielőtt megakadályozhattam volna, csókjaival borítá ajkamat.

Miután vége lett a heves kitörésnek, aggódva vontam el magamat emberemtől s megvallva, nyugtalanított a gondolat, hogy talán a véletlen oly egyénnel hozott együvé, a kire a természet legnagyobb büntetését mérte, esztől fosztván meg.

— Patvarba! nem ismerz reám? kérdé észrevéve tartózkodásomat; én vagyok, barátod Tölgyesi Andor!

Most már rajtam volt a sor, örömem czuppanós nyilatkozatát teljesíteni; mi megtörténvén, Andor fuvarosom mellé ült s kiragadva a gyeplőt kezéből, hatalmas ostorpattogások között hajtott az említett épület tágas udvarára.

— Most már jó helyen vagy, — jegyzé meg vidoran, midőn leszállottunk a szekérről; mint vendég és házi ur állunk egymással szemközt.

— Hogyan?!

— Csak ugy barátom, hogy szülőim távollétében én fogadom vendégeimet és a házi ur szerepét az alatt én végzem. No de hagyjuk ezt, forduljunk belebb, s miután megrendelé a cselédek további teendőjét, egy izléses butorzatú szobába vezetett.

— Ép a legjobb pillanatban érkezél városunkba, szólt, és serény készséggel igyekezett megszabadítani nehéz uti öltönyeimtől. Kaszinónk bálját tartja ma s ha tudnám, hogy fényes estélyeitek mellett az ily egyszerű falusi mulatság is érdekel: meghívást koczkáztatnék.

— Mely meghívásodat örömmel fogadom.

— Dicső! kiáltott Andor jókedvüleg; tehát öltözködjél, azalatt magam is majd csak elkészülök.

Soha oly nagy gondot nem fordítottam öltözékemre, mert tudtam azt, hogy megjelenésem a vidéki ismeretlenekre érdekes jelenség leendő s ha már ily figyelemre érdemesítettém, illő az elfoglalt pontot betölteni és teljesen megfelelni ama várakozásnak, melynek rendesen a városi vendég célpontja szokott lenni kis városokban.

Midőn a kaszinó helyiségébe érkeztünk, már javában állott a multság.

A zene zaja messze kihatott s beléptünkkor az általános öröm hangos nyilatkozata miatt, — mely az ily vidéki bálakat különösen jellemzi, — alig érthettük egymás beszédét.

Három terem nyílt egymásból, mindenikbe tarka népcsoport zajgott; az egyikben a táncz, a más kettőben a lakmározás és vidám társalgás folyt. A helység kicsinye-nagyja mind felgyülekezett, a közörmöből egyenlő mérvben kívánva osztakozni. Ebből következtethető, mennyire romlott volt a lég a fuladásig zsufolt termekben; de ez egyáltalában nem gátolá, főleg az ifjakat, féktelen kedvükben, sőt senki sem gondolván a holnapra, mindenki a jelen örömeinek látzott élni.

Andor hirtelen áttekinté az első termet s egy futólagos pillantás elég volt arra, hogy övét felfedezze. Hevesen ragadá meg karomat s a tánczó tömegen áttörve, maga után vonszolt.

Tisztes tekintetű éltes asszonyság előtt állapotunk meg, ki anyai gondos figyelemmel rendezgeté az előtte álló bájos leányka összekuszált ruháját.

— Anyám, — kezdé Andor könnyed üdvözlés után, — távolléted alatt te vendéget, és Ida hugom! — folytatá a szép gyermek felé fordulva — te pedig tánczost kaptál Radnóti Ákos barátom személyében.

Mindketten lekötelező nyájassággal fogadtak, örvendtek a véletlennek, mely körükbe vont; de e részben bevallottam önző természetemet és a rám nézve hizelgő szerencsét sehogy sem engedém magamtól elvitatni.

Miután a mamával néhány közönyös szót váltottam, figyelmemet a gyönyörű vidéki szépre fordítám.

Ida tizennyolcz éves lehetett; kellemes külsejű kedélyes és szelleműs, egészben oly lény, kit az ember többé nem tud felejteni.

De emellett mélyebben tekintve arcvonásait, valami rejtélyes kifejezés ömlött el azokon, mit hihetőleg a fiatal lélek rajzolt oda ábrándos esetével, hiven tolmácsolván szívének sovár álmaikat; azonban e titkos rajz csupán a figyelmes szemlélőt bilincseli le, mert kedélyében ügyes lepellel bír, e mysticus tünetek elpalástolására.

Eközben a zene négyest jelentett; Idát kértem fel s Andorral szemközt állottunk.

— Naplóm egy szép emlékekkel leendő gazdagabb, kezdém meg a társalgást, czélozva a mai estélyre.

— Mely bizonyára elveszti érdekét a többi között; mert hiszen a hol a nap van, ott a kicsiny csillag homályba borul, önnek emlékei pedig napokint tündöklenek.

— De a napra is jó ám fogyatkozás, míg a szerény csillag sohasem veszít fényéből.

— Az csak éjjel ragyog, mikor senki sem látja, — jegyzé meg a szép hölgy, gyöngén mosolyogva.

— Ellenkezőleg! látja a tudomány embere, ki az égi testeket buvárolja s ez alkalommal e szerepet örömmel fogadom.

A társalgás a táncz miatt csak megszakításokkal folyhatott; de mégis észrevehető a hölgy, hogy itt egész éberségére van szüksége, mely minden ráczélzó megjegyzésnek villámháritóul szolgáljon; annyival is inkább, mert ellenvetései nem épen győzhetlenek, sőt azokkal önmagát bonyolítja be.

E gyors változást eléggé magyarázák rövid válaszei, hideg kimért udvariassága, tartózkodása, mely modorán kivehető vala; de e tette még inkább árulója lett s nem menté meg a támadó ütegek elől, miket nagyobb tüzzel irányzék ellene.

— Valóban, — mondám, midőn tánczosnőm elvégezvén szerepét, helyére visszatért, — az itt előmlő tavaszias színezet gunyolni látszik a künn uralgó tél fagyát s ez mind a virágoknak tulajdonítható, melyek a falakat s a padozatot oly dusan ellepik.

— Ugy látszik, — viszonzá a lányka édes mosolylyal ajkain — önnek tudomány-szomja kielégíthetlen; a csillagászat mellett a fűvésztannal is foglalkozik; pedig kár arra drága idejét vesztegetni.

— Nagysád talán nem rokonszenvez a virágokkal?

— Igaza van. E nyilatkozat méltán bámulást kelthet önben; de lássa, már maga azon tudat, hogy a virágillat gyilkos is lehet s különösen egy gyermekkori álom, indokolni fogják ellenszenvemet. Ez álom szerint, éltem a kaméliával van egybeforrva s ha ily virág, mely már egyszer birtokomban volt, elvész, megsemmisül — én is elvesztem! mert e virág hervadása az én életemmel is kapcsolatban van; megsemmisülése halálom leend.

— És nagysád mégis ily csokort visel? kérdém, mosolyogva e bohókás hiedelmen, miközben mellére tűzött díszitményére mutattam.

— E kameliát ellenkezésem daczára anyám tűzte fel, kit már rég boszantott babonás félelmem; és én meg vagyok győződve, ez ama végzetes virág, mely egykor álmomban megjelent.

A komolyság, melylyel e szavak kiejtettek, tanuskodának arról, hogy a balhit már rögeszméjévé fajult s nem is tettem ellenvetéseket.

A négyes csakhamar véget ért; szilaj csárdás váltotta fel. A tánczoló tömeg mint hógörgötteg egyre szaporodott s a kellemetlen érintkezések miatt, melyek minden perczben egy-egy fájdalmas felszisszsenést eredményeztek, — már majd lemondtam a nem irigyendő élvezetről, midőn észrevevém, hogy tánczosnőm kameliája, mely ruhafodrait tartá mellén össze, a surlódás következtében csaknem kihullott; kapzsi tekintetem folytonosan az ingó martalékon csüggött; a szegény leánykával világért sem közöltem volna a fenyegető veszélyt. Még egy fordulás és a csokor kezembe hullott alá, melyet aztán észrevétlenül rejtettem öltönyöm zsebébe.

E merényt nem azon számításból követtem el, mintha e csokorban emléket akarnék tőle birni, melyet más uton nem juthatván hozzá, így zsákmányoljak el, és a melyet aztán mint győzelmi lobogót mutatnék fel a világnak egy kivivott szív felett; de azon percz elérkezte végett, melyben a virág megsemmisülte után szánó mosolylyal vethetem szemére oktan rögeszméjét.

A táncz végeztével még egy körsétát tettünk a teremben s azalatt szépeltéseimmel igyekeztem elvonni figyelmét veszteségétől.

Ida tudta azt, hogy a bál szerelmi ömlengések tanyája; tudta, hogy a vallomás az érzelmi

mámor szüleménye, mely csakis addig tart, míg a tánczterem gyertyái fénylenek, és azok sötétültével minden feledve van ismét. Ép azért udvarlásomnak semmi horderőt nem tulajdonított, legalább közönynyel, hidegséggel akará ellensúlyozni.

Ezt oly nőnél, ki művelt és szellemdus, minő Ida is, — igen helyesnek találtam s e mellett, hogy miért hódol mégis az ábránd uralmának: természetes okát, csupán ifju fejlődő szívének tulajdoníthatám. De ki látszólag oly mérsékelt nyugalommal bír, — tehát képes leküzdeni érzelmeit, — miért engedi lenyügöztetni babonájával magát? ezt nem valék képes magamnak megmagyarázni.

A zene újra fölarsant és Ida egy parlagi gavallér karján a füzérbe állt, én pedig az étterembe botorkáltam ki.

Alig időztem ott néhány perczig szivarom füstjét éldelve, midőn Andor zavart arczonásokkal közelített hozzám.

— Nos mi baj? kérdém megütközve.

— Ida rosszul lett és anyámmal már el is távoztak, — válaszolt, mellettem helyet foglalva.

— Talán csak nem a kamélia?! mormogtam alig hallhatóan s már szinte bánni kezdém tettemet.

— No de, ez ne zavarjon minket; egy kis változás — nagy a hőség — nem csoda! — Pinczér hej! hol vagy? bort ide, még pedig a javából.

— Igaz, a hőség kiállhatatlan, — mondám megnyugodva s előbbi aggodalmamat igyekeztem leküzdeni.

Még darabig poharaztunk ezután; de a lehangoltságot nem fojthattuk el egészen és igy czélszerűbbnek véltük, ha mi is távozzunk.

Másnap reggel, midőn barátomtól elbucsztam, a kastélyban még mindenki nyugodott; igy a ház urnőjének s a kedves leánykának csak közvetve adhattam át tiszteletemet és üdvözetemet.

II.

Midőn a helység sugár tornyát is elfedé a messzeség kékelő ködfátyola, valami nehéz zsidbadság nyugözte le egész lényemet s szívem kimagyarázhatlan hullámszásba jött. Főlelevenült bennem a képzelődés, melyet bizonyos ösztön, valami büverő kezdett kormányozni, és a varázslás intésre fölmerültek a mult éj eseményei, melyek alaktalan tömkelegéből Aphroditekint emelkedett ki Ida érdekes alakja.

Még sohasem éreztem, mit tesz — szeretni, ennél fogva visióimat az álmatlan éj okozta mómornak tulajdonítám; de miután nem birtam, nem voltam képes megválni a kedves alaktól, most már majdnem arra a gondolatra kellett jönnöm, hogy Amor nyilvesszeje engem is megérintett. Önkéntelenül nyultam a rablott virág után, mit akkor szívemhez rejték. Oh! a tudat, hogy van emlék nálam, a mely tőle van, a mi őt példázni fogja, — lázas kéjérettel töltötte el egész valómat. Érezni kezdém, hogy eszem megáll s a szerelem uralma egyre nő rajtam, mint az áradat.

— Oh ég! a kamélia nincs sehol!

Összehánytam öltönyömnek minden zsebét, föl kutattam uti böröndömet, s a virágot sehol sem találtam.

— Elveszett! kiáltám megrémülve, s eszembe jutottak a leányka szavai: „és én meg vagyok győződve, ez ama végzetes virág, mely egykor álmomban megjelent!“ Oh! én megöltem őt! zokogám keservesen.

Fuvarosom csudálkozva tekintett rám, mintegy kérdeni akarván: megbolondult az ur?

— Vissza! vissza, honnan elindultunk! kiálték kikelve arczomból.

A kocsis némán, hidegen hajtá tovább lovait, a nélkül, hogy parancsomat teljesitené.

— Vissza!! — isméttem lázas ingerültséggel.

— Már bizony az nem fog megtörténni, — válaszolt, suhogó ostorával meglegyintve a lovakat.

— S még ellenkezni mer?

— Nem vagyok én hóhér, hogy elcsigázzam a szegény párákat; már jóval meghaladtuk a három mérföldet.

— Akkor álljon meg, gyalog fogok visszatérni.

— Azt meg ismét nem engedhetem; sok farkas jár, nagy a hó, azután el is tévedhetne az ur.

Mit tehettem mást,átkoztam magamat és balga tettemet,átkoztam a végzetet, mely engem választott eszközül e lányka szivéletének összerombolására. Oh! mint égeték lelkemet e szavak: „Ez álom szerint: éltem a kaméliával van egybeforrva s haily virág, mely már egyszer birtokomban volt, elvesz, megsemmisül; — én is elvesztem, mert e virág hervadása az én életemmel is kapcsolatban van; megsemmisülése halálom leend.“

Összeronsolt kedélylyel érkeztem haza.

A városi zajos társadalmi élet, s e mellett hivatali állásom, mely komoly higgadságot igényelt, csakhamar száműzék a keblemben támadó vihart, de az egyszer fölgyuladt érzelmet nem olthatták ki; a hamu-réteg alatt megmaradt a szikrázó parázs.

Olykor-olykor nyugalmas óráimban hosszan, hosszan elgondolkoztam a b**i bál királynőjéről, ki annyiszor megjelent álmaimban, ki annyiszor megédesíté már lelkem gondolatát. Ily alkalommal félrevonultam a világtól. Oh! mert lelkemre éltető balsam volt a magány.

Ha ekkor aztán véletlenül barátaim jöttek, hideg, durva voltam irányukban, — de ők nem nehezteltek meg értte, sőt jó indulattal kérdék: miért kerülöm őket, miért nélkülözöm a zajt, multságokat? E visszavonulás — mondák — fekete vérüvé tesz s tulságos komorságom belebb visz a kedélymeghasonlásba?!

Nap nap után mult s azon vettem észre, hogy a feledhetlen vidéki bál óta ide s tova egy év semmisül meg; és nem sokára beköszön bohóc-öltönyében a mindenkitől várva-várt vendég, — az örökké víg farsang.

E vendég valóban engem is érdekelt, reményeket kötöttem hozzá, melyeknek teljesülését azon napon hittem elérkezni, midőn a b**i közönség is bemutatja neki fényes hódolatát rendes kaszinói báljában.

Végre elérkezvén Idával lett ismeretségem évfordulati napja, vágy és örömtől áradozva, csakugyan utra keltem.

Midőn B** városkába megérkeztem, ép oly hideg téli este volt, mint akkor. A nagy kőépület elé érve, a tárt kapu előtt ott állott az a sötét néma alak, épen úgy mint akkor.

— Andor! te vagy? kérdém, megörülvén, hogy barátom ismét az első, kivel találkozom.

— Igen, — én vagyok! válaszolt szomoruan s halkán közelített üdvözlésemre.

— Mi lelt? — mi történt itt? kérdém sejtelemtől gyötörtetve.

— Szomoru dolog barátom! — szólt és szemeiből könnyeket törölt le.

— De az istenért! beszélj, mert örültté teszesz! rebegém elfojtott hangon. Roszat, nagyon roszat kezdék gyanítani.

— Szegény hugom — — — kezdé vontatva Andor nagy lélegzet után.

— Meghalt?? szakítám félbe izgatottan.

— Még nem! — volt a rövid válasz, miközben kérdőleg tekintett reám.

— Még nem!! lihegtem kétségbeesve; oh! hiszen e válasz a föllázadt kebelt nem enyhíti meg! Még nem! Óh istenem! ez más szavakkal azt teszi: néhány percz még csupán élete és én akkor temetésére jöttem! Óh végzet! e guny sikerült, te valóban nagy mester vagy!!

— Roszul vagy talán? kérdé Andor oly hangon, mint a ki ebből semmit sem ért.

— Az lehetetlen! te engem csak kétségbe akarsz ejteni! mondd ugy-e ép, egészséges, vidor, ugy-e még ma a bálba is elmegy? . . . De az isten irtalmára! kérlek beszélj — ne kinozz tovább!!

— Most világosul előttem meg minden. . . Te szeretted őt?!

— Ne kérj, ne kérj — csak felelj. Ugy-e az a boru arcodon hazug s szemedben a könnyük az öröm könnyüi, miket a barát hullat barátja vizontlátásakor.

— Arczom boruja igaz, — könnyeim haldokló testvéremet illetik! zokogá Andor mély fájdalommal. Im jer, látogasd meg őt; piros rózsakint vélted látni a bálban — mint fehér li-liomot látandod a halotti ágyon.

Karját karomba fűzve rosztag léptekkel vezetett be Andor a halványan világított szobába. Nézd ott van anyám, — szólt egy összegörnyedt alakra mutatva, ki öntudatlanul hevert zsölyeszékében. — Ma egy éve vigabbnak láttad őt; szegényt, a virasztás kimerítette!

Zsibbasztó elfogultsággal közeledtem üdvözlésére. A szenvedő asszony rám vetvén üvegesült szemeit, — csak nagysokára ismerhetett fel.

— Szép öntől hogy meglátogatott, — tördelé reszketeg hangon; s ezen leányom is, hiszem, örülni fog.

— Kivel beszélsz anyám? hangzott most egy gyöngé szózat a másik szobából.

— Kedves barátom Ákos érkezett meg, — válaszolt Andor, szeliden szólva át hozzá.

— Ah! ő! — sohajtá alig hallhatóan; mondd, — beszélni akarok vele, — folytatá szünet után.

Andor némán vezetett a szegény leány ágyához.

— Irgalmas ég! egy év alatt mennyi változás! — susogtam csudálkozva e hervadt virágon s elfordulva, fájó könnyeket hullaték.

A kised fő bágyadtan nyugodott a hófehér vánkoston; az arcznak halvány színét föltünően növelé az ébensötét hajzat, mely szabad hullámzással folyta körül vakító vállait. A sötét szemüregéből két megtört sugár derengett elő és a sápadt ajkakon jégvirágkint rezgett a mosoly.

— Emlékezik-e ön egykori álmomra? — kérdé lassu éreztelen hangon, hosszú csönd után.

— Emlékezem! rebegtem megborzadva.

— Hát a kaméliára emlékezik-e? . . .

— Oh! igen!

— Ama kamélia elveszett — nem sokára én is . . . én is . . . Hiszi-e már mindazt, a mit akkor mondtam?!

Még nem is válaszolhattam e kérdésre, midőn egy hosszú mély sohaj után örökre elszenderült.

— Meghalt!! kiálta Andor és kétségbe esve, zokogva csókolá a hideg ajkakat.

— Idám! egyetlenem! sikoltá az anya örült fájdalommal rohanva elő s a meghidegült tempre rogyott.

Eközben az orvos is megjelent és miután ő is meggyőződött, hogy a szegény leány azt a véghetetlen hosszú álmot aluszsza, miből többet nem ébred fel senki, tudományos arczot öltve, hideg komoly hangon ezt mondá nekem:

— A tüdővész szép áldozatot nyujta a halálnak.

— Szánó mosolylyal tekintettem rá. . . . Oh! ez áldozat másé, a gyilkosé! az pedig én vagyok!!

* * *

Itt megszakadnak a napló sorai.

Az eldobott tollat most majd én veszem fel s én beszélem el, mit boldogtalan barátom meg nem írhatott.

A súlyos csapás alatt megroskadt a fiatal sziv s idegrendszerét nagy rázkódás érte.

Eddig is kerülte a társas életet, de ezután végkép elmaradt. Mi barátai is ritkán láthatuk, menekült előlünk, — egyedül csak fájdalmának élt.

Ha néha mégis találkoztunk vele, fanyar mosolylyal üdvözölt, és szomoruan mondá, hogy ő már nem közénk való, nagyon, nagyon unalmas emberré lett.

Az idő gyorsan pergette perceit, és Ákos ugyanegy állapotban volt.

Békétlenül várt mindig valakit, de az nem akart érkezni.

— No jó! tört ki egyszer, keserűen kaczagva; ha te nem jössz, majd felkereslek én!

S fel is kereste az oly régen várt — halált.

A szerencsétlen ép azon a napon, melyen ezelőtt egy éve gazdag reményekkel B**be utazott — pisztolylyal vetett véget életének.

Egy szép téli alkonyon szomoruan mentünk a kiszenvedett végső látogatására. Aztán könyek közt kísértük ki — a temetőbe.

Mily csudálatos az élet! mily kimagyarázhatlanok a végzet utai!

HAMAR LÁSZLÓ.

NAGY IMRE HAGYOMÁNYAIBÓL.

„Csokonai-Emlény“ sajtó alá rendezésekor, a fentebbi czimmal néhány költemény érkezett hozzám.

Jóllehet már akkor kiadványom tartalma nagyrésztben rendezve volt: érdekesnek véltem mégis az időközben érkezett küldeményt beosztani a kötetbe, mert Nagy Imre volt az, ki Csokonai után a debreczeni főiskolában leginkább kimagaslott, mint hivatott költő, s így a korán elhunyt emelkedett lelkű ifjúról ez albumban megemlékezni hely- és időszerű.

Életrajzával sok helyen találkozhatott már az olvasó, — de azért annak rövid ismételéssel — ugy vélem — helytelen dolgot nem fogok elkövetni.

Nagy Imre Kun-Kisujszálláson született 1817. február havában. Alsóbb iskoláit szülővárosában, a felsőbbeket Debreczenben végezte. Első műveivel 16 éves korában lépett fel a „Lant“ 1834. és 1835-diki folyamában. Zsengéi szép tehetségről tanuskodtak s a költészet barátai nagy reményeket kötöttek az ifju fejlődéséhez. Az 1839-diki tanodai évre a költészet rendes tanítójává neveztetett, de mielőtt hivatalát elkezdhetette volna, mellbaja megrohanta s a jobb sorsra méltó ifju már 1840. január 31-kén bevégezte rövid földi pályáját. Meghalt csaknem azon napon, melyen Pesten a Kisfaludy-társaság — 30 pályamű között — „Árpád“-ját babérijával koszoruzta meg. — Földi részei Debreczenben a czegléd-utczai sirkertben nyugsznak.

A debreczeni tanulóifjuság műkedvelői előadásokból gyűlt költségen 1864. június 11-kén a jeltelen sirra diszes márványoszlopot állított, melynek oldalára a név, születés és halálózási időn kívül a költő „Hattyudal“-ának következő sorai vésettek: „Néma, zárt az elhalónak ajka, szemfedője gyászba hullt remény“...

Az itt közölt „Bölcsődal“ és „A király“ czimű költeményei még eddig bemutatva nem voltak sehol. Szerk.

I.

BÖLCSŐDAL.

Ó hát még te is sirsz
Ringatag fiu?
Ily korán körülzajg
Metsző léti bú?

Oly szelid mosolygva
Néz le rád az ég,
És neked hazád csak
Bölcsőd keble még.

Dulja bár a hont vész,
Tépje pártviszály :
Csonkul gyilka, bölcsőd'
Gyermek-álmínál.

Hont tiporhat önkény,
Ronda szörnyeteg;
Vad csapása kebled
Nem jaidítja meg.

Sirsz mégis, — talán mert
Szük a láthatár,
Ó ne vágyj tovább, künn
Inség népe jár.

Nép, mely sirva vigad
És örülve sir,
Tán, mert ősi átok
Lesz fölötte sir?!

Sird ki szent könyüdet
Sird ki néptömeg —
Nép, mit annyi vésznek
Gyilka vérze meg.

Istened, ki örze
Annyi századon,
Jobb napot derit rád
Bus nép, árva hon.

Lásd meg azt, te lásd meg
Ringatag fiu.
Ó ne sirj! elég ha
Sir a honi bú.

(Debreczen 1838.)

II.

A KIRÁLY.

Arany trónján ül egy király
Fönség sugárban,
Gyémánt fején, és kezében
Nép-adta pálcza van

Szent esküt irt szívébe föl,
Az eskü tárgya — hon,
És lelke csak honüdvőt esd
Éjente és napon

Naponnan étke iztelen
És undor a falat,
Éjente álma nyugtalan,
Mert lelke gond alatt.

Polgáralak jön álmira
Inség vonásival,
És háború, mely vérhabos
Ajakkal rá rivall.

Mint sirhalott, kél a király
A rémes éj után,
Sasszemmel végig nézni a
Sinlő szegény hazán.

Néz ő, de nézte visszahull
Tárgy és idő előtt,
Gátló csel és ezer bajok
Tartják beszöve őt.

Vak, néma, sánta és süket
Gyakorta a király,
Jól lát pedig, hall és beszél,
S nem béna lábon áll.

Sírt ront az év, sírt ás az év —
Trónt foszt a hamvadás —
És hányszor róvatik király'
Nevére bünrovás.

Kit millióknak üdve áld,
Vagy sulyos átka bánt,
Király az, és király felett
Biró ül egyiránt.

(Debreczen, 1838.)

Közlő: HAJDU LAJOS.

É V A.

EGY NŐALAK A MULT SZÁZADBÓL.

Fränkel Alberttől.

Abár a most oly sokat látogatott erdei és bányavároska Ilmenau, Thüringiának azon classicus helyei közé tartozik is, melyekre egykor a weimári víg aranynapok elenyészhetlen fényöknek egy sugarát vetették, mindenestre igen kietlen, s a világon tul elkülönítve fekvő hely volt akkor, a midőn ott 1770. aug. 17-ének estéjén egy idegen nőnek kellett időzni, s több órán át postalovakra várni, melyek kocsiját és szolgálóját vele együtt tovább fogták szállítani a hegyekbe. A fiatal Göthének fölragyogó csillagáról 1770-ben még csak legközelebbi ismerősei tudtak valamit; akkor mint diák Strassbourgban élt, s jövőbeli barátja Ágost Károly, mint tizenegy éves fiu sohajtozott egy szigoru, rideg nevelő pedans fegyelme alatt. Németországban senki nem sejté a mivelődés azon virágának hatalmát, mely e csöndes zugolyban, a jelentéktelen Thüringia földén, és annak regényes fővárosában kezdett kifejlődni. Azonban a lendület elő volt készítve, az ut egyenetve, s a czél kijelölve azon hatalmas harczos, azon nagy gondolkodó fő és költő által, ki most elhagyatottan lépdelt a wolfenbütteli könytár rideg szobáiban, s azon munkában gazdag küzdelemre tekintett vissza, melylyel csaknem husz éven át fáradhatlanul, folytonos szorongattatások közepette hintegette ama magvakat, a melyeknek Weimar most hirnevét, s Németország a mai napig önállóságának érzetét köszöni. A magány ezen emberénél időztek az ilmenai postaházban várakozó idegen nő gondolatai, a mint lelke előtt azon drága egyének elvonultak, kiket hazájában visszahagyott. Az idegen nő leült és irt:

Ilmenau, aug. 17. 1770.

„Kedves Lessing ur! Határozatlan vagyok, hogy önnek irjak-e, vagy a postamesterrel czi-vódjam. Az egyik a kegyed rovására, a másik az enyémre történik. Ezuttal önző akarok lenni, s inkább önnek néhány perczét rontom meg, mintsem egészségemnek ártsak; hozzá a postamester annyira barátságos, hogy nem is lehet bele kötni. Az azonban mégis a kétségbeejtésig boszantó, hogy már hét óra hosszan ület itt, s még most sem látom, hogy miképen mehetek innen tovább. A lovakat az egyik állomásról várják vissza.... Az utakat igen gyalázatosaknak találtam, oly feneketlenek, mikép valódi csoda, hogy kocsim épen maradt. Már érzem a honvágyat, de attól szabadulnom kell, különben rossz dolgom lesz. Itt meg akarom gondolatmenetemet szakítani, különben furcsa dolgokat mondanék. — Azt hiszem, le fogok feküdni, mert lovakat még most sem látok, s utóljára még csakugyan összeperelnék a postamesterrel. Aludjék jól, s kérje az eget, hogy jövőben gyorsabban utazhassam, mert így meg lesz kimélve leveleimtől.

Önnek

Alázatos szolgálója König É. C.“

A vidám, futólagos levélke magában véve semmi jelentőséggel nem bír, azonban annak mégis pikant érdekét kölcsönöz azon körülmény, hogy ezen helyen, ezen időben, és ezen nő irrt az akkori wolffenbütteli remetéhez. Ha volt valami képes a keserű, neheztelő boszúságot elüzni, mely a társaságot nevető, életvidor, a nagy világgal való mozgalmas közlekedéshez hozzá szokott írón, jelenlegi tartózkodási helyének kietlen ridegségében és ingertelenségében már erőt kezdett venni: ez a szellemi mozgalomnak indult szép Hamburgban — hol tudvalevőleg a megelőzőtt éveket (1767. apriltól 1770. aprilig) töltötte, — számos barátaira emlékezése volt. Ezen barátok közé tartozott König gyárosnak és selyemkereskedőnek családja is. E gyáros vagyonos, tekintélyes férfi volt, kinek elismert becsületességgel és szívjósággal, finomabb szellemi miveltséget és az irodalom iránti érdeklődést kellett egyesíteni, mert Lessing igen jól volt vele, s legifjabb fiacskájának keresztapja volt, s öt Gleimhoz intézett levelében „specialis barátjának“ nevezte. König, ki Hamburgban lakott ugyan, de Bécsben birt gyárat, gyakori utazásra volt kényszerítve széles terjedelmű üzlete által. A mint 1769-ben Velenczébe utazott, azt mondá Lessingnek: „Ha valami szerencsétlenség történnék velem, legyen gyámola nőmnek és gyermekeimnek.“ Előérzet lehetett az, mi a búcsu alkalmával a harmincznyolcz éves férfinak erőt vett. Mert valóban nem lehetendett visszatérnie. Alig érkezve Velenczébe, meghülés folytán beteg lett, s a halál hirtelen elragadta, távol nejtől, kivel 11 éven át a legboldogabb házasságban élt, s a kinek most nemcsak négy nevetlen gyermeke növelési gondjait kellett viselnie, hanem a legterheesebb fajtájú, váratlan üzleti bonyodalmakon kellett magát keresztül küzdenie. Mert König vagyoni állapota, — ki nején és gyermekén kívül még tizenegy testvéréről gondoskodott, s a maga és neje vagyonát terjedelmes vállalkozásokba fektette, — a hagyaték rendezésénél nem mutatkozott kedvezőnek, sőt oly bonyodalmak tüntek elő, melyeknek eligazítása erős kezet, okosságot, becsületes akaratot igényelt.

Oly jellemnek, mint a minővel Lessing birt, nem volt szüksége barátja felhívására, hogy egy oly művelt család iránt, melyben jól érezte magát, mely őt csaknem a hozzátartozók közé számította, a melynek gyermekeit, mint a magáéit szerette, — ragaszkodását megtartsa. Hiszen egyedül álló férfi volt, ki kedélyének minden ösztönével, közlékenység és csatlakozás utáni vágyával azokra volt utalva, kiket büszkeséggel töltött az el, hogy házuknál, vendégszerető körben egy üdülő órát nyujthattak neki. Tartós összeköttetésben maradt tehát az özvegy König Éva asszonynyal, ki reá nézve már az eddigi szerencsés helyzet tündöklő fényében is kellemes és benyomásteljes tünemény volt, de a kiből most a jellemnek erejét, a gyakorlatiasságot, a világos, bátor, vidám értelmességet, egyszóval a szellemnek és szívnek mindazon tulajdonát tanulta csodálni, a melyekkel, alig harmincz éve, s gyöngé, szenvedő egészsége mellett, élete komoly helyzetének szokatlan kötelességeit és kellemetlenségeit fogadta. És valóban különös dicsőségére szolgál ezen nőnek, hogy reá nézve Lessing nemcsak az ünnepezt, tisztelt író volt, hanem finom, biztos tekintetével abban azon nemes, tiszta hű szívet, a kedély önzetlen tisztaságát, a magas, fenkölt lelkületet felismerte, melyeket benne az utóvilág kiváló szellemei is méltányolni tudtak.

Azonban fájdalom, e nagy férfinak magának nagyobb mérvben volt szüksége akkor a részvételre, mint azt hamburgi barátai sejtették. Anyagi helyzete szorongatott és gondteljes volt. Mióta mint író, működését megkezdette, felváltva Lipcsében, Berlinben, Boroszlóban és

Hamburgban dolgozott, s nemzetét e különböző városokban több más apróságon kívül az „Irodalmi levelek“, „Laokoon“, „Dramaturgia“, továbbá „Mesék“, „Philotas“, „Miss Sarah Sampson“ s „Bornhelmi Minna“ czimü művekkel ajándékozta meg. —

Jó ideig gyönyörködött e vándorló hontalanságban, a ház födelén lakó verébéhez, — mint ő azt nevezte, — hasonló életben, mert mozgás, izgató változások, világ- és emberismeretbeni meggazdagodás utáni vágyódásának az leginkább megfelelt. De már néhány év óta feltámadt benne, mint minden komolyabb irányu emberben azon igyekvés, hogy magának maradandó tartózkodási helyet biztosítson, meghatározott hatáskört szerezzen. De barátainak minden igyekezete, hogy a büszke férfinak az ohajtott biztos állást megszerezzék, süker nélkül maradt, s Hamburgban is, hol magának ilyet akart alapítani, nem sikerültek azon szinpadi és könyvárusi válalatok, melyekre jövőjének szép reményeit építette.

Igy negyvenedik évében ismét minden határozott támpont nélkül állott, a mellett szegény, eladósodott volt, mert munkái az utolsó években vagy igen keveset, vagy semmit nem jövedelmeztek neki. „Minná“-ját ugyan minden szinpadon játszották, s az a közönséget mindenütt elragadta, sőt abból egyes jeleneteket rézbe metszettek, s puncsos csészékre festettek.

— És míg a párisi poéták, — írja az időben Ramler, Knebelhez, — egy ily darabból ettek, ittak, ruházkodtak, szállást tartottak: Lessing jogos boszankodással törte fejét azon utak és módok felett, hogy miképen fordithasson minél gyorsabban hátat hazájának, s miképen bővíthetné és értékesíthetné olasz földön tudományát.

De ezen tervet is könnyebb volt kigondolni, mint valósítani. Legelsőben is hiányzott a háromszáz tallér, a mire az utazási költségek végett szüksége volt, aztán még König hirtelen halála, s hozzátartozói sorsa is akadályul szolgálhattak. Egyszóval Lessing Hamburgban maradt, s azon zavarokból, melyek környezték, nem volt más szabadulása, minthogy maga tette magának azon hurkot nyakára, a melylyel őt a braunschweigi udvar nem sokára a legnyomorosabb lét hálójába bevonta. A kisebb német udvarok ekkor kezdték magokat fénylő irodalmi tehetségekkel felékesíteni, ha ugyan ezek a fejedelmi szolgálatba olcsón elszegődtek, s magokat megfogni engedték. A jövőre való kegyteljes ígéretek közt, de a melyek soha nem fogtak teljesíteni, fogadta el Lessing munkásságának fénypontján a 600 tallér fizetéssel összekötött nyomorult wolfenbütteli könyvtárnokságot.

Tudós barátai, kik szerették őt Németországhoz lekötve látni, ujongtak ezen esemény felett, őt azonban ugy látszott, szomorú előérzetek lepték meg. Mert daczára a Braunschweighból hozzá ismételve intézett felhívásoknak, hogy ott a fejedelmi uraságok, hercegek, hercegnők ohajtva várják megjelenését, mégis négy egész hónap tölt bele, míg eddigi függetlenségéről lemondani s magát a hamburgi szivélyes polgári köröktől elszakítani tudta. Már kevés idővel Wolfenbüttelbe érkezte után a vágyódás gyöngéd hangjait lehet a szilárd és elhatározott férfi leveleiből kiolvasni. Königné elemózsiát küldött neki, s ő azon vallomással kér bocsánatot eddigi hallgatásáért, hogy ha Hamburgba ir, akkor egész nap izgatott, s beletelik három nap is, míg mindent ugy érez maga körül, mint a hogy éreznie kellene. Különösen a gyermekek után tudakozódik élénken, s írja: „Most minden oly üres, kietlen körültem, hogy sokszor igen sokért nem adnám, ha valaki hamburgi apró barátaim közül körülöttem lenne. — Éljen boldogul kedves barátném, gondolja meg jól, hogy az ember nemcsak füstölt hussal

és spárgával él, hanem a mi több, barátságos beszélgetéssel is, legyen az bár szóval vagy írásban.“

Lessing ezen idő tájt néhány fontos, érdekes levelet irt Nicolaihoz és Mendelssohnhoz, aztán Ramlerhez és Reimarus Elizához, de az egyedüliség nyomasztó érzete, szívének legbensőbb hangulata, ezek egyikében sem nyilatkozott oly bizalmas és mégis oly kellemes tréfás módon, mint a vele barátságos viszonyban élő özvegyhez intézett fenti soraiban. Látszott, hogy vágyódik azon házba, mely pedig hamburgi tartózkodásának utolsó idejében épen nem volt az öröm és szórakozásnak színhelye. A barátnő hasonló pajzánsággal felel, s kérdőre vonja őt azért, mert őt „oly ügyes levelezőnek“ nevezte, s mondja: „Lehetetlen, hogy ámitani akarjon, sőt inkább himni akarom, hogy ezuttal beleesett ön, az előtte egészen szokatlan bókolásba. Nem jól áll az önnek, azért jövőre őrizkedjék attól.“ Üzleti kellemetlenségeit épen nem érinti, bár ezek még mindig oly nehéz és bonyolult természetűek voltak, hogy végre arra kellett magát elhatároznia, hogy a fürdői utazás bevégezte után ismét megvál gyermekeitől, s személyesen utazik Bécsbe. Ez utazás alatt, mely alkalmat nyújtott neki Lessing meglátogatására is, találtak őt közleményünk kezdetén, az ilmenai posta-épületben.

Az utazás a mult század ezen szakában még épen oly fáradalmas, mint veszedelmes dolog volt, és általában sürgető ok nélkül, s csupán pusztá gyönyörűségből igen ritkán szánta magát arra valaki. Már Ilmenauban volt mit panaszkodni König asszonynak, az eddigi utak feneketlensége miatt. Végre éjféle 12 órakor indult el onnan egy részeg posta-kocsissal, s egy félvak emberrel, ki a kocsi előtt világított, de kinek már egy negyedóra mulva kialudt lámpása. „És ez épen a thüringi erdőben“, beszéli el, „ott hol két mérföldnyire sem lehet egy kunyhót találni, s hol olyan utak vannak, melyeken nappal is életveszélylyel lehet áthaladni. S azt hiszi ön, hogy elvesztettem bátorságomat? Valóban nem! kiszállottam, s fenyőtobozt kerestem, azt a lámpásban meggyújtottuk, s úgy segítettünk magunkon.“

Minden levelében, melyet utazása közben irt, élénk, művelődéstörténetileg igen érdekes leírásokat nyújt azon nehézségekről, boszantásokról, veszélyekről, s az egészsége megtámadásairól, melyekkel e hosszú utban meg kellett küzdeni. Ellenben főlemelő fénypont volt azon előzékeny és szívélyes fogadtatás, melyben utazása közben a délnémetországi városok tekintélyes házaiban, s végre Bécsben is részesült. „Nem állok jót érte“, írja Augsburgból, „hogy nem elbizakodva és kevélyen térek vissza, ha mindenütt úgy fogadnak, mint eddig.“

És bensőleg mégis épen az ellenkező érzelem, mély búskomorság és szomorúság uralkodtak rajta, és csakis igen kelleetlenül vett részt azon különféle szórakozásokban, miket számára a barátságos és előzékeny bécsiek készíteni akartak. Ismételve panaszkodik e felett levelében barátjának, aztán csakhamar tréfálva átsikamlík az érzelmek ezen kifejezésén, s igyekszik őt egyes egyéniségek, s Bécs társadalmi, irodalmi, s művészeti viszonyai felőli bírálgatásokkal és közleményekkel mulattatni.

Mialatt Lessing 1770. őszétől, 1771. tavaszáig, — mert eddig tartott König asszony távolléte, — e tudósításokat vette, addig saját viszonyai, az előbbiekhez képest épen nem javultak, sőt rosszabbá lettek, s a kinzó pénzhányhoz, melyből csekély fizetése mellett szabadulni nem tudott, az urasági szolgálat békóiba való lenyügöző lekötöttsége, s a világ egyik emberektől alig lakott pusztá szögletében töltött remeteélete járult. Most kellett neki, ki

mindig oly örömet és gazdagon ajándékozott, ki eddig vagyontalan szüleit és testvéreit oly feláldozással segítette, élemedett, a sir szélén álló atyjának bevallani először, hogy egyáltalában nem áll módjában őt pénzzel segíteni. „Nekem“ írta akkor, már mint Braunschweig hercegének könyvtárnoka, öcscséhez, „nekem, tudja isten, soha nem volt inkább szükségem arra, hogy pénzért írjak, mint épen most, és ezen szükségnek, igen természetes, hogy befolyása van még azon tárgyra is, mely felől írok. Azzal, a mihez a léleknek különösebb vidámsága, s aztán különösebb erőfeszítés szükségeltetik, s a mit inkább önmagamból, mint könyvekből kellene merítenem, most nem foglalkozhatom. Ott kell megfurnom a deszkát, hol legvékonyabb, ha majd a külsőségek kevesebb kinzását érzem, ismét előveszem a vastagabb részét.“ És mégis „Gallotti Emiliá“-ját ez időben teremtette.

Azt, hogy König asszony Bécsben, nagy barátjának szorongatott helyzetét annak egész terjedelmében sejtette volna, nem lehet gondolni. Leveleiben nincs ez érintve, s azon szívósság mögött, melylyel a lutrinnyerés reményét Lessing táplálta, barátnője bizonyosan nem sejté azon titkos okokat, a melyek benne a reményt fentartották.

Nem lehet határozottan állítani, hogy a König asszony iránti szivélyes baráti érzelem, mikor fejlődött ki Lessing lelkében tiszta öntudatos hajlammá. És ha ezen szerelmet már magával vitte volna akkor, a midőn Hamburgtól oly nem örömet vált meg, akkor ez bizonyosan még csak csendesen és titkosan égő szikra volt, mely csakis a magánosságban, Wolfenbüttelben eltöltött tél folytán lobbant lánggal égő tüzzé, s a gond és boszuság éjéből mint fénylő hajnal és reménység tört elő. A szigorú, és érzelem nyilvánításaiban annyira takarékos, gondolkodó férfinak leveleiből, ez időtájt a kedélynek itt-ott oly hangjai lesznek hallhatók, a minőket oly gondos és oly gyöngéd módon soha egyetlen ember, s különösen egyetlen nő ellenében sem nyilatkoztatott. Lessing egyike volt kora legszebb, legderekabb férfiainak, s így nem is lehetett más képen, minthogy világjárta, a testgyakorlat által a legfinomabb természetességre kifejlett magatartásának nemes előkelősége, szabályos, szellemdus arcza, nyílt sötétkék szemei, s mindenelőtt határozott és mégis előzékeny lényének, mindenki által elragadónak nyilvánított varázsa, már őt régebben a nők kedvenczvé tették. Annyival feltünőbb, hogy hosszas nőlen életének története mitsem tud azon viharos szivhajlamok és gyöngéd viszonyok felől, melyek a német classicus irodalom minden más herósai ifjúságában oly többszörösen jelentékeny szerepet játszottak. Azon vélelem, hogy hiányzott nála a lélek, a vérmelegség és a szenvedély, az ellenkezőnek több bizonyítéka által van megczáfolva, de a piperéskedő és az ugynevezett társaságból egyik nagy, de minden érték nélküli csoportja, soha nem volt képes benne mélyebb érdeket felgerjeszteni.

Még visszatetszőbbnek, még visszataszítóbbnak tünt fel egyenes, igazságszerető érzéke előtt a szépnem pöffeszkedő szellemisége, ama tolakodó blaustrumpfkodás elcsavart természetlensége, a mely már akkor részint mint irodalmi műkedvelés, részint mint a német nővilág hazug, mesterségesen összetákolt miveltségi piperéje kezdett elterjedni. E körökkel, valamint a színésznőkkel volt ugyan érintkezése, de hogy azokat komolyabb ösztön nélkül szívének mulékony foglalkodtatására, s az érzelmek szenvedélyes játékaival felhasználja, erre nézve az erkölcszsigorú lelkészcsalád fia, maga iránt igen büszke, mások iránt igen lelkiismeretes volt.

Itéletének minden elnéző gyöngédsége és lényének elegans világfiás szabad iránya mellett,

Lessing egyáltalán szüziés, minden sikamlósságtól elforduló természettel bírt, úgy hogy az akkor igen elfranciásodott Németországban, sok tudós fő szánalmas mosolylyal rázhatta meg tiszteltre méltó parókáját, a midőn a 25 éves Lessing „Horác megmentésében“ az ezen római költőnek szemére hányt nemi vétkekre vonatkozólag, azon naiv vallomást tette: „Én ezekből tulajdonképen semmit de semmit nem értek.“

Ha tehát a „Barnhelmi Minna“ költője, ki már ezen drámában, valamint dramaturgiájában a valódi szerelmet, oly igazán meleg és élénk színekkel tudta rajzolni, ha tehát ő ez érzelmet csak negyvenedik évében vette észre magában, ezzel sem több, sem kevesebb nincs mondva, mint az, hogy addig nem találkozott egy nővel sem, kinek oly teljes odaadással szentelhetett volna magát. Csak König asszonyban találta fel érett és éber férfitekintete azon nőt, s erről írta későbbben öcscsének: „Ez az egyetlen nő a világon, a kivel bátorságom lenne együtt élni.“ Pedig az épen nem tartozott a tudós nők közé. Levelei azonban nem csupán az irány folyékony-sága, s néha a keresetlenségig természetes kifejezéseinek tisztasága által emelkednek felül sok kitünő férfi azután alig husz évvel irt levelein, hanem ítélőtehetsége önállóságában, és sok találó, többnyire csak úgy könnyeden odavetett megjegyzésében, a tartalomteljes izlés- és szellemképzettségnek még a mai nőknél is nem mindennapi fokát árulta el. Valódi Lessing-szellem van ezen egyszerű, igénytelen levelekben, s ugyancsak ilyen azon pajzán tréfás humor, mely mögött az irónó jeles érzelmei komolyságát elrejteni tudta.

König asszony heidelbergi születésű volt, s daczára annak, hogy a búskomorságra hajlammal bírt, a vidám délnémet mozgékony-ságot, új hazájának északi környezetében is megtartotta. Lessingnek az ő közbeszórt, többnyire szikramszerűleg éles nyilatkozatai a művészeti és irodalmi dolgok felől mindig kedvére voltak. A mint pl. egyszer azt írta neki, hogy a bécsi nőknek igen jóknak kell lenni, mert ott egy darab, melynek hősnője egy gonosz asszony, roppant közönséget vonz, Lessing azt felelé, hogy „azon megjegyzését, miszerint a nőknek igen jóknak kell lenni ott, hol megérdemli a fáradságot egy gonosz nőnek színpadra vitele, igen helyesnek találom, csak aztán egy ilyen előadás több kárt ne tegyen, mint hasznot. Sok nő jó, mert nem tudja, hogy kell hozzá fogni ahhoz, hogy rossz legyen.“

Tehát felfogásuknak és ítélőtehetségüknek módjában és hangjában a kölcsönös egyetértés meg volt, de jellemeik és az érzelem és lélek-nemesség nagy és jeles vonásaiban is oly benső rokonságot mutatnak, hogy ez érzékelés szemlélésénél önkénytelen eszünkbe jut a híres Lessing-féle darabnak két alakja, Minna és Tellheim. Már fentebb, König asszonynak több kitünő tulajdonságát, éles női esztét, a szerencsétlen és nehéz helyzetekben állhatatos biztosságát megismertük. Ehez járult azon korlátolt előítéletek, kicsinyes hiuságok és makacs szenvedélyességek teljes hiánya, melyekkel a nők oly gyakran úgy a magok, mint hozzátartozóik életét megkeserítik. Ő azon férfit, kit szíve választott, nem ösztönözte fényes hivatalok és méltóságok szerzésére, a legszerényebb függetlenség valóban kedvesebb volt előtte, mint a szolgaságnak aranyozott kenyeré, és komolyan óvta, intette őt, nehogy reá való tekintetből valami olyat vállaljon magára, a mi hajlamaival, jellemével, mindkettőjük büszkeségével ellenkezik. A midőn szerettték volna Bécsbe vinni alkalmazásba, a mely nem engedett volna neki az udvartól függetlenséget, azt írta, inkább helyén van a wolfenbütteli könyvtárban, mint az udvaroncok között. S mily nagynak kellett lenni élete jövő társnője iránti nagyrabecsülésének, a midőn mintegy szükséges-

nek látta mentegetőzni nála a miatt, mert nem ódázható el magától a braunschweigi udvari tanácsosczim elfogadását; valóban nem utasíthatta azt vissza, ha a herczeget nem akarta megsérteni.

Különben ezen nőt, mint a leggyöngédebb, legszeretetteljesebb anyát és feleséget látta házikörében, aztán sok alkalma is volt a szegények és szerencsétlenek iránti könyörület szivjóságában, valamint egy nagy háztartás vezetésében kifejtett mozgalmasságában gyönyörködni. A levelében érintett többféle tárgy között néha az utóbbi érdekek is szerepelnek, és valóban háziasan s épen nem prózailag hangzik szájából, a midőn barátjától az általa tudott, fagyott ujjak elleni szernek receptjét, vagy a porcellán ragaszét kéri, vagy ha valamely levelének utóirata így hangzik: „Ha még nem olvasta volna Claudius birálatát Klopstock ódái felől, itt küldöm azt. Küldjön érte mielőbb borsót és lencsét.“ Lessingnek e megbizatosok nem voltak visszatetszők, s azokat a legkomolyabb lelkiismeretességgel teljesítette. Hiszen jól tudta, hogy barátnőjének kellemes jellemképében, ugy az apró, mint a nagy vonások, egyetlen, valóban aranyalapon nyugosznak, a határtalan becsületesség alapján, — melynek csaknem ábrándos tulzásától őt még néhányszor intenie is kellett, — s valamint minden valótlan- és mesterkélttől való ritka irtózáson. „Kegyed nem hiszi“, mondá Lessing egy fontos alkalommal, „mennyit építetek kegyednek egyetlen szavára, s mennyire meg vagyok győződve a felől, hogy egy ily egyetlen szó öntől mindenkorra érvényben marad.“ És valóban a legjelentéktelenebb, talán szükségelt hazugságot nem bocsáthatá ki ajkán zavar nélkül, sőt egyszer e miatt mentegetődött is a tulszigoruan igaz Lessing előtt, s felkiáltott: „Én nem tudok hazudni, ön tudja, én ó-frank nő vagyok!“

De épen az, mit már akkor Németország előkelő köreiben mint „ó-frankot“ megmosolyogtak, épen e magvas, az értékesre, a tisztára, a valódira irányzott derék érzület, ezen a szenvedő érzelgősségtől, vagy a felciczomázott frivolitástól még meg nem mételyezett régi német szilárd becsületesség, épen ez volt az, a mi Lessing minden izében német természetére oly jótékonyan hatva, lelkébe világított, s őt oly ellenállhatlanul vonzotta. A biztos felismeréstől a szilárd elhatározásig tudvalevőleg nála nem volt messze.

A mint barátnője tavaszszal Bécsből visszatért, s őt Wolfenbüttelben átutaztában meglátogatta, akkor sziveik érzelmeinek meleg folyása minden tartózkodáson áttört, s mint egy titkos, még a legközelebbi rokonok előtt is elrejtve maradt jegyesség ideje kezdődött meg. Az erre következett levelekben ezen változás ugyan nincs határozottan érintve, e pont csaknem szüziés bátortalan, tulságosan gyengéd módon sejtetik, de félreismerhetlen a bizalmasabb viszony, s az eddigi merev megszólítás helyett, (kedves asszonyom, kedves Lessing ur,) most már „legkedvesebb barátnőm, és kedves barátom“ járja.

Látni való, hogy ezen szerelem nem árasztja szét egy későbbi korszak romanticus illatát, ez nem font viruló rózsákat a fiatal fürtök közé, nem álmodozott a hold halvány sugárainál, s nem sohajtozta el, susogó jázminbokrok közt örömét és bánatát, s nem is volt abban semmi a forrongó kedélyállapot azon érzelemmámorából és vad hevéből, a melyet később a Wertherkorszak kéjphara idézett elő, s szabadított el lánczáról. Két, eszélyes, jó, magasra törekvő, nehéz viharokban megpróbált és megtisztult lény találkozik az életnek meleg bár, de gondokkal teljes delén, nyugodt, tiszta tekintettel mindenik felismeri a másíknak valódi, ritka becsét, s lényök-

nek legnemesebb része, a lassankinti érintkezésben csöndesen szövődik viszonynyá, mely odaadó önfeláldozásban, az önlegyőzésnek alázatteljes erejében, a bensőségnek eszményi hatalmában és melegségében alig találja párját az emberi szívek történetében. Ez volt Lessingnek és König Évának szerelme, a mint az leveleikben nyilatkozott. Például mily meghatólag hangzik az, a mint Lessing öt agg édes anyjának halála feletti mély fájalmában a következő egyszerű szavakkal vigasztalja: „Adná az isten, hogy annak biztosítása, hogy tud a világon még egy lényt, ki kegyedet mindenfelett szereti, némi vigaszául szolgálna. Ezen lény minden boldogságot, mi még számára rendelve van, egyedül kegyedtől vár, s e lény kéri kegyedet, épen ezen boldogságra való tekintetből, szakítsa el magát az elmúltak feletti fájalmaktól, s irányozza tekintetét főleg azon jövőre, melyben egyetlen igyekezetem leend kegyednek új nyugalmat, s napról napra növekvő gyönyörűséget szerezni.“

És mily gyöngéden, mily kellemesen fejezi ki ő is mélyebb érdekét, a midőn írja neki: „Éji 12 órakor zárom be ezen levelet, hol kegyedet az utazástól elfáradtan, a legmélyebb álomban gondolom, s teljes szivemből a legkellemesebb nyugalmat kívánom, magamnak pedig arról való minél hamarabb meggyőződést, hogy ön, az utazás fáradalmait kipihelve, egészséges és elégedett. Irhat azon kívül egyebet is, mi épen nem lesz ellenemre. De azoknak mind oly szavaknak kell lenni, melyek egyenesen szivéből jönnek, épen mint azon szavak, melyekkel én mondom, hogy önnek legkedvesebb barátom, legőszintébb barátnője vagyok.“

Igy tehát a házias boldogságnak minden benső feltételei megvoltak, s a két szerető lény életkora nem engedhette nekik az elhatározott egyesülés hosszabb elhalasztására gondolni. De a sors a kellemetlen nehézségek egész halmazát tornyosította fel előttök. Mert a Königféle üzlet és vagyon bonyodalmai a legtetterösebb belátás mellett sem akartak kibontakozni, s a híres Lessinget hercege, ki kegyencznőire százezreket pazarolt el, még mindig nem helyezte oly anyagi állapotba, hogy magának Wolfenbüttelben szerény családi életet alapíthasson. Minden nap várta a fejedelmi ígéret teljesítését, s ennél fogva némi türelmetlenséggel sürgette a mielőbbi összeköttetést. A mint barátnője panaszkodott: „A világ legnyomorultabb zugában örömet élnék kenyéren és vizen, csak e tömkelegből már valahára kiszabadulhatnék“, Lessing, helyzete gyors javulásának reményében felelé: „Ha a világ legnyomorultabb zugában, kenyéren és vizen óhajtaná inkább élni, mint jelenlegi zavaraiiban: Wolfenbüttel zugnak eléggé zug, s a vízben és kenyérben, sőt még valamivel többen, bizonyosan nem lesz hiányunk.“

Ki egy szerető női sziv vágyódását ismeri, az érteni fogja azon nehéz küzdelmet, melybe König Évának, barátja ily meghatólag nyilvánított s általa is osztott kívánságának visszautasítása került. De nemes büszkesége, s okos lelkiismeretessége nem engedék meg, hogy a szeretett s magas szellemi örponon álló férfinak, a prózai zavarok és aggodalmak egész seregét vigye házába, melyeket ő egyedül akart átszenvedni, s magáról és az övéiről elhárítani. Állhatatosan azt felelé: „Életem letűnt napjaira nyugodtan gondolhatok vissza, egész azon perczig, melyben elég gyenge voltam szerelmemet bevallani, melyet elhatároztam, hogy eltitkolok; legalább addig, míg körülményeim szerencsés fordulatot vesznek. Meg vagyok győződve, hogy ön mégis mindig baráti részvéttel viseltetett volna mind az iránt, mi engem illet; de ügyeimet nem tette volna a magáéivá, mint most teszi, bár azt tennie nem kellene. Mert azon elhatározásom megdönthetlen marad: ha szerencsétlen vagyok, egyedül maradok, és sorsát nem fűzöm össze a magaméval.“

Okaimat ismeri, sőt őszintesége nem engedte önnek, hogy azokat ne helyeselje; ne nevezze tehát azokat kifogásoknak, — ezen szó kifogás, igen bántott, — kérdezze meg szívét, ha vajjon hasonló esetben nem épen ugy cselekednék-e, s ha szive nemmel felel, akkor higgye meg, ön engem félannyira sem szeret, mint én önt szeretem. Az egyetlen, mire kérem az, hogy általam ne engedje magát terveiben zavartatni, hanem cselekedjék ugy, a mint akkor cselekedett volna, ha engem nem is ismer.“

Ez, mint Stahr Adolf, hires „Lessing Biographiá“-jában mondja, a Tellheimféle lelki fenéség nyelve volt, s e nyelvet senki nem értette jobban, mint Lessing. Hallgatott. A szeretett nőt 1772-ben februárban még egyszer kellett a bécsi veszélyes és szomorú utra indulni látni. Maga azt hitte, hogy ügyei rendezésével négyhétig igénybe lesz véve. De a hetekből hónapok, a hónapokból évek lettek, s az elválás óta három év és hat hó telt el, emésztő vágyakozásban, boszúság, bánatteljes, vonszolódó fáradalomban. Mi itt nem Lessing életiratát adjuk, különben le kellene írunk, hogy e férfias jellem, e rettenetes években mennyi boszúságon, mennyi megszegenítésen, mennyi haragon ment keresztül. „Élete egyetlen reményének teljesedése“, a mint nősülését nevezte, mindig oly közel volt hozzá, és mindig távolabb és távolabb látta azt elodázva, a nélkül, hogy annak végét belátta volna. A braunschweigi udvar jól tudta, hogy a büszke nemes szarvas erős lánczon van, s nem gondolt helyzetével és óhajaival, mióta, a félt Bécsbe hivatást meghiusulva látta.

Vessünk fátyolt e lázzító sötét képre, s forduljunk a barátságos sugarakkal felkelő naphoz, mely mégis végtére, valahára a küzdelmek és fájdalmak ezen éjéből felküzdte magát. Mig Lessing, mint a fiatal braunschweigi hercegi Lipót kísérője, nyolcz hónapon át tett Olaszországban egy meglehetősen fárasztó, s tudományos tekintetben ránézve kevés sikertől kísért utazást, jegyese, kit ez alkalommal Bécsben meglátogatott, 1775. augusztus havában Hamburgba visszatért. Hitelezői ki voltak fizetve, még egy kevés évi jövedelme is maradt, s Lessing is hosszabb időre visszaérkezte után szabad lakást és valami jelentéktelen pótléket kapott, s ezzel oly jövedelmet, mely őt elhatározásához hiven, képesítette, a nejének vagyónában való minden közösséget és részvétet visszautasítani, s annak a gyermekek részére való biztosítását kieszközölni. Csak most lehetett komolyan gondolni az összeköttetésre, mely 1776. október havában egy jó ismerős család falusi jószágán (Yorkban) a legnagyobb csendben megünnepeltetett.

Igy tehát annyi év küzdelmeinek célja el volt érve, s már néhány héttel az új házasság megérkezése után, a csendes Wolfenbüttelben egy boldog ház virágzott fel, emeltetve azon béke által, melyet csak a szerelem ad, átlengve és átmelegítve a lélek, a vidám és kellemes esaládiaság fuvalma által, s az a szorongatottakra és szükölködőkre nézve a könyörületes jótékonyság temploma lön. A könyvtár szobáiban már nem azon görnyedt és sötét tekintetű férfi járt-kelt, kit az utóbbi évek szemlélték, tekintete magasra volt emelve, arczából azon kedélynek biztos és örömteljes kellemérszete volt kiolvasható, mely végre megtalálta az oly sokáig és oly fájdalmasan nélkülözött békét.

Mendelsohn Mozes és más barátai, kik Lessinget ez időtájt meglátogatták, őt annyira megifjodottnak és felüdültnek találták, mint legszebb korában volt, s csak a véletlennek tulajdonítható az, hogy jegyzeteikben nem mondanak ítéletet azon nő felől, ki reá ily csodálatos befolyást gyakorolhatott. Azonban Lessing házáról még birunk egy fontos bizonyítványt, s az

a később oly híressé lett Spittler történéstől eredt, ki akkor néhány hétig Wolfenbüttelben időzött s Meuselhez a következőket írta:

„Wolfenbüttelben csaknem három hétig voltam, s ezek életemnek legboldogabb, legtanulmányosabb napjai, miután Lessing előttem házát megnyitotta, s az ottani könyvtárnak teljesen szabad használatát megengedte. Biztosíthatom önt, hogy ő a legnagyobb emberbarát, minden tudományosságának legmunkásabb előmozdítója, s segíteni szerető, leereszkedő pártfogó. Észrevétlenül oly bizalmassá lesz az ember vele, hogy szükségkép el kell felejteni, minő nagy emberrel beszél. És ha lehetséges volna több emberszeretetet, több munkás jóakaratot találni, mint Lessingnél, — ugy Lessing asszonyánál találnók azt. Azt hiszem, ehhez hasonló nőt nem fogok találni többet. Szívének mesterkéletlen jóságát, isteni lelkinyugalmát, a legbúvösebb rokonszenvvel mindazokkal közli, kik szerencsések vele érintkezni. E nagy, érdemes nőnek példája, neméről való fogalmaimat véghetetlen fokozta, pedig talán igen is rövid ideig voltam Wolfenbüttelben arra nézve, hogy minden előnyét felismerhessem.“

A szerencse azonban, mely a föld közönséges gyermekeit gyakran oly pazarul árasztja el adományaival, a kiválasztott, s magas rendeltetésre hivatott embereknek, hűtlen, gonosz társa szokott lenni. A mint Lessing a karácsonyi szent napokat másodsor ülte meg saját bizalmas körében, a nagy gyermekbarát, hogy boldogsága annál teljesebb legyen, egy kedves fiacskát ölelhetett apai kebelére. De csak néhány óráig örvendhetett ez ifju élet meleg lehelletének, mert a csecsemő bezárta szemeit, megmerevedett, s meghidegült. Azon keserü humorral, mely nála a kétségbeesett fájdalom kifejezése volt, közlé barátjával Eschenburggal: „Örömöm igen rövid volt. Oly nem örömet vesztettem el ezen fiut, hiszen oly okos, igen okos volt! Ne higgye ön, hogy az apaság néhány órája bennem a majomi szeretetet kifejtette volna. Én tudom, mit mondok. Hát nem észre, okosságra mutat az, hogy vasfogókkal kellett a világba lépésre erőszakolni, s annak hiábavalóságát oly hamar felismerte. Nem észre mutat az, hogy a legelső alkalmat felhasználta, hogy abból megillanjon? Igaz ugyan, hogy a kis hurgyafejű, anyját is maga után vonszolja, mert kevés remény van megmaradásához. Ohajtottam, hogy nekem is legyen egyszer oly jó dolgom, mint más embereknek, de biz az nem sikerült.“ S minden csapás között ezen legmegrázkódtatóbbtól és legvégzetteljesebbtől sem lett megkimélve. Napokon, éjeken át ült szörnyü aggodalmaktól marczangolva, pillanatra fel-feléledő reménytől élesztve, az eszméletlenül fekvő feleség kórágánál, ki már csak őt ismerte, s végre is erőszakkal kellett őt onnan eltávolítani. „Nőm meghalt; ime ezen tapasztalattal is gazdagabb vagyok“, így jelenté végre egész életboldogságának megsemmisülését Eschenburgnak.

1778. január 12-kén, második férjhez menetele után egy év s néhány hó mulva temette el Lessing Éva. A wolfenbütteli temetőben pihennek tetemei. A német nép költőinek jegyeseit, s nejeit kedves emlékében tartotta meg, s illatos virágkoszorukat helyezett azoknak sirjaira. Szőjje be ez emlékek közé azon szellem és erényekben gazdag, valódi német nőnek, nagy, de csaknem elmosódott képét, ki a nagy Lessingnek örömtelen életutján, az egyetlen, rövid bár, de mély és benső örömpillanatot nyújtotta. Három évvel élte túl szerelmesét, a midőn ő is, (nem egészen 52 éves korában) beteg, a küzdelmekben s a bánatban kifáradt fejét nyugalomra hajtá. „Egykor“, írta Mendelssohnak, „egészséges, karcu fácska voltam, ma pedig rohadt, redves aggtörzs vagyok. Ah, kedves barátom, a jelenésnek vége.“

De a rohadt törzs még csudálatosan üde és zöld ágakat hajtott. Azon évek voltak ezek, melyekben tompa gyászából az átszellemülésig kiragadva magát, hatalmas csatáit víta a sötét igazhitőség ellen, a melyekben „Az emberi nem nevelését“ irta. „Náthán“-jában az emberiség győzelméről örökké ifju hattyudalát énekelte. Nem tartozom azon lyrai elemek közé, kik személyes érzelmeiket örömet fitogtatják. Annyi azonban bizonyos, hogy őt mindezen művei teremtésénél végperczéig, megdicsőült nejének szellemalakja lengette körül, kiről annak halála után annyiszor elmondotta: „Ó, ha ismertétek volna őt!“ „Ha hátralevő napjaimnak felerészével megvásárolhatnám azon boldogságot, hogy a másik felerészt ezen nő társaságában éljem át, ó, mily örömet tenném azt.“

Ki Lessing Évát saját nyilatkozataiból óhajtja megismerni, olvassa el annak Lessinggel váltott leveleit. Ezek az eddigi kiadásokban Lessing többi levelezései között voltak szétszórva, míg azokat nem régiben Dr. Schöne Alfréd, Erlangenben nagy gonddal egy önálló gyűjteményre egyesítette, s azok „Briefwechsel zwischen Lessing und seiner Frau“ czímmel Herzel S.-nél Lipsében megjelentek.

Közli: SZABÓ ANTAL.

MIKES KESERVE RÁKÓCZY SIRJÁN.

Magam maradtam hát e pusztaságban,
Mint őszi lomb, mit elsodort a vész!..
A szép tavasz, mit esdekelve vártam,
Ősz fürteimmal öröktélbe vész. —
Reményeimnek elhervadt virága,
Vérkönyekkel hiába éltetém;
A sors kajánul gyökerébe vága,
S most itt sötétlik busan, feketén!

. . . Elhunytak ōk, a fényes csillagok mind . . .
Oh szent hazám, nincs többé nagy fiad!
Bercsényi lelke nem bír meg a kint,
És vele megtört szíve anyyinak! . . .
Őt élteté még égő honszerelme,
Bár golgothára hurczolák nevét. . . .
S itt nyugszik ő is, föld porába verve,
Mint saskesely, ha szárnya megtörék!

Rákóczy itt . . . e néma sirhalomban! . . .
Oh öltés sötét gyászt árva nemzetem! —
Szent téreden bár annyi gyászhalom van,
Egy sem borúl ily drága tetemen! —
Jer, jer! zarándokolj e sirhoz el; —
Itt nyugszik ő: reményed csillaga! —
. . . Szavamra ah, hogy senki sem felel! —
Vagy nemzetem, ő volt csak egy maga.

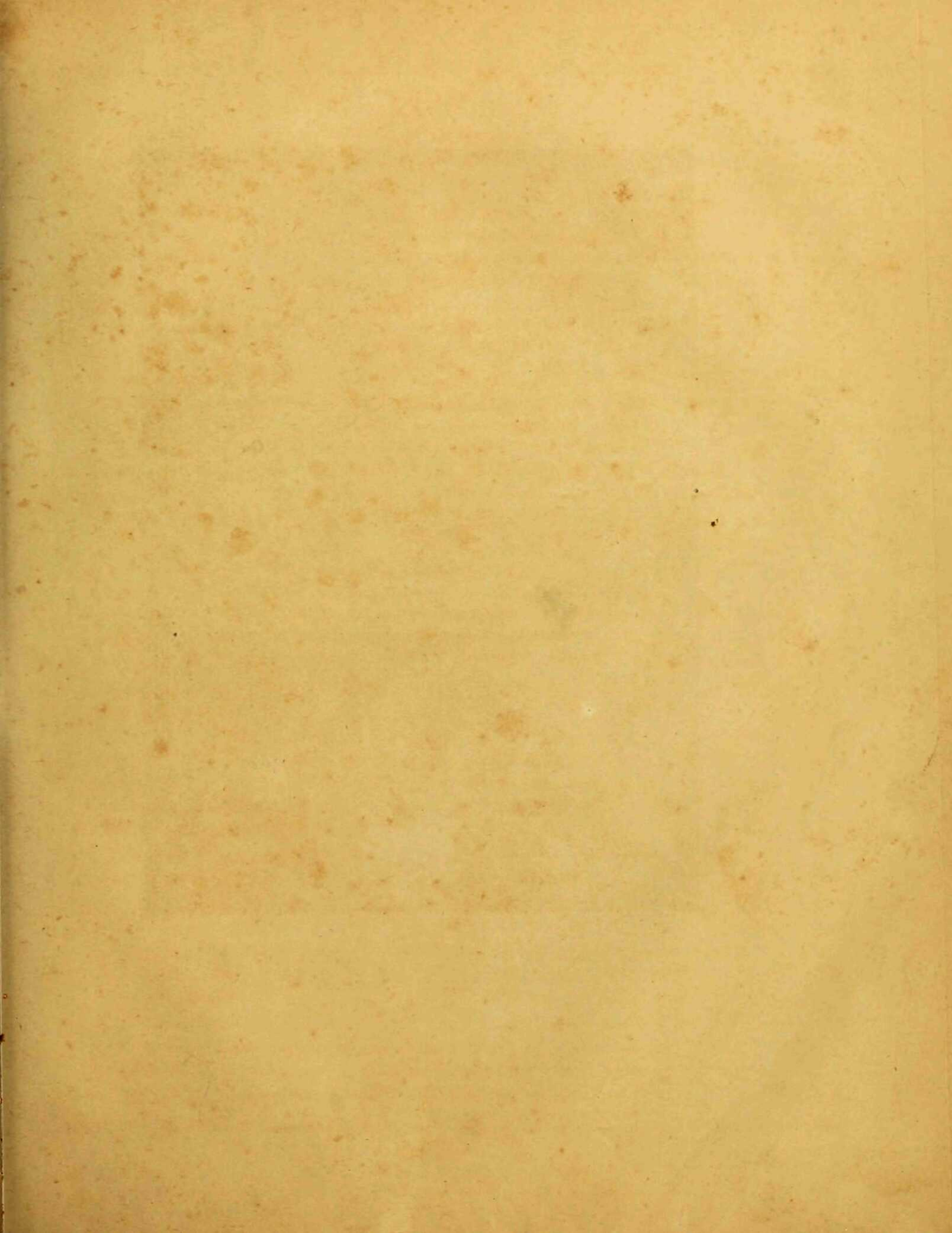
Csak egy maga! . . . Egy nép reménye, vágya,
Mely sejtelemként ülte meg szívét, —
Lelkében gyult egy nagy közös világba,
Fénylő sugárit onnan hintve szét.
Szabadság égő napja volt ő, melynek
Büvös varázsa éltet, vonz, nevel. . . .
A nap leszállt, — helyén bús árnyak kelnek,
Hazám, hazám! sötétlő éj fed el!

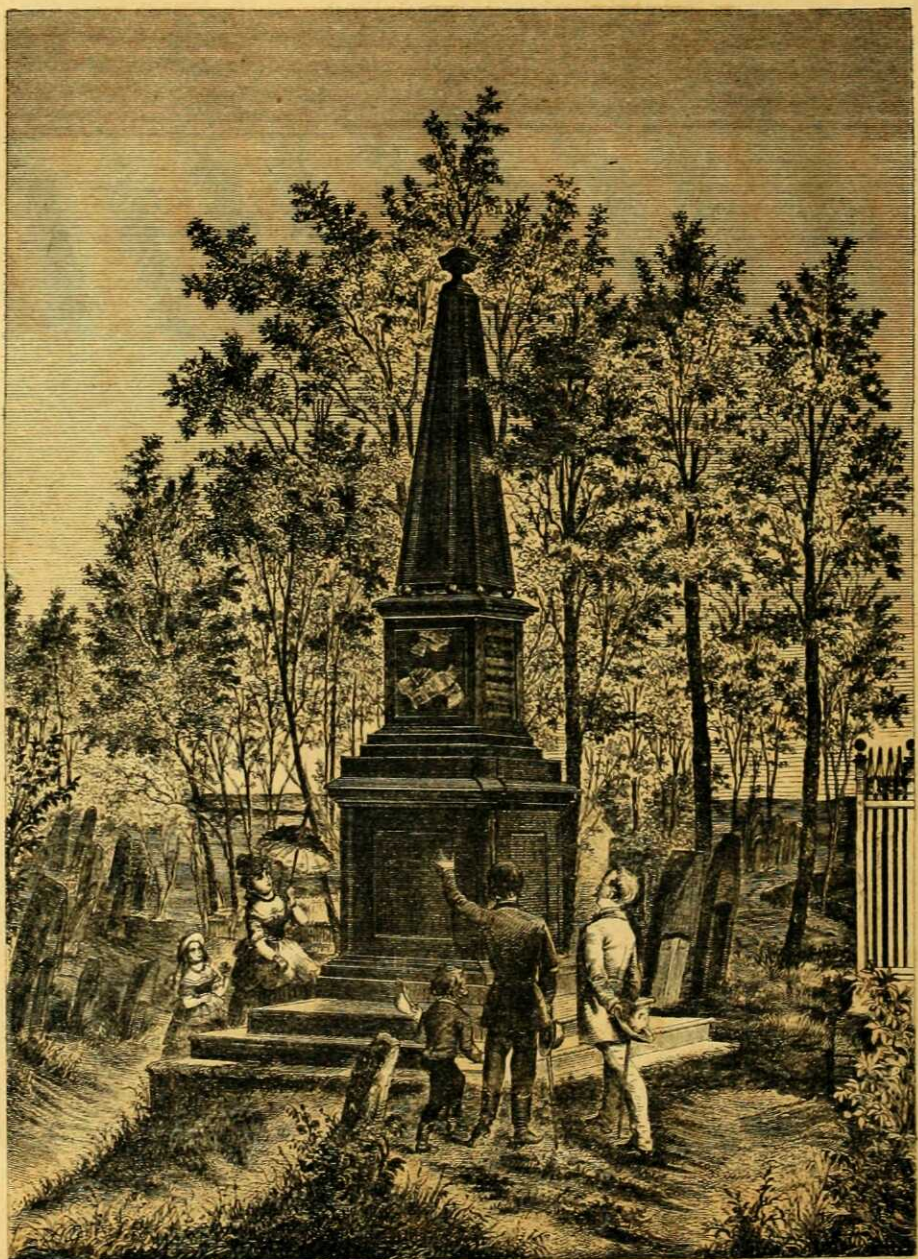
Aludni fogsz, miként ő alszik itten,
Aludni fogsz oh népem ujolag! —
Mások duskálnak drága kincseidben,
Neked csak koldus-hulladék marad! —
S kik osztozának sóban és kenyérben,
Reád gyujtják a megviselt tetőt. . . .
S ha lesz, ki felsír még a gyászos éjben,
Üldözni fogják, mint gonosztevőt!

S ő nem leend ott, hogy felrázzon újra,
Lángszellemével ő nem lesz veled. . . .
Lehull fejedről a dics koszorúja, —
Feledve lesz dicső híred, neved! . . .
Kihal szívedből nagynak, szépnek álma,
Mint ápolatlan gyöngé mécsvilág. . . .
S szokott igában léha szívvel járva,
Gunynyal mosolyg le, majdan a ki lát!

. . . De nem, de nem! — te nem fogod feledni,
Lángszellemét, te nem feledheted! . . .
Ha bár a por örökre fogja fedni,
Nagy lelke ott lesz, — nemzetem, veled! —
S fel-feldobog kebled, — mint ősi lángtól
Fel-feldobog a néma bérczkebel, —
Mely benne titkon, s addig-addig lángol,
Mig fénye büszkén tör magasra fel!

ILLYÉS BALINT.

Gondi és Egei fényképe után.

CSOKONAI SIREMLÉKE.

CSOKONAI SIREMLÉKE.

(KÉPPEL.)

I.

iszteljük meg azt a szent helyet, és tegyük azt örökké tiszteletessé, a hol egy jó ember fekszik. . . .

A debreczeni ref. főiskola seniora által vezetni szokott halotti anyakönyvbe az 1805-dik évről jan. 30-ról ez jegyeztetett be: „Pét. (erfiautzán) Vitéz Csokonai Mihály, 31 éves, sz.(ár)az bet.(egységben) — (eltemtetett) — ingyen.“

Az a balsors, mely Csokonait életében oly kegyetlenül üldözé, nem szűnt meg dühöngeni még gyászos ravatalánál sem. A főiskola, melynek életében több dicsőséget szerzett, mint tanárai összesen, ingyen temetteté el, de az ifjuságot testületileg nem engedé a gyászkiséretben részt venni.

Eltemtetett a hatvan-utczai temetőbe.

Sirját egyszerű fejfa jelzé, mint más közönséges halandóét. „Arra a száraz fára, — írja Dombi Márton — melynek fatális nagy rendeltetése az, hogy azon szép magyar lélek takarója, a Csokonai teste hol fekvését, a hatvan-utczai temető homokjában mutassa, zavarodott fővel én készítettem a felülírást.“

Dombi latin felirata magyar fordításban így hangzik:

„Itt nyugosznak Ovidius, Virgilius, Horatius, **Csokonai Vitéz Mihály személyében.** Midőn éltek, egyesülének, s midőn meghaltak, ide temettettek.

„Kinek, ha tanulmányait puhatolod, — ékessége vala a tudományoknak, disze a hazai irodalomnak, dicsősége a magyar Parnasznak. Példányul szolgáló fogékony szelleme korát felyűlmulta. Ha erkölcsét vizsgálod: szelid, hizelgés nélkül; igazságos, vadság nélkül; kedves, hiuság nélkül.

„Meggzűnt élni kora 32-dik évében, (kiről, ha műveiből eszélyesen becsülöd, azt fogod mondani, hogy századot élt). Vidám és életrevaló volt; élt mint költő, meghalt mint keresztyén; előadván rövid foglalatlanban a magyar tudományokat.

„Hogy meghalt: örökös veszteség, halhatatlanságra méltó. De hogy ő volt: a magyarok mindig örvendenek; hogy elhalt: gyászolják.“

Ez volt első sirirata a kora legnagyobb költőjének.

A közönség, bár folyvást meleg rokonszenvvel viseltetett Csokonai iránt, megelégedett a kicsiny fejfával. Ki tudja, talán elnézi ezt az egész Magyarország is, ha távolról figyelmeztető szó nem hangzik.

Cserei Farkas erdélyi költői lelkü főur agyában fogamzott meg először azon szép eszme, hogy a nemzet Csokonainak sirszobrot emeljen. Cserei e tervét tudatá Kazinczyval, a költő halálózási évében aug. 15-kén.

Nagy eszme volt ez akkor, midőn azelőtt még egy magyar író sem tiszteltetett meg ily

közköltségen emelt emlékkal. Cserei mintegy titkosan írta ezt Kazinczynak, mert félt — „az ujságlevelék Censorától.“ „Dobraverés nélkül szedjünk össze mintegy száz forintot e célra — írja Cserei — s ne szóljunk mindaddig, míg a Cippus felálland a sir felett. Száz forinttal azt felállíthatjuk. Faragott követ reá csak azért sem kell tenni, mert azt Debreczenben, a hol becses a kő, bizonyosan sacrilegus kezek fogják illetni; a téglát meghagyják“ sat. Cserei terve az volt, hogy „vagy római izlésű cippus, vagy egyszerű pedestal állíttassék Csokonainak.“

Kazinczy helyeselte a siremlék eszméjét, s 1805. okt. 17-diki levelében elmondja erre nézeteit; a halotti antik medenczét Hamilton nápolyi gyűjteményéből ajánlja venni, s erre pillangót metszetni. Kazinczy ezen feliratot javalta:

(A homlokköre):

Csokonai Vitéz Mihály hamvai.

(Egyik oldalra):

Született.... Meghalt....

(Másik oldalra):

Árkádiában éltem én is!

1806. május havában Kazinczy már érkezettnek látta az időt, hogy a Csokonai siremléke tervével nyilvánosan is fellépjen. Fentartá ugyan Csereinek a kezdeményezés dicsőségét, de közös megegyezés szerint „az ujságírónak Kazinczy írta meg.“

Elképzelhetni azt a feltűnést, melyet e sorok szültek, kivált Debreczenben, hol a „tudós férfiak“ még ugy emlékeztek Csokonaira, mint kicsapott diákra. „Debreczen nem tudja — írja Kazinczy — mit akar a márványon az Árkádia? s csak azt tudja, hogy — az, derék marhalegelő volt, kivált szamarakra.“

Kazinczy tulszigoru megjegyzései Debreczenről nem maradtak észrevétel nélkül. A nagy nyelvújító lenező sorai elkeseredett harcot idéztek elő, s a vita Kulcsár István „Hazai tudósításai“-ban ugy elfajult, hogy az emlékkő ügye csaknem háttérbe szorult a személyeskedések miatt. Kazinczy már annyira ment, miszerint kijelenté, hogy a „debreczeni bibliothekában sem lesz bátorságosabb Csokonai szobra az irigység vandalismusától, mint a sirnál.“

De nem feladatunk jelenleg e vita rajzolása, csakis azt említök fel abból, a mi szorosán tárgyunkhoz tartozott.

A Csokonai siremlékét illető felszólalást a szerkesztő lelkes, buzdító sorok kíséretében hozta napvilágra.

A felhívó szózat nem maradt eredménytelenül. Megkezdődtek az adakozások. És így — Csokonai volt az első magyar író, kinek emléksobrára a nemzet legelőször adakozott.

1807. ápril havára ki is volt már tűzve az idő, mikor az írók idegyültek volna a Csokonai siremlékének ünnepélyes felállítására. Az első kő letétele Csereinek hagyatott fen. Emlékbeszédet Kazinczy tartott volna. „Azonban édes barátom! — írja K. Csereynek, — azon Károlyban lakó Bitterwasser, vagyis micsoda istenkáromló nevű német Architectus hadd tenné meg a rajzolatot az állítandó oszlophoz, hagynád meg neki, hogy ne czipfrázzon. Je einfacher, desto schöner. Osztán meg kell gondolni, hogy azon helyen marha is fog legelni, hogy azt összetördösik, ha drága kő lenne ellopódssák. A márványtábla csak oly nagy legyen, hogy az ujságban levő irás férjen reá.“

Még csak 56 forint volt kéznél, midőn Kazinczy hírét vette annak, hogy Batthyány Lajos herczeg Körmenden saját kertjében Geszner tiszteletére szobrot emelt. E szobor megtetszett mind Kazinczynak, mind Csereinek, s ujabban e mintát fogadták el. Ekkor írta K. Széphalomról 1807. ápr. 6-kán Csereinek: „Akármit mondjon Debreczen, és akármit mondhat, a kőnek ott kell állani, a hol Csokonai fekszik, a hely szép, nem szép, az mindegy! mert szent; — a hamv által szent.“

1807. ápril haváról elmaradt a köfelállítás. De az eszme nem aludt el, sőt mindjobban érlelődött. Most már nagyobb szerű emlék terveztetett, ha mindjárt a két derék férfunak kellett volna is áldozni.

1808. ápril 9-kén írja Kazinczy Csereynek: „Már 283 forint van kezemnél, (melyhez Debreczenből is járultak,) ebből kitelik a kő levitele is, és így az lesz főgondom, hogy az augusztusi vásárkor fenálljon. Örvendj barátom! A te ideád teljeseledést ér.“

De a sors máskép akarta. A mondott időre a siremlék nem készült el. A mit — tudomásunk szerint — utóljára irt Kazinczy e tárgyban, 1808. jun. 12-ről, ez: „Csokonai kőve készül, de a kövéső meghalt. Isten tudja, mikor boldogulhatok szomjuhozva szomjuhozott feltételünkben?“

Nem boldogult soha. Az eszme elaludt.

Csokonai fejfájáról még a felirat is elenyészett!

II.

Év év után telt.

Az eszme nem halt meg, de mégis aludott.

Majd felderült rá az ébredés kora.

A minden szépért és nemesért lelkesülni tudó tanulóifjuság az 1819-dik évben magáévá tette Kazinczy tervét, s Csokonainak siremléket akart emelni.

De az ifjuság „kegyes atyái“ — a tanárok közbe léptek, s betiltották határozottan a tanulóknak nemes szándékuk kivitelét.

Igy az ifjuság nem pótolható helyre a lefolyt évtized mulasztásait.

És az eszme ismét elaludott.

Év év után mult.

Végre nem tudta senki, hol nyugsznak a költő porai?

III.

Az eszme 1835. aug. 26-kán éledt fel újra Debreczenben — egy új nemzedék korában.

Vecsey József és Beregszászy Pál főiskolai tanárok állottak az ügy élére.

Ketten indultak el a nagy munkára, s — állítólag — feltalálták Csokonai sírját.

Ötött vasemlék határozatotott. A terv készítésével Beregszászy, a költség előteremtésével Vecsey bizattak meg.

Mindketten lelkesült szenvedélylyel láttak feladatuk megoldásához.

Beregszászy csakhamar elkészült tervével, s ez közszemlére kitétetett a kaszinóban. Tetsetett akkor a terv mindenkinek. Így nem volt más hátra, mint valósítani azt.

Vecsey adakozásra hívó szava nem hangzott el a pusztában kiáltó szó gyanánt. Péczely József tanár pedig a debreczeni tanulói ifjuság áldozatfilléreit gyűjté össze.

Az ármány még ekkor sem hunnyáskodott meg. Péczely lelkes felszólítását a „Rajzolatok“ és „Jelenkor“ folyóiratok gunyiratokkal kísérve adták ki. A főiskolai tanárkar pedig még ekkor sem tudta levetkezni elődeitől öröklött gyűlöletét Csokonaink iránt. Az ifjuságtól begyűlt pénzt visszaadni rendelte. De ez mégis lerótta a kegyelet adóját. Nem vette vissza pénzét.

Meglevén a költség, az ércszobor megrendeltetett — Beregszászi terve szerint az ungvári uradalomban levő turja-remetei vasgyárból.

Az adakozásokból begyűlt 2321 frt 23 kr váltóczéd., a vasgyárnak fizettetett: 2134 frt 15 kr; felállítási költség 143 frt 50. A fenmaradt pénz, a szobor rajzának több példányban kiállítására fordított. A város téglát, meszet, a salétromfőzde az emlék alatt álló 8 darab követ adta. Az építömester ingyen dolgozott.

És Csokonai siremléke valahára készen lőn. Valóban ép oly küzdelemteljes e szobor története, mint a költő élete. A sors még emlékét sem szünt meg üldözni.

De a kegyelet mindenható ereje felállítá a 75 mázsás sirsobrot az eredeti terv szerint, 1836. július havában, s történt az minden ünnepélyesség nélkül.

Ez emlék rajza hű másolatban képünkön látható.

Nyugoti oldalán írva áll: „Csokonai Vitéz Mihály született 1773. Debreczenben. Meghalt 1805. — Hazafiai emelték 1836.“ Délről allegorikus kép látszik; felhőben szárnyas angyal koszorút tart; alatta lant díszlik, rajta két trombitával a halhatatlanság jelképezve. Kelet felől a költő műveiből ez áll:

„— a Muzsáknak szózatja
A sirt is megrázkódtatja,
S életet fuval bele.“

Északon szinte angyal látszik a levegőben, s alatta könyvek sarkain a költő örökbecsű műveinek czimei vannak felírva.

És ott áll az emlék a hatvan-utczai temetőben.

És most a magyar nemzet kegyelelte virraszt e sir felett.

Áldjuk poraidat megdicsőült Vitéz!

A KÜZDELEM NEHÉZ VALA . . .

küzdelem nehéz vala,
Szivem sebe vérzik, sajog;
De erő még van lelkemben, —
Nem törték meg a sóhajok.
Jere vissza mámor, ábránd,
Im' Tantalus egyre eped. . . .
Ragyogjon egy kihalt világ,
Üljünk érte nagy ünnepet.

. . . . S feltámad a porba vert vágy,
Emlékezet regét mesél,
Mámor, ábránd szivemre hull,
Mint őszszel a hervadt levél. —
A lemondás és bocsánat
Engesztelő fényben füröszt,
Tépett lelkem gondolata
Békén jár-kei a romok közt.

Oltár előtt imádkozva
Ott térdel egy fehér alak;
Ragyog. Oh még nem is tudja,
Hogy a tavasz is hervatag!
Lágy fohásza titkon repül,
Mert felülről kap szárnyakat.
Ha már minden az égbe száll,
Len a porban, óh mi marad?

Nézem, nézem fénylő arczát;
Könyben usznak a szép szemek;
Ábránd, remény felragyogva
Sugár közt mind ott szendereg.
Ne hullj még szét tündérálom,
Lelkem ugyis szivembe szótt;
Hadd zokogjak én is . . . én is
Szomorun az oltár előtt.

Órzo angyal! tárd ki szárnyad,
Szállj le hozzá, te légy vele ;
Fűröszd meg szent fénybe lelkét,
Óh emeljed az ég fele.
S bocsásd meg neki vétkeit,
Bocsásd meg neki istenem ;
Hisz' őt már én megváltottam
Szenvedésen, gyötrelmeken! . . .

SZÁNTAY ALADÁR.

A BÜVÖS ITAL.

BESZÉLYKE.

olán az ablakában diszló virágokat locsolgatta, Arthur pedig a pamlagról leste a bájos hölgy minden mozdulatát.

— Mindig csak e fagyos tekintet, e jéghideg mosoly! . . .

— Igen, így kezdődik azon költeménye önnek, — válaszolt a hölgy közönnyel, — melyet a „Rozmaringbokor“ legutóbbi száma hozott. — Olvastam.

— Oh! Jolán, Jolán mikor olvad fel . . . ?

— Kérem ne folytassa, nem szeretem az ismétléseket.

— De az istenért, meddig kinez még közönyével?! Szivem már alig bírja elviselni gyöt-réseit.

— Képzeld, mint minden poéta.

— Ah! tört ki Arthur pillanatnyi szünet után, — kacérságának akar tömjénezní tehát, midőn kikaczagja szerelmemet s visszautasítja vallomásomat, hogy megtörve lássa maga előtt amaz ifjut, kinek minden gondolata ön felé száll, kinek minden vágya az ön szerelme után so-várogl! — Ha igen: óh asszonyom, úgy még lesz erőm a lemondás fájdalmait elviselni; de tudja meg, hogy felejténi nem vagyok képes, és egykor visszatörölom azon keserü pillanatokát, melyekkel éltémet megmérgezé!

És ezzel kétségeesetten rohant ki a teremből s csaknem tébolyultan futott ki a szabadba.

A hüvös esti szél némileg csillapítá háborodását; izgatott arca visszanyerte szokott szelid vonásait. Lépteit meglassítá s csendesén haladt előbbre a néptelen utcában.

— Talán korán is itélek e nő felett!? tünődött haladása közben; óh ha e reménységár világot deríthetne a valóra! . . .

Elgondolkozott; s mig elméjét Jolánnal foglalkoztatá, — azalatt cél és irány nélkül bo-lyongott ide-oda a szük sikátorokon keresztül.

Kóborlása jó sokáig tartott, midőn egyszer csak permetezni kezdett az eső.

Merengéséből felocsudott. Körültekintett s aggodalmasan vette észre, hogy a városból ki-tévedt a mezőre.

Boszankodott mélaságáért; azonban csakhamar fékezé magát, eszébe jutván, hogy itt a közeli erdőeskében egy vén anyóka lakik, kiről azt hiszi a köznép, hogy titok előtte nincs, hogy a jövő rejtelméit úgy ismeri, mint bibliájának lapjait, melyeket mindennap szokott forgatni.

Hátha ez a sybilla neki is megmondaná az igazat Jolán felől?

Hátha e vén kuruzsoló meggyógyíthatná jóslatával szive baját?

A szerelmesek, kivált a szerelmes poéták nagyon hiszékenyek; csoda-e hát, ha Arthur is oly sokat tételezett fel az erdő jósnőjéről.

Egy alkalommal már el is indult a vén Pythia kikérdezésére, de nem juthatott hozzá; kunyhója tele volt kíváncsi néppel.

— Most azt hiszem, tanuk nélkül beszélhetek velem — gondolá hősünk és mitsem törődve a sűrű esőcseppekkel, kettőzött gyorsasággal sietett tova a süppedékes országuton.

Az eső folyvást növekedett; majd irtózatossá zápor öntözé a szomjuhozó földet; s a kellemetlen idő mégsem riasztá vissza a tudvágyó ifjút kitűzött céljától.

A nagy setétség miatt észre sem venné, mily közel jutott már az erdő széléhez, ha a koronként fellobbanó villám fénye elő nem tünteti a tölgyek homályos sudarait.

— Valahára! mormogá s merész elhatározottsággal haladt belebb a már elért sűrű fák között.

Ugy látszik eléggé ismeri az utat, mert minden fürkésző figyelem nélkül, biztos iránynyal kanyarog ide-oda a bozótos csaliton, mely kigyózva fut be az erdő mélyébe.

Most egy távoli fény tűnt elő; Arthur egyenesen e világító pont felé tartott; majd nem sokára tisztás helyre érve, egy alacsony földkunyhó előtt állapodott meg.

— Még ébren van a vén banya, dörmögé az ablakon betekintve a gyéren világított nyomoru fészekbe. Aztán az ajtóhoz sietett, de az be volt zárva. — Kelj ki odudból százánczu szörnyeteg! szólt és megzörgeté a rozsdás závárt, mire belől haragos mormogás hallatszott.

— Ki az? kérdé egy rikácsoló hang.

— Ne kérdezz, csak szaporán nyisd fel ajtódat! ebben az átkozott fergetegben semmi kedvem sincs a szabad ég alatt társalogni veled.

Erre a korhadttól gyajtó megfordult csikorgó sarkain; és az átázott éji lovag, maga előtt látta az erdei varázslónő összegörnyedt alakját.

— Ah! maga az ifju ur! szóla fanyar mosolylyal, mely százsorozá a fonnyadt arcán levő ránczokat. Egyszer volt szerencsém e csuda-tanyán — de mielőtt szóba állhattam volna vele, — már eltűnt.

— Ne csevegj annyit vén boszorka; nincs vesztegetni való időm.

— De mi az ördög hozta önt hozzám ily átkozott éjszakán?

— Valóban ördög hozott, jegyzé meg Arthur a sziporkázó kandalló felé tartva, — a két-ségbeesés ördöge. Nos tehát munkára tudákos anyókám, beszélj, jövőmről akarok valamit hallani.

Miután az öreg boszorkány megpillantá vendége kezében az előkeresett erszényt: apró szürke szemével egyet hunyorított alázatosan nyilvánítá, hogy csak adja elő az ifju ur szive szándékát és ő meg fogja mondani, ha úgy tetszik — a lutribani minő számok jönnek ki; vagy pedig azt is megsugja, mit gondol szeretője e pillanatban.

— De mielőtt kívánságát közölné velem, beszélt az anyóka; magamtól akarom kitalálni, mit forral az ifju ur jelenleg gondolataiban. — Nyujtsa ki jobb kezét, folytatá titokteljes hangon; s a kifeszített tenyér szétágazó vonalait buzgó figyelemmel kezdte vizsgálgatni. — Ön szeret, mondá szemléjét bevégezve.

— Honnan tudod te ezt?

— Titok nincs előttem, szólt a vénasszony ihlettel; következőleg azt is tudom, hogy e szerelem mire vezeti az ifju urat.

— Nos?

— A boldogságra, mert viszonszerettetik.

— De hiszen . . .

— Azt akarja mondani, hogy szeretője kinozza, gyötri. Oh! a nők eszélyesek; a látszat gyakran leplezi náluk a valót. Aztán meg épen a szerelmesek szoktak mindig veszekedni. Így tehát jóslatom szerint, ön még a legboldogabb ember fog lenni a földön.

— Igaz-e mit beszélsz? kérde Arthur felvillanyozva.

— Lássa ifju ur — beszélt az anyóka, nem engedvén magát megzavartatni; az ön kedvесе ovakodik ismét beleharapni a keserű almába, — miután első ballépése még igen élénken van meg emlékezetében.

— Hogy érted ezt? kérde ámulatlan Arthur.

— Hisz egykor, folytatá a varázslónő, — férje is örök szerelmet esküdött amaz asszonyságnak s mégis az ígért boldogság helyett, — kárhozatot lelt a vele kötött frigyben.

— Te Belzebub konyháján élősködő vén sybilla, hát még azt is tudod?!

— A nő sokat szenvedett e hitszegő ember oldala mellett, — beszélt tovább az anyóka; de az ég megszánta s a férj halála által, megmenté őt a nehéz gyötrelmekről. E félénk özvegy — —

— Oh! te pokol szülötte, honnan meritéd tudományodat, hogy ily mindentudóvá lettél?!

— E félénk özvegy, folytatá az, nem is ügyelve az ifju kérdésére; azt hiszi most már, hogy minden férfi ámit s nem akarja elárulni hajlamát, míg az érette hevülő ifju valamikép bizonyítékát nem adja valódi érzelmeinek. Pedig ő szereti önt; igen, igen és ha szavaimban kételkedik az ifju ur, készíteni fogok számára oly bűvös italt, mely meg fogja győzni arról, hogy nem hazudtam.

— Oh nem bánom, tégy a mit akarsz és ha ő valóban szeret: oly dus ajándékot kapsz, — minővel csak királyok szoktak jutalmazni.

— Van-e valami emlék itt nála kedvesétől, — például virágcsokor? Ha igen — adja át, abból készülnek ama cseppek, miknek bűbajos hatását már oly sokan tapasztalták.

— Igen, ime tárczámban van egy hervadt virágcsokor, egykor keblén viselte, — de én elraboltam; s ezzel a kiszáradt virágokat átnyujtotta.

Ekkor a banya kis olvasztó-tégelyt helyezett az izzó parázs felibe és kevés vizet töltött belé.

A mint a tégely tartalma forni kezdett, a Pythia bedobá néhány varázsszó kísérete mellett a kezében tartott virágcsokort; mire az edényből nehéz sűrű gőz emelkedett fel.

Pár pillanatig még föni engedé e szerelmi herbatheát, aztán a tégelyt levette a tüzről s miután lehetőleg meghült, — a bizonytalan színű folyadékot egy üvegcsébe tölté.

— Ime itt a bűvös ital, szólta a helyette cserében átnyujtott erszény tartalmát kíváncsian tapogatva, mely miután gazdag jutalmat látszott ígérni: elégülten csusztatá zsebébe s molyolygó arcczal kezdte elbeszélni a varázsszer használata körül teendő illő utasításokat.

— Ha majd oly válságos perczek lepik meg önt, melyek szívet akarják mintegy meggyilkolni, — kiüritendi ez üvegcsé tartalmát. De csakis akkor folyamodjék e cseppekhez, — ha már a látszat határozottan azt bizonyítja, hogy szerelmese mellőzi. Midőn a bűvös ital idegeit átjárja: működni fog a varázs és kedvесе elárulandja szive titkát, az ön iránti szerelmét.

Még néhány perczig időzött a megnyugtató szerelmes ifju, azután búcsut vevén az öreg anyókatól, megkönnyebbülten távozott.

A zápor ezalatt megszűnt; a megszakadozott felhők fodrai megöl, a telt hold élénken hintette szét ezüst sugárait; a tisztult üde levegő balsamos illatot lehel.

Arthur a természetnek ez ujjászületését összehasonlítá kedélyhangulatával s úgy találta, hogy most sokkal kellemesebb leend éjjeli kóborlása, mint akkor, midőn kevés idővel előbb a magános erdei lak felkeresésére indult.

Az anyóka pedig az ifju távozása után kioltá a kandallónak már bágyadtan égő tüzét; és az ujonnan kapott erszényt gondosan kebelébe rejtve lefeküdt s azon gondolattal aludt el, hogy milyen könnyen jégre lehet vinni a hiszékeny emberek fiait.

Olvasóink előtt talán különösnek tűnik fel, hogy ez öreg asszony oly jól van értesülve Arthur és Jolán szivtitkairól?

Errenézve megsugjuk, hogy leánya már régóta szolgál mint komorna a fiatal özvegy házában s mint afféle szemfüles szobaciczka, urnőjének minden csinját-binját ismerte, melyek felől mindig híven referalगतott tudákos anyjának, a ki aztán az így szerzett házi titkokat ügyesen tudta értékesíteni saját hasznára.

Hja, többet észszel, mint erővel!

II.

A „Fácán“-hoz czimzett vendéglő ablakai fényben ragyognak s mint megannyi tűszemek bámulnak ki az éj sötétébe.

Az a szilaj lárma, és olykor-olykor a halkulni kezdő zajból kihallatszó viharos zene élénken hirdetik, hogy a fogadó nagytermében tánczvigalom foly.

Arthur — kit irói néven Szendervölgyinek nevez a „Rozmaringbokor“ czimü dívatlap, — szintén részt vesz a multságban. Ámde ő nem osztozik az örömben, melyet a nagyszámu vendégsereg élvez; — óh mert még nem jelent meg szive királynéja.

Ott ül némán, elvonultan egy ablakfülkében; arcza nyugtalanságot árul el, szemeit merően függeszti a bálteremnek átellenes ajtajára.

A perczek mulnak és ő még sem jó!

Mily kínos állapot ez a várakozás, kivált az oly füligszerelmes ifjura, mint Arthur, kit még arra is rávitt a szenvedély, hogy felüljön a pegazusra; s kit a forró érzelmek annyira megbabonáztak, hogy kétségbeesésében még az erdei jósnőt is felkereste szivbaja orvoslása végett.

— Éjfél közelg és ő még sem jó! suttogá leverten; talán el is marad!? . . Oh! nem, nem. Jolán megigérte, hogy mindenesetre részt vesz a mai bálban. . . Tehát csak türelem! . .

És hogy türelme kitartóbb legyen, szórakozás után látott, azt pedig e pillanatban csupán lantja szerezheté meg.

Előkeresi csinos jegyzőkönyvét, melyből pár lapot tép ki, s kezébe veszi az ihletett eszméket lehellő irónt; arczára költői lelkesülést idéz, haját felborzolja, aztán ir és néz, néz és ir:

„Az öröm lakába tévedél s azt hinnéd,
A búbánat tova kergetve van innét,
A zenehang csattog, férfi és nő pattog,
A nehéz tölgypadló csakugy reng alattok, —
És én elfordulok tőlük. . . .

Gyönyörben usznak itt a szemek és arcok,—
Sziveken vivatnak győzedelmi harcok.
A csillár büvfényt szór le a boltozatról . . .
— Álomkép lehet ez
Gondolnád te . . . Én nem . . .
Hiu csillogásban
Festett ál-erényben
Kinált élvek s lopott szerelmi mámorban
Gyönyörködhetsz itten

De ha ő eljönne
Égő tekintete
Megsemmisítené az egész csoportot
Elveszne itt minden . . .
Ketten maradnánk csupán
Jolán és én . . .
S ekkor csak egyetlen
Fény világítana :
Szerelmünk csillaga.“ —

E sorokat bevégezve, — önelégülten futja át phantasiájának legujabb termékét. Szörnyen tetszik. Elolvassa tizszer, huszszor s művét mindinkább dicséri. Ha már más nem méltányolja szerelmes poétánk nyögdecseléseit, — legalább hadd legyen öröme abban, hogy lantját saját maga koszoruzhassa meg.

— Milyen alakja, milyen mértéke van ennek a versnek? szólalt meg most egy hang közvetlen Arthur mellett.

Az ifju felriad merengéséből s zavartan tekint a kérdezőre, ki nem volt más, mint egy csinos ifju gavallér, névleg Ledéri Kálmán, különben pedig Arthurnak barátja.

— Menj te gyöngédtelen! szólta Arthur haragosan és már épen dorgálni akarta barátját, midőn feltárul a terem ajtaja s a belépő angyali tünemény elfeledtet vele Kálmánt, költeményt, alakot, mértéket, mindent, s mitsem törődve tovább lantjával, epedő tekintettel rohan imá-dotta elé.

— Jolán, ön nagyon kegyetlen! susogta elfogult hangon; mily régen várom.

— A szép özvegy hideg mosolylyal válaszolt; majd büszke méltósággal nyugtatván karját az ifjuéra, — lassan vezetni engedé magát, szemlét tartandó a fényes báli vendégek felett.

Alig tettek néhány lépést, midőn a sűrű csoportból egy deli férfi válik ki s egyenesen feljűk igyekszik.

Ledéri Kálmán volt.

— Sietek bemutatni hódolatomat, — szólta Jolánhoz gyöngge meghajlással.

— Ah, Ledéri ur! — meglepszem egyszerű üdvözetével is.

— Szavakban ugy, mint tettekben, melyek nagysád magasztalására irányozvák, — nem engedem magamat korlátoltatni.

Gyöngge pir futá el e mézes szavakra Jolán bájos arczát, mig szemeit érdekelten pihentette az udvarias ifju alakján. Oh! a nők mindenkor szívesen fogadják a hizelgő bókokat.

Arthur dühös tekintettel nézte végig a merész tolakodót és csak nagy megeröltetésébe került, hogy vissza ne utasítsa a hivatlan szépalgót, — ki már is nagy szeget ütött fejébe.

— Micsoda táncz következik most? kérdé Jolán Ledéritől.

— Négyes; válaszolt az, majd mohón folytatá: megnyerhetem nagysádat e tánczra?!

— Ő velem ígérkezett, — válaszolt Arthur, nem engedve Jolánt szóhoz jutni.

— Ugy vigasztalhatlanul kell visszavonulnom meghiusult reményemmel.

A füzér már alakult és így Arthur is helyet foglalt tánczosnőjével. Szórakozott volt nagyon; Ledéri mézes-mázos szavait és a Jolán szivélyes modorát ez ifju iránt sehogysem tudta felejteni. A féltékenység kigyója felébredt keblében. Folyvást figyelemmel kísérte vélt vetélytársát, a ki épen szomszédságukban állott.

Ledéri észrevette Arthur öröködését és az valóban aggasztá, mert régen lesi a pillanatot, hogy a szép özvegy közelébe juthasson; de miután a szerelmes poéta éber vigyázata nem engedé célhoz érni: ingerültsége fokozódott szándéka sikertelensége miatt.

Már csaknem véget ért a táncz, midőn Ledéire nézve az ohajtott percz elérkezni látszott; a férfiaknak ugyanis a hölgyek visszahagyásával át kellett lejteni az ellenoldalra, — Ledéri hátramaradt, óvatosan Jolán mellé férközött s gyorsan egy papirszeletet csempészett annak alabástrom ujjai közé.

Arthur, mintha rossz szelleme figyelmeztette volna, hirtelen megfordult s borzadva látá az elkövetett merényt.

Pillanat alatt Jolán elé rohant s durva erőszakkal tépte ki kezéből a levelkét, aztán dult vonásokkal menekült ki a vigadók közül, halomra döntve a ki csak utjába akadt.

Ez esemény általános mozgalmat idézett elő, de nem sokára egy újabb körülmény még inkább növelé a teremben támadt zürzavart.

Szájról szájra röpi át a hír, hogy Szendervölgyi Arthur megmérgezte magát. Minden arcz kérdőjellé vált s csodálkozással vegyes szánalmát mindenki hallatá.

A mint Jolán tudomást vett a baleseményről, elhalványult; sejtette, mi vezeté a szerencsétlen ifjut e meggondolatlan tette. Feltámadt benne az önvád s kétségbeesetten vallá be maga előtt, hogy hidegségével ő ölte meg Arthurt. Oh! pedig mennyire szerette őt! de nem akarta elárulni hajlamát, — miután első csalódása után úgy vélte: minden férfi hitszegő, csalfa, ámitó, hazug. — És ime mily szomoruan lett megdöntve, ez alaptalan feltevés!

— Hol, hol van ő!? kiáltá kibontakozva az üldöző gondolatok ijesztő tömkelegéből; hol találom meg Arthurt? sikoltá csaknem eszméletlenül futva, merre a kíváncsi nép tolongott.

— Most vitték szállására, szólalt meg mellette egy hang.

— El, el hozzá, susogá keserű mosolylyal; ha az élőt nem volt szabad meglátogatni, — most talán már nem itél el a világ!...

A szép özvegy bálias öltözetében, fedetlen vállakkal, mitsém törődve a hideg éj csipős szélével — lélektelenül futott Arthur közeli szállására.

A mint elérte szobája küszöbét, összeroskadott. A lelki küzdelem s gyöngye idegeinek erejü-kön tulesigázása végkép kimerítették.

A zuhanásra felnyilt az ajtó s égő gyertyával megjelent az orvos, ki épen szemléjét végezte Arthur körül. Pillanatot sem veszelve, gyöngéden felemelé az ájult hölgyet s könnyü terhével besietett az ifju magános lakába, hol a pamlagra helyezte s felébresztésén nagy buzgalommal működött.

Alig nyitá fel Jolán szemeit, alig hogy ura lehetett gondolatainak, első kérdése is Arthur volt.

Az orvos még nem is felelhetett, mert az özvegy azonnal felfedezé kérdése tárgyát Arthur, ki puha fehér ágyában eltorzult arczzal összegörnyedve, oly némán feküdt, mint egy halott.

Elfojtott sikoltással rohant az ágyhoz s az ifju szederjes ajkait, mint tébolyult csókolta össze-vissza. Az orvos hiába igyekezett elvonni onnan, kétségbeesetten karolá át az élettelennek látszó testet. Eskuláp hive látván a hölgy szoros ragaszkodását, — vállvonitva hagyott fel távolító kísérletével.

Néhány kinos óranegyed után Arthur megmozdult s üvegesült szemeibe felvillant az élet szikrája; görcsös vonásai lassankint eltisztultak arczáról, összeszorított ajkai visszanyerék előbbi pirosságukat s a fájdalom torzító bélyege helyett a boldogság érzete sugározta be arczát.

— Ő él! kiáltott Jolán az öröm zabolázatlan hangján; ő él, ő él! ismétlé számtalanszor s még hevesebben forrasztá ajkait az ifju felmelegült ajkaira.

Az orvos hideg nyugalommal nézte e jelenetet; ő már el volt készülve e gyors fordulatra, mert az Arthur által kiűritett üvegesében, még maradt néhány csepp, melyből megtudta, hogy amaz ital nem volt méreg, hanem valami ártatlan növénynedvből készült kábitó szer. Most tehát, miután annak hatása megszűnt és a beteg már teljesen magához tért, semmi szükségét nem látta jelenlétének, annyival is inkább, mert sejtelve oly következményeket jósolt e közös örömből, melyek szerelmesek közt mindig szabadabban szoktak jelentkezni tanuk nélküli magányban. Vette tehát kalapját, aztán elefántcsontos botját s halk lépésekkel, minden bucsuzást mellözve, — távozott.

— Hol vagyok? tördelé Arthur lassu hangon.

— Kedvesed karjai között.

— Egy nehéz álom fogott el, beszélt az ifju, rendezni akarva kuszált eszméit. Ah! emlékezem; bálban voltam . . . és . . . és . . . hah! egy levél . . . igen, igen . . . és én megittam ama cseppeket, miket az erdei jósnő . . .

Itt hirtelen elhallgatott, nem akará titkát elbeszélni.

— Mennyire megijesztettél! mondá Jolán keserü szemrehányással; oh te valóban megtartád szavadat, midőn egykor visszatorolni ígérted ama gyötrelmes perczeket, melyekkel én éltedet állítólag, megmérgeztem volt. E büntetést szigoruan választád; nagyon meglakoltattál gyanakodásomért.

Arthur idegeit sajátságos kéjérzet zibbasztotta meg e szavakra, s már-már mintegy ellenállhatlan varázs által vonzatva, szakgatottan lihegve, kikel az ágyból, hogy szétterjesztett karjaival a vallomást tevő kedves hölgyet égő szívére szorítsa: midőn egyszer csak megemlékezik az elrabolt papirszeletről, melyet még most is görcsösen tartott remegő ujjai között; erre szemei elhomályosulnak s ajkai a dühtől remegni kezdenek.

— Ön ámit, hiteget engem asszonyom! tört ki, ingerülten taszítva el magától Jolánt; szerelmes leveleket fogad el, s mégis csábítani merészel! Ime itt van a bizonyíték; s a corpus delictit vad mosolylyal mutatta fel az áruló özvegy előtt.

— Tartalmát nem ismerem, szólt Jolán ártatlan őszinteséggel.

— Elég ha én ismerem.

— Tehát ön olvasta már?

— Én . . . én . . . habozott Arthur elpirulva; azaz, hogy tulajdonképen én nem olvastam . . . hanem . . .

— Mi ez?! ön pálczát tör felettem a nélkül, hogy azt joggal tehetné!?

— Mindenesetre vétek valamit mástól elfogadni, ha már van egy kiválasztott kedves.

— De hiszen Ledéri, mint uj házas, nem oly csapodár, hogy ily korán mellözve csinos nejét, lepke gyanánt virágról virágra szálljon.

— Ki szereti nejét, nem szépeleg borura-derüre. Ő udvarias, kitapogatta a hölgyek gyöngéit s tudja, hogy a bók, achillesi sarka a szépnemnek. Kegyed is olyan, mint a többi. Elfogadja nemesak a bókokat, hanem még a szerelmes leveleket is!

— De, hát meg van ön győződve, hogy ama papir, mit oly kegyetlenül facsargat ujjjaival nem más, mint szerelmes levél? Előbb olvassa el és csak aztán mondjon ítéletet.

Az ifju visszanyervén önuralmát, igen helyesnek találta az utasítást. Kiegyengeté tehát az összemorzolt papirlapot, s kíváncsian kezdé betűzni az írónnal irt homályos sorokat.

A mint átfutotta szemeivel a veszélyesnek hitt hűtlenségi okmányt, — kiejté kezéből a papirt s szégyenülten borult le Jolán előtt, bűnbánó hangon esdekelve bocsánatáért.

— Hogyan, ön nem tépi ezer darabokra e veszedelmes levelet? s engem nem átkoz ki a világból? — Ugyan mi okozhatá e nem várt fordulatot?

— A félreismerés! kiáltá Arthur örömeben magán kívül. Most már tisztán látom oktalan tévedésemet, mert a mit öntől elraboltam, nem szerelmes levél volt, — hanem saját költeményem töredéke, mit az ön távolléte alatt fenn a bálban rögtönöztem, s melyet — hihetőleg megjelenésekor elveszítvén — Ledéri talált meg; és alattomban kegyednek kívánt kedveskedni vele, tudván, hogy mily előszeretettel gyűjti ön az én szerény kézirataimat. — Oh! Jolán, Jolán! megbocsáthat-e nekem!?

És Jolán nem volt oly kőszivü, hogy meg ne bocsátotta volna Arthur balgaságát.

Az erdei jósnő jóvendőlése csakugyan beteljesedett. Arthur boldog emberré lőn.

HAMAR LÁSZLÓ.

CSOKONAI KÖLTEMÉNYEIBŐL.

I.

A LÉLEK HALHATATLANSÁGA.

Lenni? vagy nem lenni? — kérdések kérdése!
Melynek, nehéz, kétes, szép, a megfejtése.
Nagy kérdés, a melyet ha mélyen vizsgálok,
Még több mélységeknek mélyére találok.
Lát és habzik az ész, a szív fél és óhajt,
S bennem a kérdésben forgó lélek sóhajt.
Érzem nemes voltom, érzem gyengeségem,
S reményem béborúl és derül kétségem;
S mikor a mozgó sárt az égig emelem,
Az isteni lángot egy porba nem lelem.
Csillagok közt hordnak aetheri szárnyaim,
De a sír partjára húznak ön lábaim;
Az ég s a föld között függök utóljára,
Én angyal meg állat, vagy csak por meg pára.

Ha most vagyok, látom, mindég is kell lennem
S ha nem lészek, csapás volt az élet bennem,
És ha el kell múlnom, mi szükség volt élni?
Egy elveszendőnek miért kell remélni?
Azért? hogy ezer baj, bű, betegség között,
Mint egy számkivetett és mint egy üldözött
Vágyakozzam dicsőbb rendelésem felé,
Egy méltóbb országba, s még se menjek belé?
Légyek, hogy szenvedjek? és bánjam léteimet?
Reményljek, de ez is gyötörjön engemet?
Így örök semmiség! óhajtlok tégedet,
Vedd vissza méhedbe vexált gyermekedet. —
Boldog! százszor boldog, aki nem született,
Aki nem ízlelte még meg az életet!
De jaj! aki egyszer van és kezdett lenni,
Örök halál annak semmiségbe menni.
Ha nem levék vala, e nagy jót nem tudnám,
S a nem esmért halál karjain aludnám:

De az élet bennem mihelyt szikrát vetett,
Fellobbant a hozzá vonzó dő szeretet.

Létel! te mennyország ezer inségbe is,
Nem-létel! te pokol még nem érezve is!
Itt állok virágzó éltém szigetjében,
Egy kőszikla tornyán a hab közepében,
Itt nézem partotok kétes messziségét,
Az én lételemnek folyását vagy végét,
Alattam a chaosz bőgő torkolatja
Az elementumok fogát csattogtatja,
S varázsló bal kezét sárgán nyújtván felém,
„Elveszel!“ így ordít, s rémülést önt belém.
De kárpitja alól a kék reménységnek
A testvér csillagok mosolyogva égnék,
Bíztatván hogy mennyből szállt belém a lélek,
S ha elvész is e test, jobb részemmel élek.

Oh, édes érzési az örök lételnek,
Melyek vigasztalnak s erőmbe nevelnek,
A halhatatlanság kezdeti már ezek,
A miket most bennem gondolok s érzek!
És te, ki így érzed tulajdon lételed,
Ki önmön erődöt vizsgálod, képzeled;
Te ki esmérni tudsz sok ezer dolgokat,
Azoknak formáját, számát, nagyságokat.
Ki itélni is mersz, te kinek nem elég
Ez a megteremtett levegő, víz, föld, ég,
Hanem magad körül építsz új világot,
Majmolván a munkás mindenhatóságot;
Te, ki által mozgok, nővök és dolgozok,
Eszmélek, itélek, vágyok, gondolkozok,
Örvendek, búsúlok, reménylek és félek,
Te csuda valóság, belém szállott lélek;
Te igazgatója e pormachinának,
Teremtett istene e kis planétának,
Szállj magadba, nézd meg ön természetedet:
Meríts erőt abból s fejtsd meg lételedet.

II.

SZERELMES KIVÁNSÁG.

Mint a szőlő kebeléhez
Szorítja támaszait,
Vagy a bús szilfa mellyéhez
A borostyán ágait;

Mint hív galambok egymással
Egygyé olvadt csókjain
Félig alélva portyásznak
Egymás hív ajakain :

Oh ha úgy ölelhetnék
Én téged s te engemet,
Ha úgy szoritná, míg élek,
Hív szived hív szívemet ;

Ha csókjaiddal csókjaim
Úgy egyesülhetnének,
S ajakidról ajakaim
Örökké függhetnének :

Az istenek szálájában
Úgy megvetném a nektárt,
A menny ambrosiájában
Úgy én nem tennék sok kárt.

Hosszas csókjaink folytában
Örömmel alélnék el,
S szádból e boldog órában
Édes halált szívnek fel.

Jövel, oh jövel, haljunk meg !
Már megy lelkem kifelé :
A halálban se váljunk meg,
Siess karjaim közé.

A mely kéz hív hamvainkat
Egyástól elszakasztja,
Bontván csendes álmainkat,
Oh, átkozott légyen a !

A myrtusok hús boltjában
Hol elhúnyni találunk,
Egy zöld sírhalom magában
Jegyezze hív halálunk.

Lelkeink pedig menjenek
Egyesült lehellettel,
Csókok közt emelkedjenek
A boldog egekbe fel,

Ama szerencsés mezőkre,
Hol örök élet hever,
Hol a mennyei tetőkre
Zúzt a bús tél nem kever ;

A melynek zöld határjára
Halhatatlan tavasz néz,
S örök fényt fest hűs aljára
Ama mindenható kéz ;

Hol a fák szebben virítnak
S a szellők fuvallási
Tisztábbak, s jobban ujítanak
A folyók mormolási ;

A hol a nedves szemekről
A bús könnyek lehullnak,
A hol a vérzett szivekről
A fájdalmak elmúlnak ;

A hol a hív szeretőket
Örök lánczok kerítik,
S egymással szerelmek őket
Örökre egyesítik ;

A hol Phaon bús Sapphóját
Megöleli végtére,
És Petrarcha hív Lauráját
Forrón nyomja szívére ;

A hol kevesebb bánattal
Néz Abelard hívére,
Heloízt jobb foganattal
Tanítja szerelmére.

Oh égi örömmérsékek ! —
Nézd az ég már nyílván vár :
Jer haljunk meg ! én nem kések —
Oh bár csak ott volnánk már !

EGY FEJEDELEMNŐ, KI A FÉRFIAKON IS TÚLTETT.

TÖRTÉNETI KARCZOLATOK ERZSÉBET ANGOL KIRÁLYNŐ JELLEMÉHEZ.

annak a történeti múltnak jellemalakjai, melyek nagyszerűségök vagy sajátosságuknál fogva a késő ivadék művelt fiai s leányai előtt is igen érdekesek lehetnek.

Ilyen VIII. Henrik angol király leánya, Erzsébet is, a ki nő létére sok tekintetben a férfiakon is túltett.

A történeti följegyzések sokat beszélnek róla; a korabeli fejedelmek, diplomaták, államférfiak s egyéb kitünőségek emlékiratai telvék egyes tényecskék megörökítésével, melyek igen eleven színben állítják elő őt nyilvános, mint magán életében.

Nem lesz talán fölösleges a kevésbé ismertek közül néhányat fölemlíteni e ritka fejedelmi hölgyalak jellemvonásainak élénkebb színezése s hivebb találása végett.

Lássuk.

Erzsébet a dicsvágyó s rajongó Gardiner püspök, Mária királysága mindenható kancellárjának tanácsára, egy összeesküvésben való részvételnek ürügye alatt, protestans hitelveiért a Towerbe záratott. Azonban sógora, II. Fülöp közbenjárására csakhamar kiszabadult. Most azt tanácsolták neki, hogy keljen egybe a savoyai herceggel. Erzsébet már ekkor mély belátásának adja jelét, midőn felismeri ellenei cselekményeinek s iránta való szándékainak titkos rugóit, mely az ő elüttetését koronájától czélzá, s evégből eltávolíttatását Angolhonból. Nem fogadja el a házassági ajánlatot, s így eszélyesen kikerüli a számára készített, de roszul palástolt számüzetést.

Föl volt már szerelve s állítva az angol hadsereg, II. Fülöp spanyol király „győzhetlen hajóhad“-a ellen minden pillanatban a sík tengerre szállni kész, midőn megjelent Erzsébet is a tellebury-i táborban, s ritka lélekéberséggel egy nőfejedelemnél bámulatos akaratelhatározással a következő emlékezetes szavakat intézi a hadsereghez: „Én magam foglak titeket az ellenségre vezetni; karom ugyan gyöngé női kar, de keblemben királyi lelket érzek, mi több, angol király lelkét; én kész vagyok inkább elveszni az ütközetben, mintsem túlélni népem romlását és rabszolgaságra való jutását.“

IV. Henrik francia király, nemzetének finom ildomát egészen mellőzve nyilatkozott több ízben azon viszonyról, melynek szála Erzsébetet Essex grófhoz fűzék. Ez udvariatlanság miatt haragra lobbant a királynő, oly tartalmu levelet irt a francia királynak, mely határozott hangon utasítja vissza az ildomtalanságot, melynek kitörése elől a királynő követének Párizsból rögtön menekülnie kell vala.

V. Sixtus pápa Erzsébetet azon három személy közé sorozta, kik szerinte egyedül méltók az uralkodásra. E három személy tehát: V. Sixtus, IV. Henrik és Erzsébet. V. Sixtus Erzsébetet „un gran cervello di principessa“, vagyis: nagy uralkodói tehetségekkel bíró fejedelemnőnek nevezé. Ugyancsak V. Sixtus így nyilatkozik róla: „Erzsébet megérdemelte volna, hogy férfi legyen. Ha pedig mint nőt én elveszem, Európa Nagy Sándorokkal lesz elárasztva.“

Midőn Erzsébet a németalföldieknek segítségére készült, II. Fülöp következőleg inti őt meg, illetőleg igyekszik visszatartani a hadviseléstől:

„Tu vero ne pergas bello deffendere Belgas.
Quæ dracus eripuit, nunc restituatur oportet:
Quas pater evertit, jubeo te condere cellas:
Religio papæ fac restituatur ad ungvem!“

E kihívó figyelmeztetésre fölingerült Erzsébet s föltünő elmésséggel szintén latinul igyen válaszol:

„Ad Græcas, bone rex, fient mandata calendas.“*)

De elméncz megjegyzéseinek egyikét még elmésebbel, találóbbal vágta vissza egy koldus. Midőn ugyanis egykor fényes kíséretével a sz. Pál templomba ment, az ajtó előtti koldusok egyike alamizsnát kért tőle. Nem vigasztalja meg könyöradományyal a szegényt, hanem környezeté felé fordulva, következő megjegyzést teszi: „Pauper ubique jacet.“ A latinul szintén tudó koldus e megjegyzésre így válaszolt:

„In thalamis, regina, hac nocte jacerem;
Si foret hoc verum: pauper ubique jacet.“**)

A „Catalogue des Rois et des nobles d' Angleterre qui out été auteurs“ szerzője ugy emlékezik róla, mint Angolhon egyik irónőjéről, kinek keblét a hivatás szentségének érzete hevíté. A legelső angol ujság, az „Englisch Mercury“ alatta keletkezett, általa fejedelmileg pártoltatott, hogy népét komoly szellemi törekvésekre lelkesítse. Tanodákat emeltetett, s az irodalmat, bármily irányban nyilvánult is az, hön pártolta. Az ő uralkodása alatt ragyogtak fel a lánglelkű Shakespeare és Verulami szellemvilágai. A nyelvet önmaga is a művelt irány szabályai szerint kezelé a kötött ugy, mint a kötetlen beszédben. Az angol, francia s olasz nyelven kívül a latin s görög nyelvnek is alapos ismeretével rendelkezett. Nagy szabatosággal ültette át honi irodalmának terményei közé Euripides, Isocrates s Horácz remek műveit, Platót pedig commentálta. Kész volt latin vagy görög nyelven nyomban, rögtönözve bármire is elmeéllel válaszolni. Ezekon kívül még hőkeblü barátnéja volt a szépművészetek sziveket vidámitó szende leányainak, Terpsichore és Euterpének.

Igen fogékony volt a bókók iránt. Nagyon kedvére esett, ha környezete, vagy bárki is,

*) E két latin vers magyarját egy kis történeti magyarázatban adhatjuk leghivebben. II. Fülöp spanyol király, egyszer mind Német-alföldnek is ura volt. Korlátlan hatalmának biztosítása végett csak a katolikusokat pártolta, protestans alattvalóit pedig elnyomá. Ezek Erzsébetet hívták segítségül, kinek készülődéseiről értesülvén II. Fülöp, „föntebbi latin versben fenyegetőleg azt izeni, hogy ne jöjön a belgák fegyveres védelmére, inkább állítsa helyre birodalmában a pápai religiót, melyet atyja, VIII. Henrik az anglikán vallás megalapításával nagyrészt eltörült. Erre adja azután Erzsébet a föntebbi sajátos latin szölamu választ, melynek a magyarban az „elhegedülte azt Sz. Dávid“, vagy az „abból ugyan nem lesz semmi!“ kifejezés felel meg.

**) „A szegény mindenütt elfekszik.“ „Királyi ágyadban nyugodnám az éjjel királynő! ha igaz lenne az, hogy a szegény mindenütt elfekszik.“

hiuságának tömjént gyűjtött. Jellemének ez árnyait, miket különben női volta megbocsát, mutatják a következő tények.

Veriken, a hollandi követ, legelőször tevén nála tisztelgő udvarlását, e szavakkal adott kifejezést hódolatának: „Már rég vágyódtam felséges királynő! megtenni e messze utat, hogy felségedet színről színre láthassam, ki szépség és bölcsesség tekintetében a világ minden fejedelmét felülmulja.“ Erzsébet ekkor 67 éves s tudvalevőleg szép még fiatal korában sem volt, mégis elfogadta e dagályos bókot.

Elfogadta ezt a másikat is. Mint tudva van, Stuart Mária nem alaptalan jogigényeket formált az angol trónra. Erzsébet tehát egykor fenyegetőleg azt mondá Mária követének, hogy férjhez fog menni; mire a követ neki ezt válaszolta: „Meg vagyok győződve felséges asszonyom, hogy csak nagy kényszer alapján tenné e lépést, mert nem ismeretlen fölséged előtt, hogy férjhez menetének esetében királyné lenne, holott jelenleg királynő ugyan, de egyszersmind király is.“

Stuart Mária igen szépen tudott zongorázni. Erről s a közvéleménynek efelőli magasztaló nyilatkozatáról értesülvén Erzsébet, lakosztályát Stuart Mária követe lakosztályának szomszédságába téteté át. Nyitott ajtók mellett zongorához ül és játszik. Az ajtó előtt sétálgató követet figyelmessé teszi a termék belsejéből kihangzó bájos zene. Bemegy. A királynő kezdetben ugy színleli magát, mintha észre se vette volna jelenlétét. De néhány percz múlva a követ felé fordítván arcát, ily kérdést intéz hozzá: „Nos hát? urnöd tud-e ily bájteljesen játszani!?“ Ennyire féltékeny volt saját szellemi tökélyének szebb tulajdonaira.

Takarékossága, késő éveiben fősvénységgé fajult, mely képes volt sajátmagától megtagadni bármit is, miben különben kedve telendett. Egy házaló zsidó fejedelmi ékü gyöngysort kímált a királynőnek megvétel végett. Erzsébetnek igen megtetszett a gyönyörű ékszer, de a mesés árt, minek különben tökéletesen megfelelt a gyöngy értéke, egyáltalában nem volt hajlandó megadni. Alkuba bocsátkozott, de annyira lenyűgözé vágyát a fősvénység rút szenvedélye, hogy a zsidó előbb-utóbb ott hagyá őt e szavak kíséretében: „Ha felséged meg nem adja a becsárt, talállok én itt, vagy kültartományban vevőt, ki többet is fog érte adni.“ És elszalasztotta a gyöngyárust.

Az angol mindig büszke volt kitünőbb uralkodóira. Jelen esetben sem engedé a hagyományos büszkeség a világhírű királynőt egy házaló zsidó által a fősvénység vádjában elmarasztaltatni. Gresham Tamás, dúsgazdag kereskedő még mesésebb áron vásárolta meg a gyöngyöt, s azután magához hivatván ebédre a zsidót, a lucullusi lakmározás élményei között mozsárban törette meg a drága gyöngyöt, s legkitünőbb borával tölt serlegébe töltetvén porszemeit, a zsidóval megittatta, azon megjegyzés kíséretében, hogy a királynő nem fősvénységből bocsátotta ki kezéből az ékszert, hanem mivel talán nem tetszett neki.

Essex gróf, az ismeretes kegyencz kivégeztetése után, tehát már későn, megtudta Erzsébet, hogy a gróf kegyelemkérését csupán az irigység nem engedte trónja zsámolyához jutni. E miatt a nehéz bú-kinzó gyötrelme szállott szívére. Ez, s annak tudata, hogy legközelebbi környezete s bizalmas tanácsadója, az ifjabb Burleigh Cecil a skót királyljal titkos összeköttetésbe lépett, s hogy népének szeretete Essex kivégeztetése óta iránta mindinkább hidegül, annyira megkeserítette utolsó éveit, hogy napokat s éjeket töltött el könyzápor és zokogások között

vánkosain, mignem a halál 70 éves korában, 1603-ban, márcz. 24-kén bánatának véget vetett. Halálával sirba vitte a Tudor-dynastiát is, mely 118 évig uralkodott az első rangu állammá emelt Angolországban.

Azon szavai, melyeket az államügyekben kevéssel halála előtt mondott, az akaratosság s nagyság ritka vegyületét mutatják ugy, amint az, az enyészet perczében magát jellemzi.

A győzhetlen hajóhad leverője, Howard főtengernagy, most már Nothingam gróf, Egarton a pecsétőr, és Cecil Róbert, az államtitkár állottak ágyánál. Howard a trónutód felől bátorkodott kérdést kockáztatni. Hevesen kiáltott föl erre a beteg: „Én nem akarok semmi hitványt utódomnak, ki lehetne az más, mint király!?” Az államtitkár kérte őt, hogy világosabban fejezze ki magát. „Utódomnak királynak kell lenni, — hörgé — és ki lehetne az más, mint a mi skót rokonunk? De hagyjatok békét!” ...

Pár percnyi szünet áll be, melynek elmulása után a királynőnek még egyszer megnyílnak ajkai, e szavakat hörögvén föl melléből: „Minden kincsemet egyetlen perczért!” — s élettelenül hanyatlott vissza feje vánkosai közé.

S így halálos ágyán kiengesztelni látszott Stuart Mária véres árnyát; így tanusítja, bár szólni már alig képes, az államügyekben az önmegtagadásnak azon fáradsággal szerzett erejét, mely az ő jellemképét minden uralkodónók felé állítja, sőt nem csekély számú hibáinak daczára, sok férfinén is túlteszi.

KÁROLY GY. HUGÓ.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

I.

rök tusáknak izzó tüze forr
A végtelen természet kebelén . .
Az ősvilág teremtetésekor
Megindult munka foly az Ur kezén!

Az átalakulás, átváltozás
Művelete halad szünetlenül;
Lehull a szép alakról a varázs,
S a ferde testre bájló kellem ül!

Hideg s meleg, rohamra ví csatát
Egymással, mint dühös ellenfelek;
S a harc testvériséggé olvad át,
Mit az egyenlőség oszt meg velek.

Csatára kelnek a bösz elemek,
A nagy világnak alkatrészei;
A nyers erők ellen a szellemek
Mind sorba állanak, megküzdeni!

Az eszmeharcz, ez ádáz küzdelem,
Világraszóló változásokat
Idéz elő; a szent joggyőzelem
Reménye milliókkal fegyvert fogat.

Erény, szabadság fényes dicsköre
Van festve a zászlóra, mely alatt
A lelkesült emberiség zöme
A cél fölé büszkén, bátran halad.

De mennyi kín, és mennyi szenvedés
Jut a küzdőknek osztályrészeül ?
A sors veszélyre új veszélyt tetéz,
Mig a kívánt diadal sikerül !

Királyi pálcza hever ott, s emitt
Koldusbot, — mit a nyomor vezet — ;
Fényt s árnyat, ím, egyiránt tönkrevitt
Az iszonyu harcok hevülete. . .

Pihelve nézi a szörnyü tusát,
Az istenségnek e csodaművét,
Az Idő ; ezer gondolat fut át
Lelkén ; s megrázza hosszú üstökét ;

Emésztő gondok veritéke ül
Bus homlokára ; nyugta nincs sehogy ;
Szelid őrzöngés lázától hevül ;
Naponta vénül ; majd ifjodva fogy. . .

E zürzavar, e tarka egyveleg :
A nagyvilág — örökös változás — ,
Hol a kezdet a végtelenbe megy,
S a multnak sirt a jelen maga ás !

Hol árnyat üldöz a fény sebtiben,
S az árny mégis hűn a fényhez tapad ;
Hol a vidám nap rezgő fényiben
Jelezve van vihar — vészátadat !

Hol a becsület és jellem mögött
Gonoszság, ármány raknak fészkeket ;
A hol szerencsétlenségek fölött
Káröröm önt krokodilkönyeket ;

Hol mult s jövő egy ponton összeér ;
Hol a magasság s mélység egybeforr ;
Hol élet és halál sorsot cserél ;
Hol érintkeznek : a menny és pokol !

Ez ellentétben öszhang hogy' lehet ?
Van-e egység ezen erők között ?
Elérhető-e a nagy cél, melyet
A nagyvilághoz istenünk kötött ?

Sötétség s fény, hideggel a meleg,
A tűz a vízzel, jóval a gonosz,
Vidámság s bú, derű és fürgeteg : —
Lehet-e célban egy és azonos ?

Korona s vérpad, a bűn és erény,
A crésusi kincs s írusi nyomor,
A gyémánt rend hiuknak kebelén,
S a seb, miből patakként vér omol ;

Gyűlölet, ármány, részvét s szeretet,
A szépség mellett annyi vázalak,
Magasra szárnyaló lélek megett
Önérzék nélkül hitvány földsalak : —

E millió különböző alak,
Ez egymást vonzó s űző elemek —
Miket az idő szárnyaira rak,
Hogy annál gyorsabb forgást vegyenek : —

Hogyan működnek össze ? Van-e lény,
Ki e nagy kérdést jól megfejtené ?
Halandónak bizonynyal nagy merény :
Kutatni a titkot, mi istené ! . . .

II.

De van halandó mégis, ki merész
Az égbe nézni sasszemeivel,
S, — segítve lelkét égi ihletés —
A szent tudásfáról titkot les el.

Kinek figyelme, gondja nem tapad
Csupán egyes tárgyakhoz merevül :
Az életszerves összvilág-anyag,
Szeme elé, mint műegész kerül.

Magasság és mélység tömkelegén —
Hol a szemnek sötét zúr szab határt —
A szent bokornak égő tüzeként —
Lángesze gyorsan, könnyedén hat át !

Leszáll a tenger mély aknáiba, —
Tudván, hogy ott az a sok drága gyöngy,
Mit a keservében bugó csiga
Könyűiből fájdalom lángja önt.

S a tenger mélyiről vett kincseket
A földszinén készséggel hinti szét,
Hogy a nemes magot, mit ő vetett,
Használja az egész emberiség.

Majd égbe tör, s a naptól lopva fényt,
A tenger mélyire bocsátja azt, —
Világossággal így köti a két
Végpontot össze: a mélyt és magast!

Ki ellesi a szívek titkait,
Erényt és bűnt kifürkész egyiránt;
Megszégyeníti a gyilkos Kaint,
S Socratessel tanít erkölcsirányt!

Szavára, mozgásnak indul a por;
Csirákat hajt a sivár földsalak;
A porban majd az érzés harcza forr;
S az öntudat lassanként szárnyra kap.

A „lenni vagy nem lenni“ gondolat
Születik benne, s perczről-perczre nő,
Erősödik, majd élethangot ad,
S világ elé mint izmos eszméjő.

Területet fog mint szellemvilág;
Határit, isten lelkéből eredt
Teremtő-szikra fénye lengi át; —
E szikra és a költő lelke: egy!

Dal zendül; a költőnek lantja peng.
Mit a szép-öszhang érzéke vezet...
Az Ur örömmel így szól odafent:
„A költő, im, megértett engemet!“ —

A sok különböző szín elvegyül;
Az ellentétek egybeforranak;
És testvéri csókokban egyesül
A szép és a rút, — szellem és anyag!;

Megénekel a költő bünt, erényt,
Örömmek, bának hangot ad dala :
Hogy így a jó és szép nyervén fölényt,
Annál dicsőbb legyen diadala !;

Az éj komor sötétsége mögött, —
Mi szemre és lélekre leverő —
Uj éltet rejtő fényözön között
A hajnal szende pirja tör elő ;

A költő büszkén, bátran hirdeti,
Hogy az örök-szép törvénye szerint,
A szellem durva burkát elveti,
S a szent igazság vissza tér megint ;

Gonoszra, rútra üdv hogy nem derül,
S kivész a mag is, mely még bennök él ;
A természetnek czélja egyedül :
A szép felé irányuló tökély!

Az ellentétek egység tengelyén
Ott látva a bölcs Alkotót magát :
— A szép-öszhangot törvénynyé tevén —,
Igy oldja meg a költő a talányt.

III.

Im él Csokonai Vitéz Mihály !
Körünkben ő ismét megjelene.
Világdicsőség fény sugarinál
Lett halhatatlanná nagy szelleme !

Kezében dalra készen áll a lant ;
Arczán szent ihlet sugára ragyog ;
Költői ere eszméktől dagad ;
Dallá olvadnak a gondolatok.

Imé, mozgásnak indul már a húr,
Zendül a méla szerelem dala !
A szív gyönyörre — fájdalomra gyúl ;
Csordultig telik a kék pohara !

Mező, virág, liget, hegy és halom,
Tavaszi, nyári, őszi, téli, szellő és madár
Meggzólal és beszél mind a dalon! —
S a viszhang mégis csak Lillára jár!

A szende hajnal, a nap s csillagok
Csodás szépségét hirdeti a dal;
De — fényök bármily bájosan ragyog —
Felettök Lilláé a diadal!

Ha a búbanat hangja vesz erőt,
S tövisek sértik a fájó kebelét,
Fel-felvidítja a bús lantverőt:
Ha Lilla rá egy tekintetet ejt!

Örök szerelmet esküszik az ajk,
Örök szerelmet érez a kebel,
Örök szerelmét hirdeti a lant, —
Mely földre sujt ma, holnap fölemel! . . .

A lanton íme, változik a hang;
Az andalgást mosolygás váltja fel;
Az ész szikrákat szór fent és alatt, —
Gyűjtök e szikrák, s égetök, ha kell!

Az élcz, a guny fulánkja csípve szúr,
Kacajjává válik a mosoly, ha kell;
Az álérdemre szégyen köve hull;
S a szűz erény merészen szárnyra kel!

Bigott előítélet, büszke gög
Leeresztik meredt fejeiket;
A lant hatalma vesz rajtok erőt,
Villámokat szór mindenik ideg! . . .

De költő rózsaaágyon nem pihen;
Nyugalmát a sors megirigyeli;
Diszes koszoruja gyűrűiben
A rózsza is tövisekkel teli.

A szép, az eszmény után epedő
Kebellel ellentét a külvilág;
A szellem ellen küzdő nyers erő,
Emelkedésében, megannyi gát!

Óh hányszor éri durva bánatom,
Hogy érzékeny szive majd megreped!
És futnia kell, s messzetájakon
Bolyongva vinni a fájérzetet!

Csupán a lanttól nyer vigasztalást,
Midőn dalába önti bánatát;
Csak ihlett lelke a védő palást,
Melyen a sors hatalmas nem hat át! . . .

Igy üldözé a sors Csokonait!
Keservét hallá az egész haza;
Midőn alig bírá fájdalmait:
Öröme volt, csak lantja panasza!

Egész világ fájdalmát hordozá
Szívén, midőn esel, ármány üldözé;
De sorsát gyáván meg nem átkozá:
Pihenni járt be a muzsák közé!

Magasra szárnyaló lelkét soha
Nélkülözés, nyomor meg nem töré;
A sors hiába volt oly mostoha:
Dicsőség fűződött feje köré!

Im ég a tűz ma is szemeiben;
Tekintetében él nagy szelleme;
Varázslantján a húr meg nem pihen
Fülünkbe mintha dala zengene!

Nem látszik-é, hogy égi fény derül
Amott az élet sötét tengerén?
És a hajón, mely már-már elmerül,
Nem e kiáltás hangzik-e: R e m é n y ! ?

Ugy-é halljuk, hogy a V i s z h a n g felel
S segélyre siet mint gondviselés:
Mégkönnyebbül a küzködő kebel,
S életre kél, ki majd tengerbe vész! —

E hang varázsereje járja át
Csokonai lantján a húrokat!
Szent áhitattal hallgatjuk dalát,
Mely megrázkódtatja a sírokat!

Oh drága dalnokunk, te a jövőt
Láttad : mi vár ránk, ha nem ébredünk ;
Ha nyelvünk nem nyer bátor úttörőt :
Rövid időn elsatnyul nemzetünk !

Te megtaláltad : merre visz az út
A palotába és a nép közé ;
Dalaid által a szegényt, az úrt
Oda gyűjtéd anyanyelvünk köré !

A nagy sötétben fáklyát vitt kezed,
És fenlobogtatád vitézileg. —
Boldog, kit ily dicső szellem vezet,
S ki az ihlett jóst jókor érti meg ! —

Szólottál szívhez, észhez egyiránt
Az édes anyanyelv igéivel ;
Teremtél szép eredeti irányt
A zengzetesség kellemeivel !

Dalodra végre a főur hajolt ;
Felolvasztád szívében a jeget ;
Ha titkolá is, a lant foglya volt,
S megmozdult benne a honszeretet !

A hármashegy, az ékes Ádria
Eszméidet büszkén hangoztaták ;
S mint a nemzeti öntudat nyila
Metszék dalaid szíven a hazát !

A honfiélet ádáz mezején
Virány volt nagyszerű költészeted,
Melyen — erős lélegzetet vevén —
A honszerelem megpihenhetett.

A fényt, a szépet megsokalta lenn —
Hogy ifju élted elvévé — a sors? . . .
Mivé lesz a föld, és mivé a menny,
Ha az ég tőlünk csillagokat orz!?! . . .

Kora sirodból — hogyha teheté,
A nemzet még körmével is kiás :
Irodalmunk hírét hadd emelé
Höskölteményed az Árpádiás !

De földtől, égtől visszakérte őt
A honfi és a művész ösjogon :
Ragyogva tünt fel szemeink előtt
Költőnk, kinek lelke éggel rokon.

A remek szobor szemeink előtt
Büszkén hirdeti a feltámadást,
Az elismerés szent nemtője szótt
Nefelejtsből reá örök varázst !

Körötte lég, tájék oly ismerős !
A multnál mégis üdébb a jelen . . .
Egy eltűnt század harczi erős
Nyomokat vágtak a természetén !

Virúl a rózsza ékessége, mint
Virult a költő kis laka körül,
De a rózsának most tövise nincs :
Vidám a kert, a lantosnak örül !

Örül a nép ma is, mint egykoron,
Fogékony a költő dalaira !
De most szívét kitarja mint rokon,
S virágot szór a lant hurjaira !

Mi szép fordulat, mi szép a jelen !
Im minden arczon az elismerés
Engesztelésül önként megjelen !
És minden ajk hő üdvözlésre kész !

És a költő arcán is ott ragyog
Vigasz gyanánt a megelégedés !
Tekintete a vidám alakok
Felett örömben ehmerengve néz !

Vitéz emléke : új Memnonszobor ;
Az eszményi szépnek öszhangja az !
Melyben vidámmal vegyül a komoly,
S zenévé olvad öröm és panasz !

Hevülve a részvét sugárinál
Lesz az örökszépzene kutfeje,
Lelkesedést nyer hangjainál
Árpádnak nagyra hívott nemzete.

Ha majd e bűvös hangok ereje
Keresztüljárja a velőt s a vért, —
Ha majd oszlik a nemzet szendere
S az örvényből viruló partra ért ;

Ha majd lehull a czifra rabiga,
S szabadság, jólét fészke lesz hazánk, —
Miért elvérze a hon sok fia,
S miért oly rég s annyit imádkozánk : —

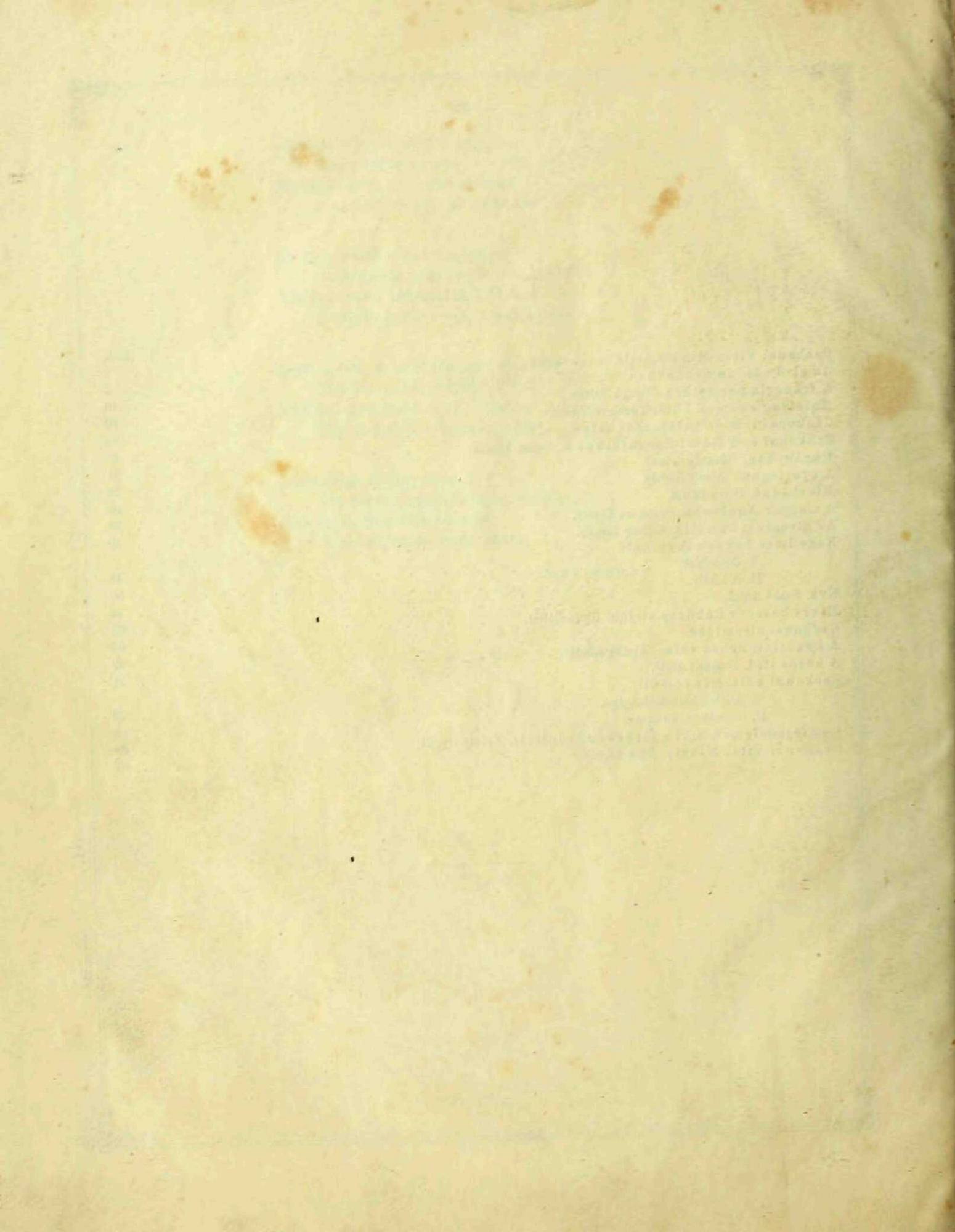
Kard és lant oh hadd függjön egy szegen,
Babérkoszoruk izei alatt ;
S ha kell szolgálatot együtt tegyen :
Mig el nem jő a kívánt viradat. . . .

A koszorun, Csokonai neve
Ott fog ragyogni örök fény között,
S az égi üdvben osztozik vele :
A ki lantjára koszorut kötött.

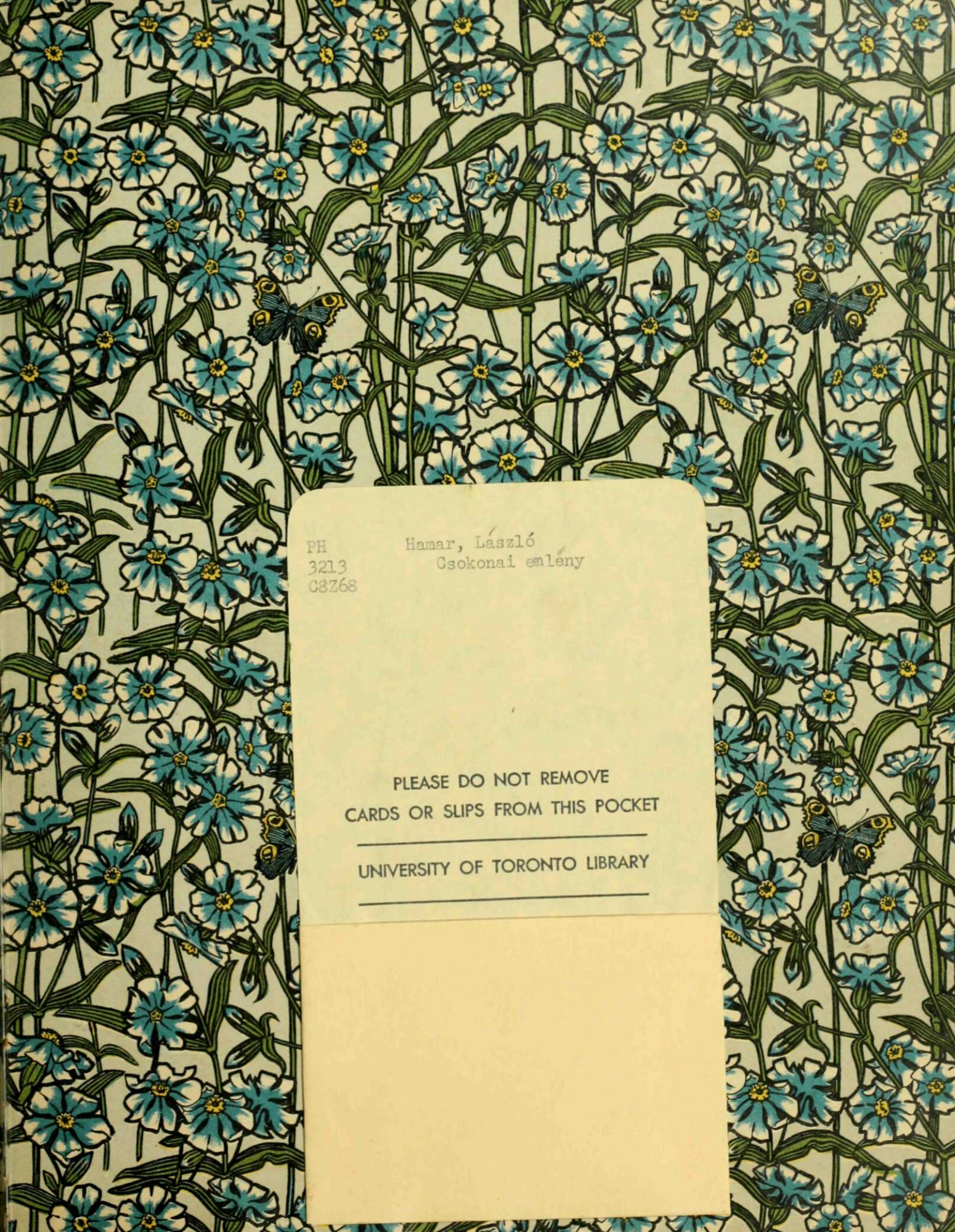
OLÁH KÁROLY.

TARTALOM.

	Lap.
Csokonai Vitéz Mihály emlékszobráról.	1
Az első női lap hazánkban és Csokonai. Károly Gy. H.	3
A francia nemzethez. Balogh Zoltán	10
Mulatság a romok közt. Tóvölgyi Titusz.	12
Csokonai lak- és halálozási helye.	14
Csokonai és Pálóczi Horváth Ádám. Szana Tamás.	17
Magányban. Udvardy Géza.	21
A gyujtogató. Ábray Károly.	22
Miczbánné. Illyés Bálint.	35
A magyar Anákreon. Szatmári Károly.	38
Az elveszett kamélia. Hamar László.	42
Nagy Imre hagyományaiából:	
I. Bölcsődal.	49
II. A király.	50
Éva. Szabó Antal.	52
Mikes keserve Rákóczy sirján. Illyés Bálint.	63
Csokonai siremléke.	65
A küzdelem nehéz vala. Szántay Aladár.	69
A bűvös ital. Hamar László.	71
Csokonai költeményeiből:	
I. A lélek halhatatlansága.	79
II. Szerelmes kívánság.	80
Egy fejedelelnő, a ki a férfiakon is túltett. Károly Gy. H.	83
Csokonai Vitéz Mihály. Oláh Károly.	87

PH
3213
C8Z68

Hamar, László
Csokonai emlény

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

